

PUȘCAȘI ROMÂNI DIN ȚINUTURILE CHIORENE ȘI SĂLĂJENE ÎN SLUJBA PRINCIPILOR ȘI ȚĂRII TRANSILVANIEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

În evoluția sistemului militar de apărare, război și securitate al principatului Transilvaniei din secolul al XVII-lea, începînd cu domnia principelui Gheorghe Rakoczi al II-lea mai ales, se remarcă din ce în ce mai vizibilă prezența unei categorii aparte de luptători — pușcașii *sclopetarii*, *puskások* —, recrutați și ridicați din rîndul iobăgimii de pe marile domenii fiscale, îndeosebi din ținutul Cetății de Piatră (Chioar), al căror număr, nume, privilegii și individualitate sînt remarcate din diverse docume te de epocă și anume: hotărîri dietale, conscripții — cum este aceea din 1668 pe care o prezentăm aici — diplome de înnobilare și imunitate, de confirmare sau de reducere etc.

Pușcașii, în special cei din ținutul Cetății de Piatră (Chioar), precum și cei ai Gherlei, împreună cu boierii din Țara Făgărașului, făceau parte din oastea princiară permanentă, alături de garda de la Curte sau curtenii (*kurtianok*), ostașii de graniță sau plăieșii (*plajasok*) și garnizoanele cetăților. Oastea țării se ridica și mobiliza la nevoie, fiind constituită din oastea nobilimii pe comitate, a sașilor și secuilor pe scaune¹. De menționat că în timpul principelui Mihai Apafi garda de curteni era alcătuită din două subunități de nemți, două de polonezi, una de unguri și una de seimeni (*szemenyek*), aceștia în marea lor majoritate români munteni și moldoveni, precum și sirbi².

Atribuția principală a pușcașilor era, desigur, participarea lor ori de cîte ori era nevoie la expedițiile militare ale principilor, condiție obligatorie stipulată în diplomele de înnobilare sau de confirmare, ceea ce făcea ca nobilitatea lor să fie, deci, revocabilă. La 9 martie 1668 se făcea, din ordinul dietelor din Tîrgu Mureș (1667) și Bistrița (1668), conscrierea pușcașilor nobili din ținutul Cetății de Piatră (Chioar). Confirmarea stării lor nobiliare și a numărului a fost făcută de principele Mihai Apafi la 1 februarie 1669, prilej cu care se menționează condiția ca acești pușcași să slujească înarmați, cu dreptate și fidelitate, țara și principele atunci cînd este nevoie. Despre participări efective și concrete ale acestor oșteni princieri la diferite expediții militare se cunoaște puțin. Știm și mai puțin despre acțiunile lor militare, amplasarea în dispozitive de luptă în caz de război, și tehnicile de apărare și atac. Conscripția pușcașilor nobili din Chioar din 1668 lasă să se întrevadă participarea acestora la expediția nefericită a lui Gheorghe Rákóczi al II-lea în Polonia, expediție care a suferit un adevărat dezastru: 20.000 de oșteni în frunte cu Kemény János au căzut în robie tătarască³, iar alții au pierit acolo. Așa apare menționat în conscripția sus-amintită că pușcașii Dumitru Opre din Coruia și Teodor Costin din Gaura au pierit în Polonia.

O altă atribuție a pușcașilor principelui era vinatul pentru nevoile Curții, fapt care rezultă din acele hotărîri ale dietelor din 1668 și 1669, preluate și de colecția de legi numită *Compilate*, (art. 11), și anume că: pușcașilor care umblă să vîneze pentru nevoile principelui să nu li se dea nicăieri nici vin, nici cai de poștă, pentru a nu fi împovărată astfel și mai mult sărăciea⁴. Vinatul se practica deci și în ținutul Cetății de Piatră (Chioar), de vreme ce documente de epocă relevă căraușii de bunuri din acest domeniu fiscal spre Alba Iulia, reședința principilor, bunuri în bani și natură, printre care și piei de animale sălbatice⁵.

¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, I, București, 1986, p. 537.

² Kemény Samuel (colecția) *Grammatophilaceum Transilvanicum*, tom. 10. Colecția se află în posesia Bibliotecii din Cluj-Napoca a Academiei Române.

³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 494.

⁴ *Ibidem*, p. 553

⁵ V. Lechițan, în *Acta MP*, 12, Zalău 1988, p. 321, 333—334.

Deoarece pușcașii nobili erau scutiți de slujbe iobăgești, nefiind nici plătiți pentru serviciul lor de către principe, ca și boierii făgărășeni și nobilii și libertinii, ei erau datori ca să aibă în permanență cai, echipament militar și arme proprii și să se prezinte cînd sint chemați temporar la instrucții, inspecții sau „mustre”. Doar pe timpul expedițiilor, pușcașii, ca și drabații, erau plătiți cu solde bine stabilite⁶.

Mai sint întîlniți în epocă (sec. al XVII-lea) pușcași însoțind diferite căraușii pentru supraveghere și pază. Convoaie de care mari de alimente îndreptîndu-se spre taberele sau reședințele principilor sint însoțite de ostași călări, de drabații, boieri și pușcași. Dispozițiile princiare erau ca transporturile să se facă fără pagube și în deplină ordine și disciplină⁷.

Evident că inițial acest corp, să-i zicem, al pușcașilor, era format în marea majoritate din iobagi fiscali, intrînd în componența garnizoanelor cetăților. Așa era la 1640 pușcaș al principelui la cetatea Gilău (domeniu fiscal atunci) un român din Someșul Cald pe nume Ioan Dienes⁸. Treptat acești slujbași sint ridicați din starea iobăgiei la aceea de nobil. Unii erau recrutați, după cum vom vedea din conscripția din 1668, și dintre membrii unor familii de nobili români, foarte numeroși în ținutul Cetății de Piatră (Chioar). Succesiunea principilor la tronul Transilvaniei implica și probleme privind noi înnobirări de pușcași, confirmări, reduceri și sporiri sau limitări a numărului acestora, probleme dezbătute și în dietă⁹. Prerogativele nobililor de pușcași liberi puteau fi transmise ereditar urmașilor. Pușcași înnobiți sint semnați în număr relativ mare mai ales în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în ținutul Cetății de Piatră (Chioar), pe domeniul Hunedoarei la cetatea Deva (de exemplu Petru Oprea, Ion și Lepu Plopan, Alexandru Ticula și fiii săi Nicolae și Toma, toți din Runc, Mihail Stoica din Ghelar etc.¹⁰), pe domeniul Gherlei, în comitatul Solnocul Interior, în părțile sălăjene (Teodor Bota de Bîrsa a fost înnobit și a obținut scutire de darea porții prin domnul său de pămînt, Paul Vesselényi de Hodod, de la Mihai Apafi în 14 mai 1674, scrisoare de înnobitare necontrazisă la publicarea ei în 7 iunie 1674 în adunarea nobililor comitatului Solnoclu de Mijloc¹¹). Înnobirările erau trecute în acele „Cărți regeste”, despre soarta cărora nu se cunoaște nimic astăzi, și din care istoricul Kemény József a extras multe copii în secolul trecut, iar I. Cav. de Pușcariu tot în secolul XIX a recuperat cu pasiune multe mărturii privind starea de nobilie a unor familii românești¹². O hotărîre a dietei din 1664 spune că pușcașii Cetății de Piatră (Chioar) să rămînă în uzul de pînă acum, adică să depîndă de căpitanul cetății¹³, fapt care presupune o deosebire anume față de ceilalți pușcași de la alte cetăți și domenii fiscale. Numărul relativ mare al nobililor pușcași din ținutul Cetății de Piatră (Chioar) a făcut să sporească rîndurile mici nobilimi românești de aici. Unii dintre ei au devenit decurioni ai garnizoanei cetății, vicepircălabi și hotnogi sau căpitani ai întregii nobilimi din chioar. Din registrul nobililor

⁶ D. Prodan, *op. cit.*, p. 538

⁷ *Ibidem*, p. 541

⁸ V. Lechițan în *AIIA*, 28, 1987–1988, p. 208 (nota 101).

⁹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 92–95, 526–528.

¹⁰ *Ibidem*, p. 93.

¹¹ Kemény József (colecția) *Repertorium Nobilitatis Transilvaniae* (în continuare: *Repertorium*), tom II, p. 282. Colecția se află în posesia Bibliotecii din Cluj-Napoca a Academiei Române, sub cota: ms A 421/II.

¹² Numeroși nobili români din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au fost ridicați la această stare datorită calității lor de pușcași, constituiți în oastea permanentă a principilor. Erau denumiți „pușcași verzi”, datorită uniformei de culoare verde pe care o purtau. Majoritatea aveau ca însemn nobiliar un scut de culoare albastră pe fondul căruia figura un călăreț în uniformă verde ținînd o pușcă. Înnobirări masive de pușcași au fost făcute de principii Gheorghe Răkoczi II în 1650, 1656 și 1658, Acațiu Barcsai în 1659 și Mihail Apafi în 1662, 1664, 1670, 1680, etc. Cele mai cunoscute familii de pușcași înnobiți sint pînă în prezent cele din ținutul Cetății de Piatră (Chioar), dar și din zonele adiacente, în special din comitatele Solnocul Interior și Dăbica (Poiana Porcului, Vîma Mare, Glod, Măgoaja, Rohia, Nicula, Peteritea, Chiuești, Negriștești, Dumbrava Nouă, Ileanda etc.) I. Cav. de Pușcariu *Date istorice privitoare la familiile nobile române II*, Sibiu, 1895 p.: 19, 25, 31, 32, 46, 51, 58, 95, 101, 117, 120–121, 131, 138, 139, 142, 183, 197–198, 208–210, 227, 240, 294, 297, 303, 312, 317–318, 331, etc.

¹³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 327. Pentru stema familiei de nobili români Florea de Preluca vezi în J. Kádár, *Szolnok Doboka vármegye monographiája*, VI, Décs, 1901, p. 13.

și pușcașilor districtului Cetății de Piatră (Chioar), întocmit de comisari împuterniciți de dietă la 9 martie 1668 în moșia Șomcuta Mare și confirmat de principele Mihail Apafi la 1 februarie 1668 în Alba Iulia, extragem aici, conform temei propuse, doar lista pușcașilor¹⁴, considerind că această restituire istorică este revelatoare și interesantă, adăugind totodată la unele familii, din alte surse de informație, edite și inedite, câteva date complementare.

Numele pușcașilor	Fiii	Frații	Localitatea de reședință	Data innobilării familiei/Însemne nobiliare
1	2	3	4	5
Ștefan Borbély	Simion și Teodor	—	Finteușul Mare	—
Chira Dragoș ¹⁵	Ioan, Toma și Teodor	—	Colțirea	—
Andrei Dragoș	—	Onciul și Costin	"	—
Ioan Marc	Gheorghe	—	"	—
Costin Petruș	Chirilă	—	"	—
Vasile Koltseri, „slujește ca decurion în cetate de mai demult”	Nicolae	—	Colțirea	—
Vasile Agoston	Dumitru		Berchezoaia	
Precup Agoston		—	"	—
Simion Orian	Lupul	—	"	Orian zisă și Simon de Berchezoaia : 1636, 1640 (Gheorghe Rákoczy I) și 1657 (Gheorghe Rákoczy II) ¹⁶
Gligoria Orian	Teodor și Ioan (orfani)		"	
Grigore Orian „a slujit pe mulți principii și pe al nostru (Mihai Apafi) și acum este vice-pircălab în Chioar”	—		Remetea Chioarului	
Dan Malea			"	—
Gheorghe Lupșa			"	—
Costin Lupșa	Gheorghe și Vasile, orfani	—	"	
Gavri Buda		Gavril, frate mai mic	"	

¹⁴ Kemény József (colecția) *Diplomatarium Transilvanicum. Supplementum*, X. Colecția se află în posesia Bibliotecii din Cluj a Academiei Române sub cota A 288/C, p. 314–341.

¹⁵ Localități de reședință ale descendenților din sec. XIX al acestei familii vezi în I. Cav. de Pușcariu — *op. cit.*, p. 93.

¹⁶ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 280.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Savul Gliga	Ioan și Todor	—	Remetea Chioarului	
Luca Gliga	—	—	"	
Vasile Burciulan	—	Grigore, frate mai mic	"	
Simion Agoston	—	—	"	
Mihai Lengyel	Ștefan și Istok	—	Săcălășeni	
Tarța Toth zis și Ioan Czont	Mihai	—	"	
Gheorghe Ferentz	Ioan și Teodor	—	"	
Ioan Ferentz	—	—	"	
Grigore Demeter	—	—	"	
Precup Demeter	Ioan	—	"	
Dumitru Moja	Vasile	—	Coruia	Moja de Coruia : 22 aprilie 1609 (Gabriel Báthori) ¹⁷
Mihai Füzüs	Simion, Vasile și Iuon, orfani	—	"	
Zaharia Bratan	Ioan și Vasile	—	Coaș	Bratan de Coaș : 1659 (Acațiu Barcsai) și 20 mai 1661 (Mihail Apafi) ¹⁸
Nicolae Bratan	Bartolomeu	—	"	
Giron Bratan	—	—	"	
Teodor Florea	Gheorghe cu fiii săi : Ioan, Simion, Andrei, Pașcul, Vasile		Preluca Veche	Florea sau Florian de Preluca Veche : 7 august 1658 (Gheorghe Rákoczi II) ; pe scut un călăreț cu pușcă în mină ; 20 august 1659 (Acațiu Barczai) 1660 (Mihail Apafi) ¹⁹
Teodor Iacob	Ioan, Dumitru, Gheorghe și Oancea	—	"	
Grigore Iacob	—	—	"	
Grigore Iacob bătrînul	—	—	"	
„al treilea” Grigore Iacob	—	Teodor, frate mai mic	"	

¹⁷ Ibidem, p. 248. O conscripție a nobililor din unele sate chiorene de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea arată că în Coruia era un nobil Ioan Moja. Despre un alt membru al aceleiași familii pe nume Grigore Moja se spune că „umbra la școală” (*Scolăban jâr*). Arh. Stat Cluj, fondul Socoltei princiare, dosar 11, nr. 246.

¹⁸ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 45.

¹⁹ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 107.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Ioan Iacob	Toma	—	Preluca Veche	
Petru Iacob	Ignat și Vasile	—	"	
Timofte Iacob	—	—	"	
Dumitru Iacob	—	—	"	
Lazăr Gergely	Ioan, Dumitru, Teodor, Vasile și Gligorea	—	Ciocotiș	
Simion Gergely	Ioan		"	
Cozma Gergely	Ștefan, Vasile și Ioan	—	"	
Gheorghe Bota	Ioan și Nicola	—	Cernești	Bota de Cernești 1579 (Cristofor Báthori); 1599 (Andrei Báthori) 1609 (Gabriel Báthori); pe scut o sabie; au slujit atit ca drabanți cit și luptători călare ²⁰
Gheorghe Bota bătrînul	Ioan	—	"	
Andrei Bota	Ilie	—	"	
Gheorghe Bota	—	—	"	
Oprea Bota	—	—	"	
Nichita Bota	—	—	"	
Giorgica Bota	Ioan	—	"	
Lupul Bota	Grigore și Gligor	—	"	
Petru Bota	—	—	"	
Grigore Bota	Nicola și Dumitru	—	"	
Dănilă Dragomir	Ioan, Grigore și Damian	—	Rușor	
Ioan Dragomir	Grigore și Teodor	—	"	
Simion Dragomir	Ioan	—	"	
Ioan Dragomir	Gheorghe	—	"	
Ioan Dragomir	—	—	"	
Grigore Dragomir	Teodor, Vasile și Ioan	Gavriș, Grigore Lupu	"	
Ioan Bota Lar	Dumitru	—	"	
văduva lui Damian Dragomir	Ioan	—	"	

²⁰ Ibidem, p. 43; J. Kádár, *op. cit.*, II, 1900, p. 366–367.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Ștefan Janși ²¹	Grigore, Simion, Lupul și Gligor	—	Făurești	
Irimia Bob	—	—	Copalnic Mănăstur	Bob de Copalnic Mănăstur: 17 martie 1664 (Mihail Apafi) ²²
Ilie Bob	Timoftei	—	"	
Grigore Bob	Andrei	—	"	
Martin Bob	Alexa	—	"	
Grigore Bob	Costin și Gligoria	—	"	
Gligoria Bob	Simion și Dumitru	—	"	
Zaharia Ciucean	Dan	Luca, frate mai mic	Văraiu	Ciocian de Văraiu (Zaharie și Luca): 16 aprilie 1663 (Mihail Apafi, Sighișoara) ²³
Luca Ciucean	Ioan			
Luca Cozma	Grigore	—	Lemniu	
Ștefan David	Ioan	—	"	David de Lemniu: 1610 (Gabriel Băthori) ²⁴
Dan Fuleș	Teodor	—	"	
Ioan Bălța	—	—	"	
Simion Abraham	Ioan	—	"	
Teodor Bălța	—	—	"	
Ioan David	—	—	"	
Ioan Hajdu	—	—	"	
„Nobilul viteaz Ștefan Drăguș a fost slujitor credincios mulți ani la principi, slujind cu fidelitate și cinste”	Grigore și Toma		Toplița	Drăguș de Toplița: 14 mai 1609 și 13 septembrie 1610 (Gabriel Băthori) ²⁵
Lupul Dragoș	Ioan și Dumitru		"	
Simion Drăguș		Ursul, frate mai mic	"	
Ursul Hosszu	—	—	Mesteacăn	Hosszu de Mesteacăn

²¹ J. Kadar, IV, p. 425: În 1702 în Făurești sint menționate familiile de nobili români Cuc (*Kuk*), Oancea și Pașca, iar în 1669 familia Janși (Oancea).

²² I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 7; Kádár, *op. cit.*, IV, p. 222.

²³ I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 67; *Repertorium*, III, p. 131–2

²⁴ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 76.

²⁵ *Ibidem*, p. 94; I. Kádár, *op. cit.*, VI p. 552: În 1609 Gabriel Bethlen a înnobilit pe Ștefan și Lupu Drăguș din Toplița.

(Tabel continuare)

1	2	3	4	5
Iacob Hosszu	—	—	Mesteacă	(voievodul Toma din Răstoci): 1526 ²⁶ 1548 (Ana Báthori de Șimleu); 1610 (Gabriel Báthori)
Pașcul Giurca Hosszu ²⁷	—	—	„	
Toma Hosszu	—	—	„	
Ioan Hosszu	—	—	„	
Mihai Hosszu	—	—	„	
Toma Hosszu	Ursul	—	„	
Ioan Trif zis și <i>Deneter</i>	Petru și Ștefan	—	Prislop	Trif, zisă și Vaida de Prislop: 1570 (Cristofor Báthori); 12 aprilie 1616 (Gabriel Bethlen) ²⁸
Costin Trif	Ioan și Samoilă	—	„	
Filip Bucșa	Vasile și Simion	—	„	
Solomon Bucșa	—	—	„	
Luca Berla ²⁹	Ștefan, Ioan și Simion	—	„	
Gheorghe Horvát ³⁰	—	—	„	
Andrei Horvát	—	—	„	
Ioan Horváth ³¹	Filip și Teodor	—	Jugăstieni	
Vasile Bodea Luca Bodea Ioan Bodea	—	—	Vima Mică	Bode de Vima Mică: 22 august 1659 (Gheorghe Rákoczy II); pe scut un călăreț cu pușcă; 16 februarie 1663 (Mihai Apafi) ³²
Marian Boie ³³	Iacob și Dumitru	Petru, frațele mai mic	Bizușa	

²⁶ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 143—146; J. Kádár, *op. cit.*, V. p. 258.

²⁷ Un segment genealogic al familiei Hosszu Giurca de Mesteacă vezi în I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 145.

²⁸ *Ibidem*, p. 385 și 393

²⁹ Familia Berle sau Berlea de Prislop a fost innobilată de Mihai Apafi în 14 iunie 1666. *Ibidem*, p. 23.

³⁰ Familia de nobili români chioreni *Horvath* zisă Pop (*Pap*) a fost innobilată de Cristofor Báthori în 1575 și Gabriel Bathori în 8 aprilie 1609. Însemne pe scut albastru un călăreț cu pușcă. *Ibidem*, p. 142 și 283.

³¹ J. Kádár, *op. cit.*, VII, p. 169: În 1651, familie nobilă în Jugăstreni era *Horvath* iar în 1662—1663 proprietari ai acestei moșii erau: principele și nemeșul Ioan Horvat.

³² I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 31; J. Kádár, *op. cit.*, III, p. 370. Este reprodușă aici și stema familiei; *Repertorium*, II p. 163 (Luca Bode de Vima Mică a fost innobilat în aceeași zi cu pușcașul Nicoale Roman de Jugăstreni).

³³ J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 323. În Bizușa proprietari de moșie erau trei membrii ai familiei Beșe, iar în 1674 nemeș era Marian Beșe.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Nicolae Hosszu	Precup și Pașcul	—	Răstoci	Hosszu de Mesteacăș și Răstoci (Vasile): 21 martie 1643 (Gheorghe Rákoczy I) ³⁴
Oancea Hosszu	Alexa și Ștefan	—		
Simion Hosszu	Ioan și Iancu, orfani	—		
Ioan Hosszu	—	—		
Dan Hosszu	—	Teodor, fratele mai mic		
Damian Hosszu	Ioan și Simion	—		
Irimia Cszolli-Cioltean	Mihai și Costea	Ștefan și Toma, frații mai mici	Ciolt	<i>Choltty</i> sau Ancean sau Irimus de Ciolt; 1613 (Gabriel Báthori) 1658 (Gheorghe Rákoczy II) pe scut un leu care ține o sabie scoasă ³⁵
Luca Costea	Ioan și Grigore	—	"	Costea zisă și <i>Csoli</i> de Ciolt (Simeon și Ioan pușcași): 23 mai 1663 ³⁶
Ioan Costea	—	Mihai și Grigore		
Irimia Anca ³⁷	Marcul	—		
Petru Anca	Ioan și Vasile	—		
Ioan Butean bătrînul	—	—	Șomcuta Mare	Butean de Șomcuta Mare ³⁸
Ștefan Butean zis și <i>Gyorzo</i>	Dunătru	Ioan și Simion, frați mai mici		
Vasile Butean	—	—		
Petruț Butean	—	—		
Ioan Butean	—	—		
„alt” Ioan Butean	—	—		
Ștefan Butean	—	—		

³⁴ Un segment genealogic din sec. XVII-XIX al familiei Hosszu de Mesteacăș, vezi în I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 146.

³⁵ Ibidem, p. 56.

³⁶ Familie de nobili români semnalată și de I. Cav. de Pușcariu *op. cit.* p. 64; *Reper-torium* II, p. 406; Pușcașii Simion și Ioan Costea de Ciolt au fost innobițați în 23 mai 1663 de Mihai Apafi.

³⁷ Ibidem, p. 4. *Ancsan* sau *Anțân* de Ciolt, familie innobilată de Gabriel Bethlen în 1613.

³⁸ Despre familia de nobili români, Butean de Șomcuta Mare, innobilată în sec. XVI, vezi A. A. Rusu, în Acta MN, 1983, p. 111–112.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Ioan Butean tinăru (Kis)	—	—	Șomcuta mare	
Ioan Haidu	—	—		
Gheorghe Butean	Petraș și Ștefan	—		
Luca Butean	Gheorghe	—		
Ștefan Barna	Simion, Toma și Ursul	—		
Ioan Barna	—	—		
Lupu (Farkas) Buda	Simion și Ursul	—		Buda de Șomcuta Mare (Simion, Ursu, Grigore și Vasile); 23 mai 1663 (Mihail Apafi) ³⁹
Zaharia Buda	—	—	"	
Vasile Buda	Simion	—		
Grigore Buda	—	—		
Ioan Suciu zis și Butean	Ioan	—	"	
Ioan Butean	—	—		
Mihai Fatul	Simion și Ioan	—	Iadăra	
Precup Fatul	—	—		
Andrei Fatul	Grigore	—		
Vasile Fatul	—	—		
Vătan Ancușa	Ioan, Lupu și Dumitru		Mireșul Mare	
Luca Buda Ioan Buda	Nicolae, Andrei și Lupa		"	Buda de Mireșul Mare (Ioan și Luca): 3 noi- embrie 1662 (Mihail Apafi, Făgăraș) ⁴⁰
Alexa Buia	Ioan		Mogoșești	
Marian Duruș ⁴¹	Petru și Lau- rențiu	David, fra- tele mai mic	Durușa	
Petru Duruș	Ștefan Luca, Gheorghe, Ioan			
Teodor Achim	Ioan		Curtuiuşul Mare	
Costin Pogăcsás			Hideaga	Pogăcsas de Hideaga, 6 aprilie 1616 (Gabriel Bethlen; pe scut un braț cu sabie) ⁴²

³⁹ Repertorium, II, p. 308.⁴⁰ I. Cav. de Pușcariu, op. cit., p. 47; Repertorium, II, p. 306. Ioan și Luca Buda de Nireșu Mare împreună cu pușcașii Ioan și Ștefan Simon de Finteușu Mic și Gheorghe Bratan de Coaș au fost innobiți în Făgăraș de Mihai Apafi în 3 noiembrie 1662.⁴¹ Ibidem, p. 96.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Gavriș Florea Alexa Florea	Ștefan (care are un fiu Vasile), Teodor, Ioan și Vasile		Preluca Veche	
Costin Florea Iguat Florea Ursul Florea Ioan Florea	Luca			
Ioan György — Giurgiu Teodor György Irimie György	Ioan și Gheorghe		"	
Luca Cozma Andrei Cozma Simion Cioțoc ⁴⁴	Ioan, Gheorghe Lazăr și Matei Luca, Simion și Irimie		Cernești	Cozma sau Cozmuța de Cernești: 20 august 1959 (Acațiu Barcsay) ⁴³
Grigore Cioțoc			"	
Mihai Daniș Chifor Daniș	Mihai Iacob (care are doi fii: Petru și Ioan), Matei (cu un fiu, Ioan) și Ioan		Boiul Mare	Danci de Boiul Mare: 13 februarie 1663 (Mihail Apafi); pe scut un călăreț în uniformă verde ținând în mîna dreaptă pușcă ⁴⁵
Costin Crachin			"	Carabeț de Boiul Mare: 13 februarie 1663 (Mihai Apafi); pe scutul albastru un călăreț în uniformă verde ținând o pușcă <i>Trencsén</i> ⁴⁶
Crăciun Nichita		Blaga și Chira, frați mai mici	"	Nichita de Boiul Mare: 18 februarie 1624 (Gabriel Bethlen) ⁴⁷
Gheorghe Fekete Vașca Fekete			" "	Fekete de Boiul Mare: 1663 (Mihai Apafi); pe scut albastru un călăreț cu pușcă ⁴⁸

⁴² *Ibidem*, p. 299⁴³ *Ibidem*, p. 197; J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 367: În 1669 pușcași în Cernești erau 11 familii din neamul Cozma și Ghiț.⁴⁴ J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 366–367: În 1609 Gabriel Bathori a innobilat pe Simion Șerban (*Sorban*) din Cernești, acesta avea casă între familia Tuțoc (*Czuczok*) și Barda. În 1669 pușcași în Cernești erau din familiile Cozma și Ghițoc (*Giczk*)⁴⁵ I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 75⁴⁶ *Ibidem*, p. 174.⁴⁷ *Ibidem*, p. 258.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Dumitru Moga ⁴⁹ Mihai Daniș	Petre și Pinte Barbul		Boiul Mare	
Matei Șlem Simion Șlem Trifu Șlem	Teodor și Ioan		Dolheni	Șlem de Dolheni : 23 august 1659 (Acațiu Barcsai) ⁵⁰
Vasile Tarța Zaharia Tarța Simion Tarța Ioan Cristea Gheorghe Trif Dănilă Trif Toma Matei Luca Petrulea Dumitru Petrulea	Luca Vasile și Lupu	Ioan, frate mai mic Daniel și Andrei Cozma și Simion	"	
Damian Tarța	—	Teodor	"	
Grigore Feriș	—	—		
Gavriș Kontz ⁵¹ Mihai Kontz			Cărpiniș	
Grigore Cozma ⁵² Teodor Cozma ⁵³ Vasile Pașca ⁵³ Petru Pașca Grigore Pașca	Grigore	Marcu	Făurești	
Mihai Bode	Teodor și Nichita		Dragomirești	
Ștefan Iacob	Grigore și Mihai	Nistor	"	Iacob de Dragomirești și Măgura (Ștefan și Nistor) : 16 februarie 1663 (Mihai Apafi) ⁵⁴
Ioan Borle Filip Borle	Andrei		"	Barla de Dragomirești (Mihai și Filip) : 16 februarie 1663 (Mihail- Apafi); pe scut albas tru un călăreț în man-

⁴⁹ *Ibidem*, p. 104.⁵⁰ *Ibidem*, p. 144.⁵¹ *Ibidem*, p. 348. J. Kádár, *op. cit.*, IV, p. 112—113. În 1598 în Dolheni era cneaz Andrei Șlem, aparținând de Chioar. În 1669 erau în Dolheni 5 pușcași, membri ai familiei Șlem sau Șlem.⁵² I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 193.⁵³ J. Kádár, *op. cit.*, p. 425 : În 1669 pușcași în Făurești erau 7 membri ai familiilor Cozma și Pașca.⁵⁴ *Ibidem*.⁵⁵ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 150 și 234.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
				ta verde ținind în mina dreaptă o pușcă ⁵⁵
Maxim Madan Toma Madan			Măgura	Medan de Dragomirești și Măgura (Ion Luca și Simion, frați) : 16 februarie 1663 (Mihai Apafi) ⁵⁶
Grigore Gros ⁵⁷ „vechi pușcaș”		Dumitru și Bartolomeu, frați mai mici	Vad	
Bartolomeu Farkas ⁵⁸				
Petru Petrica		Ioan Gheorghe și Toma, frați mai mici	Coruia	
Ștefan Kontz	Vasile	Teodor, Miron		
Opriș Cupșa Petru Kontz Ioan Matei			”	
Dumitru Opric, a pierit în Polonia	Ioan, orfan		”	
Costin Buda ⁵⁹	Dănilă	Grigore, fratele mai mic	Berința	
orfanul lui Timofte Cozma,			Curtuiuş Mic	
Avram Rad Ștefan Rad Teodor Rad			Făurești	
Ioan Buzogan			”	Buzdugan de Făurești : 20 mai 1661 (Mihail Apafi) ^{59a}
Mihai Gaza	Gheorghe		”	
Achim Moldovan			Remetea Cioarului	Moldovan de Remetea Chioarului (Chifor) 23 mai 1663 (Mihail Apafi) ⁶⁰

⁵⁵ *Ibidem*, p. 17. Stema familiei Barla de Dragomirești vezi în J. Kádár *op. cit.*, III, p. 375.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 234.

⁵⁷ J. Kádár *op. cit.*, V, p. 535. În Vad erau în 1668–1669 pușcași Gros și Farcaș.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, II, p. 149.

^{59a} I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 51.

⁶⁰ *Repertorium*, II, p. 306; Pușcașul Chifor Moldovan din Remetea Chioarului a fost înnobilit în 23 mai 1663 împreună cu Crăcium Gimba de Nicula și alții. Actul de înnobilitare a fost trecut în Cartea Regească I (Apafi) p. 673 (Cf. Kemény József)

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Cozma <i>Haragos</i>	Ioan și Luca	Petru și Ioan	Săcălășeni	
Ioan <i>Ferentz</i> , orfanul lui~				
Simion Pop, ⁶¹ hotnog (<i>Hadnagy</i>)	Toma	—	Șomcuta Mare	
Petru Pop	—	—		
Petru <i>Szurdoki</i> „este din ținutul Chioarului, venit aici de demult, deține o frumoasă diplomă de înnobilare de la împăratul Roman (German)”	—	Ștefan și Ioan		
Grigore Mic	Constantin	Dumitru, Petru, Gaspar, Gheți, frați mai mici	„	Mic de Șomcuta Mare (Grigore și Dumitru): 23 mai 1663 (Mihail Apafi) pe scut un călăreț în mantie verde ținând o pușcă ⁶² .
Martin Ilie	Nicula		„	<i>Helle</i> (Ilie): 4 aprilie 1656 (donație colectivă) ⁶³ de la Gh. Rákoczi II
Ioan Alb		Maxim, frate mai mic	„	Feier (Ioan și Martin) de Șomcuta Mare: 23 mai 1663 (Mihail Apafi) ⁶⁴
Ioan Vanca	Gheorghe	—	„	
Vasile Meș	Costin	—	„	
Ioan Meș	Gheorghe	—	„	
Marian Marc		Dan, frate mai mic	Finteușul Mic	Marc de Finteușul Mic: 7 august 1656, (Gheorghe Rákoczi II) pe scut albastru un călăreț cu pușcă în mână ⁶⁵
Gheorghe <i>Czigány</i>			Colțirea	
Grigore Daniș		Dumitru-frate mai mic	Fersig	

⁶¹ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 285. *Repertorium*, II, p. 306.⁶² I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.* p. 240. *Repertorium*, II, p. 306; Pușcașii Grigore și Dumitru Mic din Șomcuta Mare au fost înnobiți în 23 mai 1663.⁶³ *Repertorium*, II, p. 306 (Probabil *Helya* — Ilie) Martin și Simion *Helya* — Ilie, pușcași din Șomcuta Mare au fost înnobiți în 23 mai 1663.⁶⁴ *Ibidem*. Ioan și Martin Fejer-Albu, pușcași din Șomcuta Mare au fost înnobiți în 23 mai 1663.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Gavriș Onea	Ioan		Fersig	
Teodor Hulpaș	Gavrilă, Gheorghe, Gligorea		Prislop	Hulpaș de Prislop: 1663 (Mihail Apafi); pe scut albastru un călăreț cu pușca Trenczen ⁶⁶
Grigore Peter	Iștoc	Ștefan, Vasile	Buciumi	Peter de Buciumi (Ștefan și Grigore) 23 mai 1663 (Mihail Apa- fi) ⁶⁷
Pinte Mariaș	Simion, Ioan Grigore și Irimie		„	
Teodor Sima	Ioan	Gheorghe, Ignat și Petru	Gaura	
Nicolae Alex, tatăl său Teodor Costin a pierit în Polonia			„	
Ioan Aleș fiul			„	
Ioan Marinca	Dan		Hovrila	Marincaș de Hovrila și Fersig: 17 mai 1665 (Mihail Apafi) ⁶⁸
Dan	Ioan		„	
Matei Ravasz	Lazăr		Băbeni	Ravasz de Băbeni: 1669 (Mihail Apafi) ⁶⁹
Lazăr	Dănilă		„	
Ioan Cornea	Teodor			
Martin Burde	Gheorghe		Lemniu	
Ignat Sava			Mesteacăn	
Gheorghe Lazăr Ion Lazar	Teodor și Marian		Șasa	Lazar de Șasa: 1659 (Acațiu Barcsai) ⁷⁰
Simion Iosip ⁷¹			„	
Luca Frinc	Ursul și Pașcul		„	Frinc zisă Frunc de Frincenii Boiului și Șasa, 1666 (Mihail Apafi) ⁷²

⁶⁶ I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 231.⁶⁷ *Ibidem*, p. 147.⁶⁸ *Ibidem*, p. 293.⁶⁹ *Ibidem*, p. 231.⁷⁰ I. Kádár, *op. cit.*, p. 44 și 467 (cu stema familiei nobile Ravasz). Pușcași înnobilați în Băbeni la 1664: Ravasz și Cornea (Korne), conform Cărții regești (Apafi) p. 838 (Cf. J. Kádár, *op. cit.*)⁷¹ J. Kádár, *op. cit.*, VI p. 72⁷² *Ibidem*⁷³ *Ibidem*

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Mihai Maxin Ioan Maxin			Șasa	Maxim de Sasa: 25 august 1659 (Acațiu Barcsai), pe scut albastru un călăreț ține o pușcă ⁷³
Costin Gabor ⁷⁴			„	
Dan Bode Ioan Bode Grigore Bode	Luca și Grigore		Vima Mică	
Ioan Costea	Grigore	—	Ciolt	
Simion Costea	Teodor, Ilie	Gheorghe	„	
Ioan Acriș	Lazar		Birsăuța	
Teodor Timbruș			„	Timbruș de Birsăuța ⁷⁵
Ursul Timbruș Dumitru Timbruș „nu a fost aici (la conscriere) dar în scrisoarea de donație este și numele său”			„	
Dan Bodea			Sălnița	Bodea de Sălnița: 23 august 1659 (Mihail Apafi); pe scut un călăreț cu pușcă ⁷⁶
Achim Bodea				
Andrei Roman Ioan Roman Nicolae Roman Jacob Gheț Toma Gheț Petru Sheț			Văleni	
Petru Pașca			Hideaga	

INDICE DE LOCALITĂȚI (1668, DUPĂ COPIE DIN SEC. XIX)

Băbeni — *Aranymező*
 Berchezoaia — *Berkes pataka*
 Berința — *Berentz*
 Bizușa — *Büdospatak*
 Birsăuța — *Kis Bercz*
 Boiu Mare — *Nagy Bun*
 Buciumi — *Törökfalva*
 Cărbunari — *Gabornaczfalva*
 Cernești — *Csernefalva*
 Ciocotiș — *Csokotes*
 Ciolt — *Csolt*

Coaș — *Kovats*
 Colțirea — *Koltser*
 Copalnic Mănăstur — *Monostor Kápolna*
 Coruia — *Karullyd*
 Curtuișul Mare — *Nagy körtvelyes*
 Curtuișul Mic — *Kis körtvelyes*
 Dolheni — *Illonda pataka*
 Dragomirești — *Dragumerfalva*
 Durușa — *Durucz*
 Făurești — *Kováts Kápolná*; *Kováts*
 Fersig — *Fejer Szek*

⁷³ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 234.

⁷⁴ J. Kádár *op. cit.*, VI, p. 72.

⁷⁵ *Repertorium*, XI, p. 280–281.

⁷⁶ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 31; J. Kádár, *op. cit.*, VI, p. 308.

Pinteuşul Mare — *Felső Fentös*
 Pinteuşul Mic — *Also Fentös*
 Gaura — *Gaura*
 Hideaga — *Hidegkut*
 Hovrila — *Hovrilla*
 Iadăra — *Jeder*
 Jugăstreni — *Csugásztra*
 Lemniu — *Lemeny*
 Măgura — *Magura*
 Mesteacă — *Kis Nyires*
 Mireşul Mare — *Nagy Nyres*
 Mogoşesti — *Magosfalva*
 Preluca Veche — *Preluka*

Prislop — *Kis Bun*
 Răstoci — *Kis Restolcz*
 Remetea Chioarului — *Remeté*
 Ruşor — *Rusor*
 Săcălăşeni — *Szakállosfalva*
 Sălința — *Szelintzé*
 Saşa — *Saszá*
 Somcuta Mare — *Somkut*
 Toplița — *Toplița*
 Vad — *Revkapolnah*
 Văleni — *Somkutpataka*
 Văraiu — *Várallya*
 Vima Mică — *Dragavilma*

INDICE DE (PRE)NUME ROMANEȘTI DE PERSOANE (1668, DUPĂ O COPIE DIN
 SEC. XIX)

Acriș — *Akris*
 Alexa — *Aleksza*
 Anca — *Anka*
 Ancușa — *Ankusa*
 Beșe, Boșe — *Bose*
 Bode, Bodea — *Bogye*
 Bușă — *Buksa*
 Buie — *Buye*
 Burciulan — *Burtsulán*
 Butean — *Buttyan*
 Chișor — *Kișor*
 Chira — *Kira*
 Chirila — *Kirilla*
 Ciocșan; Ciucean — *Csocsan; Csutzan*
 Cioșoc — *Csotzok*
 Costea — *Kosztá*
 Costin — *Kosztin*
 Cozma — *Kozma*
 Crachin — *Krakin*
 Damian — *Demien*
 Daniș — *Dánis*
 Dragomir — *Drágumer*
 Dragoș — *Dragos; Dragus*
 Duruș — *Durus*
 Feriș — *Feris*
 Florea — *Flora*
 Frinc — *Frink*
 Gavriș — *Gavris*
 Gheți — *Gétzi*
 Giorgica — *Gyorgyiika*
 Gros — *Grosz*
 Hulpăș — *Hulpás*
 Ilie — *Hele; Helle*
 Iacob — *Jakab*
 Ignat — *Ignath; Ignat*
 Iosip — *Joszip*
 Lupșa — *Lupsa*
 Lupul — *Lupuly*
 Malea — *Mallye*
 Marc — *Mark*
 Mariaș — *Marias*

Marinca — *Marinka*
 Maxin — *Makszin*
 Meș — *Metz*
 Mic — *Mik*
 Moja — *Mosa*
 Moldovan — *Moldovai*
 Nichita — *Nikita*
 Nicola — *Nicola*
 Nicula — *Nikula*
 Nistor — *Nisztor*
 Oancea — *Ivántza*
 Oncea — *Vontza*
 Onciul — *I'antzul*
 Onea — *Ona*
 Oprea — *Opra, Opre*
 Opriș — *Opriș*
 Orian — *Oryán*
 Pașca — *Pascha*
 Pașcul — *Paskuly; Paskulj; Paskul*
 Petraș — *Pétras*
 Petrica — *Petrika*
 Petrulea — *Petrullya*
 Petruș — *Petrutz; Petrótz*
 Pinte — *Pintye*
 Pop — *Pap*
 Precup — *Prekup*
 Sava — *Száva*
 Savul — *Szahul*
 Sima — *Szima*
 Șlem; Șelem — *Slem; Selem*
 Tarța — *Tartza*
 Teodor — *Tivadar; Thivadá*
 Timoftei — *Timofi*
 Trif — *Triff, Trifu*
 Ursul — *Urszul*
 Vasile — *László, Balas*
 Vașca — *Vaska*
 Vanca — *Vanka*
 Zaharia — *Zacharia*

**THE ROMANIAN FUSILIERS IN CHIOAR AND SĂLAJ TERRITORIES IN THE SERVICE
OF PRINCES OF TRANSILVANIA DURING THE 17th CENTURY**

(Summary)

The evolution of the military system of defence, war and security of Transylvania during the 17th century, beginning with the reign of prince George Rákoczy (the second) is more and more distinguished by the presence of a special category troops in the standing army of the country i.e. the fusiliers (*sclopetarii*).

The conscription of the fusiliers from Cetatea de Piatră territory, issued on the 9th of March 1668, offers at the same time an opportunity of discussing the main tasks of these troops.

Blazoane nobiliare ale unor familii de pușcași români din sec. XVII
(*Siebmacker's Wappenbuch* și J. Kadar *Szolnok–Dobokavármegye monographiaja*)



1



2



3



4



5



6

Fig. 1. Hărăguș de Fintinele (ținutul Lăpușului) (M. Apafi, 24 VII 1662). 2. Bodea de Vima Mică (M. Apafi, 13 III 1663; Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 3. Birlea de Vima Mică. 4. Tarța de Cărbunari (A. Barcsai, 22 VIII 1659). 5. Cristan de Cărbunari (A. Barcsai, 22 VIII 1659, 6. Pinteia de Lăpuș (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658)



7



8



9



10



11



12

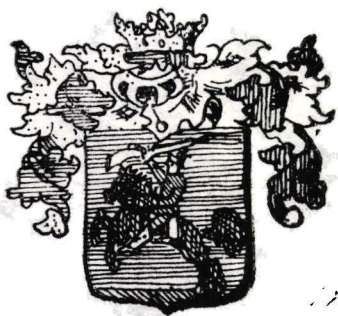
Fig. 7. Sina de Lăpuș. 8. Popa de Lemniu (Ferdinand II, 4 III 1619). 9. Peter de Lemniu. 10. Dragsan de Negrilești (Gh. Rákoczi II, 7 X 1658). 11. Cozma de Rogoz (Gh. Rákoczi I, 24 IX 1634). 12. Rogozan de Rogoz (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658)



13



14



15



16

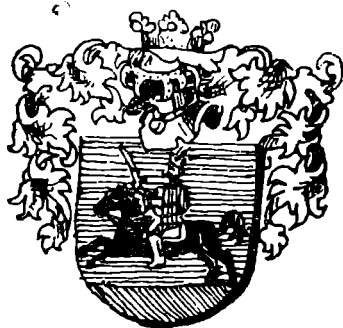


17

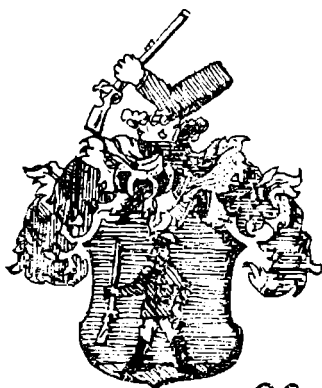


18

Fig. 13. Dragomir de Rușor și Cernești. 14. Pop de Neand Mare. 15. Juma de Măgoaja (Gh. Rákoczi II, 7 X 1658). 16. Stoian de Vîna Mică (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 17. Susin de Măgoaja. 18. Florea de Preluca Veche



19



20



21



22



23

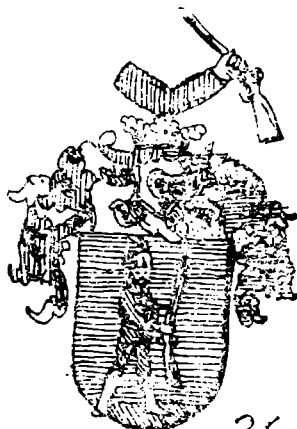


24

Fig. 19. Maniu de Fintinele (ținutul Lăpușului) (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 20. Ravas de Băbeni (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658), 21. Berlea de Prislop. 22. Bratan de Coaș (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 23. Isac de Peteritea (Gh. Rákoczi II, 1658). 24. Cupșa de Coruia (A. Barcsai, 22 VIII 1659)



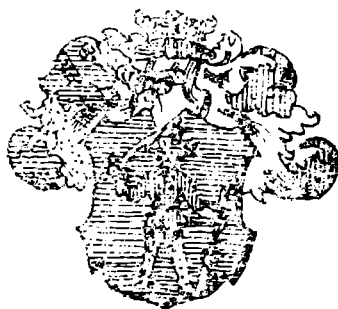
25



26



27



28



29



30

Fig. 25. Chiorean (Kővári) de Finteuș (Gabriel Báthory, 26 VI 1613). 26. Lucaciu de Coruia (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 27. Măuila de Glod (Gh. Rákoczi II, 7 X 1658). 28. Băbul de Gaura. 29. Vlaic de Călțirea (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 30. Varga de Șomcuta Mare (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658)



31



32



33



34



35



36

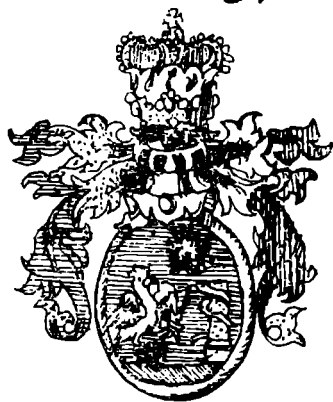
Fig. 31. Trif de Cărbunari. 32. Mare (Nagy) de Coruia. 33. Duma de Glod (M. Apafi 10 II 1664). 34. Bohățel de Glod (Gh. Rákoczi II, Tășnad 1 VII 1658; M. Apafi, 10 II 1664). 35. Roman de Vima Mare (M. Apafi, 13 II 1663)



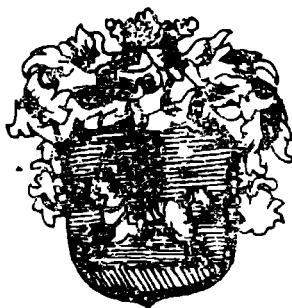
37



38



39



40



41



42

Fig. 36. Tecar de Vima Mare. 37. Ancian de Ciolt (Gabriel Báthory, 10 IV 1613). 39. Lazar de Glod (M. Apafi, 10 II 1664). 38. Lengyel de Săcălășeni. 40. Roman de Jogastra (M. Apafi, 13 II 1663). 41. Marian (de Finteușu de Jos?; de Prislop?; de Vima Mică?) (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 42. Pavel de Peteritea (Gh. Rákoczi II, 1658)

PRODUCTIVITATEA AGRICOLĂ ÎN COMITATUL CRASNA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

Abordarea problematicei productivității agricole pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea este necesară pentru o mai bună cunoaștere a vieții cotidiene din această perioadă. Cercetînd fondul arhivistic al comitatului Crasna am găsit o serie de documente care prin conținutul lor ne dau amănunte despre producția agricolă a vremii și modul de cultivare a pămîntului*. Aceste documente sînt conscripțiile contribuabililor (organizate de Curtea de la Viena sau de autoritățile comitatense), conscripțiile pentru dijmă, conscripțiile pentru cumpărarea sării, etc.

Ca și în secolele precedente ocupația de bază a locuitorilor comitatului continua să fie agricultura. Ca ramuri economice anexe în unele localități se practicau meșteșugurile și comerțul al căror nivel de dezvoltare nu era prea ridicat.

Cultivarea pămîntului continua să se desfășoare cu mijloacele și metodele tradiționale moștenite din secolul precedent¹, progrese esențiale nu putem constata. Putem chiar afirma că în primele trei-patru decenii ale secolului al XVIII-lea asistăm în mare parte la o revenire la modelul de organizare a vieții economice din secolul al XVII-lea, continuitatea acestui model fiind întreruptă de expansiunea austriacă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și de răscoala antihabsburgică a lui Francisc Rákóczi al II-lea de la începutul secolului al XVIII-lea. Cel puțin exemplul comitatului Crasna la aceste concluzii ne lasă să ajungem. Conscripțiile generale din 1718, 1720, 1728² și conscripțiile contribuabililor organizate de comitat³ ne înfățișează o agricultură în care se practică încă solamentul bienal, hotarul satelor fiind împărțit în două tarlale. Relieful în general deluros și muntos, doar în văile Crasnei și Barcăului fiind înguste zone de șes, solul în general argilos, pietros făcea anevoioasă lucrarea pămîntului. La majoritatea satelor, atît la 1718, 1720 cît și la 1728 se notează că arătura se executa în general cu șase sau chiar opt boi, în raport cu situația pămînturilor.

* Lucrarea noastră se bazează pe fondul arhivistic al fostului comitat Crasna și care pînă în octombrie 1989 s-a aflat la Arhivele Statului Cluj-Napoca. Actualmente acest fond se găsește la Arhivele Statului Zalău. Noi vom cita documentele folosite pe baza numerelor arhivistice consultate la Cluj-Napoca. Documentele provin din anii 1614–1721 pe care le notăm cu I și din anii 1722–1753 pe care le notăm cu II.

¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, II, București, 1988, p. 156–204, 216–246.

² *Fond Comitatul Crasna* (în continuare *Com. Crasna*), I, nr. 1225, 1467, II, nr. 892.

³ Din perioada 1721–1730 ne-au rămas următoarele conscripții: 1721–1722 (*Com. Crasna*, I, nr. 1659–1651), 1722–1723 (*Ibidem*, II, nr. 162, 288), 1724–1725 (*Ibidem*, II, nr. 441–520), 1725–1726 (*Ibidem*, II, nr. 726), 1729–1730 (*Ibidem*, II, nr. 1075, 1085); G. Kovách, în *Acta MP*, 9, 1985, p. 343–357.

O problemă importantă a dezvoltării agriculturii din această perioadă o constituie problema productivității agricole. G. Kovách stabilește pe baza conscripției generale din 1720 că în 33 de sate productivitatea cerealelor a fost apreciată la de două ori cantitatea de sămînță, iar în 21 de sate la de trei ori cantitatea de sămînță^{3b}. Analizînd și conscripția din 1718⁴ și conscripția din 1728 (păstrată doar pentru Plasa de Sus), aflăm o situație puțin schimbată față de conscripția din 1720. Astfel într-adevăr în satele din apropierea munților productivitatea la cereale nu depășește de două ori sămînța semănată, dar în schimb în satele de șes din văile Crasnei și Barcăului productivitatea este apreciată în general la de trei ori sămînța semănată, ba în unele localități la de patru ori sămînța. În 1718 s-a făcut deosebirea între semănăturile de toamnă și de primăvară, în general la semănăturile de toamnă productivitatea e mai mare fiind apreciată la 2,5–3–4 ori sămînța. În sate ca Ban, Crasna, Recea, Borla, Ilișiu, Pericea, Cămar, Carastelec, Valcăul de Jos se înregistrează în 1718 și 1728 producții de 3,5–4 ori sămînța la semănăturile de toamnă. În conscripția din 1728, în general, se arată că productivitatea e de 2–3 ori sămînța, în satele de la poalele munților și de 3 ori, iar în unele de 4 ori (Crasna, Ban, Pericea, Ilișiu), în satele de șes.

Datele de mai sus, referitoare la productivitatea agricolă, pot fi completate cu date ce rezultă din registrele de dijmă⁵. Potrivit acestor registre 24 de sate din comitat au dat dijmă din semănături, iar 32 de sate dădeau dijmă din miei și iezi⁶. Dijma din semănături a 18 sate era în administrația comitatului și datele rezultate în urma acestei administrări le vom folosi în continuare. Dijma din semănături se lua în natură, după seceriș, în clăi (cruci — *crucibus*) și snopi (*manipuli*). Pentru noi este important faptul că după înregistrarea totalului de clăi și snopi pe sate, dijmuitorul a notat și ce cantitate de grăunțe a rezultat în urma îmblătirii snopilor. În felul acesta avem posibilitatea să aflăm, în medie, ce cantitate de grăunțe rezultă din îmblătirea unei clăi de grâu sau ovăz, principalele cereale din care se dădea dijma. Deoarece asemenea date ne-au rămas din anii 1722, 1723, 1724, 1725, 1729⁷ avem posibilitatea comparării datelor și calcularea unei medii pentru o perioadă mai lungă⁸. Grăunțele de cereale rezultate în urma îmblătirii erau măsurate în uni-

^{3b} G. Kovách, *op. cit.*

⁴ Această conscripție reia conscripția din 1715 care pentru comitatul Crasna n-a dat rezultate concludente. *Com. Crasna* I, nr. 1225.

⁵ *Ibidem*, II, nr. 151, 283, 438, 518, 1078.

⁶ *Ibidem*, II, nr. 17. Dijma se plătea Fiscului Reșesc dar ea era arendată de nobilimea comitatului. Inițial arenda a fost de 360 de florini, iar în 1725 s-a redus la 300 de florini. Veniturile din dijmă comitatul le folosea pentru întreținerea militarilor încartiruiți în comitat și a celor care traversau comitatul. (*Ibidem*, I, nr. 134, II, nr. 10, 11, 36, 252, 316, 461, 563). Dijma din semănături a satelor Camăr și Recea a aparținut preoților catolici și reformați din Șimleu, cea din Borla și Șimleu sârăcinii din Șimleu, cea din Leșmir învățătorului din Șimleu, iar cea din Uileac a fost pe mîinile familiei Balku (*Ibidem*, II, nr. 17). Comitatul dispunea de dijmă din semănături a 18 sate. Aceste sate au fost: Badon, Boghiș, Borla, Bozieș, Carastelec, Crasna, Guruslău, Horoatul Crasnei, Ilișiu, Lompirt, Măieriește, Meseșeni de Jos, Nusfalău, Pericea, Petenia, Valcăul de Jos, Virșolt, Zăuan.

⁷ Vezi nota 5.

⁸ Clăia (= crucea) în comitatul Crasna era de 18 snopi și nu de 25 ca în Transilvania D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 216–246.

tățile de măsură ale vremii și anume în mierțe (*mcetra, véka*) și cîble sau găleată (*cubulus*)⁹.

Înainte de a trece la analiza datelor din registrele de dijmă trebuie să clarificăm, în limita posibilităților oferite de izvoare, ce fel de unități de măsură pentru cereale boabe erau în circulație în comitatul Crasna la începutul secolului al XVIII-lea. La 20 noiembrie 1711 comitatul se plinge, într-o scrisoare adresată lui Ștefan Wesselény, membru al Guberniului, că armata încartiruită pretinde plata obligațiilor în natură (cereale) cu o mierță mai mare decît cea de Cașovia, mierță socotită ca mierță regulamentară¹⁰. La această scrisoare Wesselény răspunde că dacă se pretinde prestarea obligațiilor cu mierțe mai mari decît cele regulamentare și chiar *mai mari decît mierța de Șimleu*, atunci trebuie anunțați comisarii de război în această privință¹¹. Din cele de mai sus rezultă că exista o unitate de măsură locală, mierța de Șimleu, care se pare că era mai mare ca mierța de Cașovia (≈ 20 de litri). Din documentele consultate rezultă că în comitatul Crasna se echivala cîbla (găleata) cu patru mierțe ca și în cazul găleții mici numită sășească din Transilvania¹², de aceea considerăm că mierța de Șimleu s-a format ca o subdiviziune a găleții din Transilvania. Găleata de Transilvania era între 87–91 de litri, deci o mierță era între 21,75–22,75 litri, deci mai mare ca mierța de Cașovia (19,5–20 de litri)¹³. În 1831 la Ratin (în comitatul Crasna) se socotea mierța egală cu 16 cupe¹⁴ ca și în cazul mierței (ferdelei) sășești (transilvane). Știind că o cupă echivala cu aproximativ 1,41 litri¹⁵, rezultă că mierța de la Ratin din 1831 era echivalentă cu 22,56 de litri, deci se încadrează între valorile prezentate deja privind mierța din Transilvania. Deoarece Ratinul este în apropierea Șimleului, credem că aici se folosea de fapt acea unitate de măsură locală care este pomenită la începutul secolului al XVIII-lea ca mierța de Șimleu. De aici rezultă că mierța de Șimleu era în jur de 22,5 litri, deci mai mare ca mierța de Cașovia.

O problemă ce se ivește aici este faptul că această unitate de măsură este folosită și recunoscută doar pe plan local, deoarece începînd din 1715 Curtea de la Viena introduce ca unitate de măsură oficială găleata de Pozsony (Bratislava)¹⁶, care echivala cu 62,5 litri¹⁷. Folosirea acestei unități de măsură oficiale nu s-a generalizat însă în rîndul populației din comitatul Crasna. Acest lucru este dovedit de poruncile din 5 mai 1727 și 4 august 1727 ale Consiliului Locumtenențial al Ungaricii, care cer respec-

⁹ *Com. Crasna*, I, nr. 200, 216, 944.

¹⁰ *Ibidem*, I, 200.

¹¹ *Ibidem*, I, nr. 216.

¹² D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 261.

¹³ *A történelem segédudományai*, Budapest, 1986, p. 267.

¹⁴ G. Kovách, in *Ethnographia*, 1949, p. 267–271.

¹⁵ *Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania*, București, 1978, II, p. 723–724.

¹⁶ *Com. Crasna*, I, nr. 944.

¹⁷ *A történelem segédudományai*, p. 267.

tarea de către toți locuitorii a unităților de măsură oficiale¹⁸. Rezultă deci că unitățile de măsură oficiale nu au fost receptate și acceptate de majoritatea populației, care continua să folosească unitățile de măsură locale, tradiționale. De aceea considerăm că s-a creat o duplicitate în ce privește folosirea unităților de măsură și anume în relațiile oficiale ale comitatului cu forurile imperiale, ca unitate de măsură, se folosea găleata de Bratislava (acest lucru fiind specificat de fiecare dată în documente), iar în viața de toate zilele continua să fie folosită unitate de măsură locală. Pentru aceasta, deoarece în urma arendării dijmei de către comitat, socotelile cu forurile imperiale au fost în mare parte eliminate, considerăm că dijmuitorul comitatului a socotit în registrele sale cu unități de măsură locale și nu cele oficiale. Din aceste considerente și noi în cele ce urmează în analiza productivității agricole vom calcula cu unitatea de măsură locală adică cu mierța de Șimleu, din care patru echivalau cu o găleată (cibla).

Registrele de dijmă înregistrează date referitoare mai ales la strângerea dijmei din grâu și ovăz. Sporadic apar și date referitoare la alte cereale, dar acestea nu sînt comparabile. De aceea analiza noastră se va rezuma doar la cerealele amintite. La grâu s-au înregistrat pe ani următoarele date:

Anul	Numărul de clăi de grâu	Numărul de găleți grâu — semințe —	Numărul de găleți de claie	Numărul de mierțe de claie
1722	413/8	106/3	0,25	1
1723	395/8	96/2	0,24	0,9
1724	678/2	176/1	0,25	1
1725	581/6	180/3	0,3	1,2
1729	433/2	96/3	0,22	0,8
Total	2501/8	657	0,26	1

Din aceste date se observă că în general o claie de grâu îmblătită dă aproximativ 1 mierță de grăunțe deci o productivitate de o mierță de claie. Aceasta este o medie pe cei cinci ani studiați, dar mediile pe an sînt cuprinse între 0,8—1,2 mierțe, ceea ce arată că între un an cu o productivitate maximă (1,2) și un an cu o productivitate minimă există o diferență de 33%. În ce privește productivitatea pe sate în cadrul

¹⁸ Pînă la 1732 comitatul Crasna s-a aflat sub o dublă jurisdicție și anume sub jurisdicția Guberniului transilvan și a dietei Ungariei unde plătea impozitul. Aceasta a făcut ca de multe ori comitatul să primească instrucțiuni contradictorii ca și în cazul unităților de măsură. În Ungaria, Curtea de la Viena a impus ca unități de măsură oficiale unitățile de măsură de Bratislava (*Com. Crasna*, I, nr. 944), pe cînd dieta de la Sibiu din 1714 hotărăște ca unitatea de măsură oficială în Transilvania este mierța, vadra, cibla (găleata) de Cluj și Sibiu conform Aprobatorilor Constituției. (BAR, Filiala Cluj-Napoca, Colecția de manuscrise Kemény Sámuel, *Cartophilacaeum Transilvanicum*, vol. VI, Mss, 374). Deci mierța de Șimleu ca o variantă locală a mierței de Cluj s-a menținut în continuare în comitatul Crasna avînd în parte și consimțămîntul Guberniului a cărei hotărîre era contrară hotărîrii Curții de la Viena care impunea măsurile de Bratislava.

fiecărui an cifrele oscilează între 0,7–1,5 mierțe în 1722, 0,7–2,3 mierțe în 1723, 0,7–1,5 în 1724, 0,7–2,1 în 1725 și 0,4–1,6 mierțe în 1729. În general, ca și media pe cei cinci ani, în majoritatea satelor productivitatea grîului oscilează între 0,8–1,2 mierțe de claie, dar sînt ani cînd în unele sate productivitatea ajunge la 1,8–2,1 mierțe de claie cum a fost în 1725 cînd la Nușfalău, Valcăul de Jos s-au înregistrat 1,8 mierțe de claie, iar la Pericei 2,1. În general anul 1725 a fost un an cu o productivitate mai ridicată, media pe comitat ajungînd la 1,2 mierțe de claie. Anul cu cea mai scăzută productivitate este 1729 cînd media pe comitat abia atinge 0,8 mierțe de claie, de fapt din cele 12 sate la care s-a înregistrat echivalența între numărul de clăi și numărul de mierțe, doar în patru se atinge sau se depășește productivitatea de o mierță de claie. În 1729 s-a înregistrat și minimul de productivitate din acești ani și anume de 0,4 mierțe de claie, la Guruslău, producția fiind probabil afectată de vreo calamitate.

Pe lîngă analiza statistică a datelor de mai sus trebuie să mai arătăm cîteva aspecte care pot să modifice conținutul acestor cifre. O primă observație ce trebuie făcută este faptul că cerealele dijmuite nu erau imediat îmblătite, ci erau strînse în anumite locuri unde puteau să stea ani în șir pînă ce urmau să fie îmblătite. Din registre rezultă de exemplu că la Guruslău abia în 1726 se mărturisește de către juzii și jurații satului cîtă dijmă s-a strîns în anul 1724¹⁹, deci se pare că doar atunci s-a trecut la folosirea produselor strînse din dijmă. Pe lîngă elementul subiectiv, care ține de cîntecul celor care fac mărturisirea referitoare la cantitatea unor produse de care populația nu avea din belșug, se pune problema condițiilor de păstrare a acestor produse un timp mai îndelungat. Aceste produse erau păstrate de obicei în clăi expuse intemperiilor și păsărilor cea ce făcea ca pierderile să fie din ce în ce mai mari o dată cu trecerea timpului și în momentul îmblătirii snopilor cantitatea de semințe rezultată să fie mai mică decît dacă s-ar fi îmblătît imediat după seceriș. Pe lîngă intemperii pagubele cele mai mari le provocau, în ce privește semințele, vrăbiile. Acestea profitînd de acest mod de păstrare a cerealelor consumau boabele din spice lăsînd doar paie. Că pagubele provocate de vrăbii erau într-adevăr însemnate reiese dintr-o hotărîre a dietei Transilvaniei din ianuarie 1714 prin care se cere locuitorilor să treacă la prinderea vrăbiilor instituindu-se chiar pedepse contra celor care nu prind un anumit număr de vrăbii²⁰! Din cele mai de sus rezultă că trebuie să fim atenți în compararea acestor date și în ce privește tragerea unei concluzii privind producția unui anumit an sau a unei anumite localități deoarece nu cunoaștem timpul cît a trecut de la seceriș și pînă la îmblătirea snopilor și cît anume s-a pierdut din semințe în acest timp. Fiînd totuși date numeroase, pe mai mulți ani și mai multe localități considerăm că în ce privește media obținută de o mierță de boabe de grîu de o claie este totuși o cifră verosimilă.

¹⁹ *Com. Crasna*, II, nr. 438.

²⁰ BAR, Filiala Cluj, col. Kemény Sámuel, *Cartophilaceum Transilvanicum*, vol. VI, Ms.A. 374.

Pe baza cifrelor de mai sus putem face o încercare de evaluare estimativă a cantității de grâu ce se producea în medie pe cap de gospodărie contribuabil. Din conscripția contribuabililor din 1721—1722²¹ rezultă că în 1721 au plătit impozit după o producție de grâu de 28.255 de clăi. Raportat la numărul contribuabililor din acel an — 1948 — rezultă o medie de 14,5 clăi de grâu de gospodărie. Calculat în boabe rezultă o producție de 14,5 mierțe de grâu pe cap de gospodărie. Estimarea o putem continua deoarece în general se apreciază că 100 litri de grâu fac 75 kg²². Considerînd mierța de Șimleu echivalentă cu 22,5 litri obținem o medie pe cap de gospodărie de 326 de litri de grâu care transformat în kilograme ne dă 244 kg pe cap de contribuabil.

Această cifră o putem considera ca o cifră foarte mică privind necesarul de cereale pentru satisfacerea nevoilor alimentare ale locuitorilor comitatului. Dacă ne gîndim că din această cantitate țărani trebuiau să pună de o parte o treime sau chiar jumătate, pentru a asigura sămînța pe anul următor vedem că această cantitate era departe de a asigura pîinea pe un an întreg pentru o familie numeroasă. Trebuie să nu uităm totuși că acest calcul se bazează pe datele mărturisite de populația contribuabilă care binențeles nu avea interesul să mărturisească o producție prea mare deoarece în funcție de aceasta plăteau impozitul. Cu toate acestea putem afirma că această cantitate de 244 kg de grâu a fost departe de a asigura necesarul de grîne pe un an al unui contribuabil cu toate că mai exista o producție cerealieră pe domeniile alodiale. De fapt autoritățile comitatului mereu se plîng forurilor superioare că în comitat cerealele sînt puține și că mulți locuitori își procură cereale din comitatele vecine, mai ales Bihor, unde în perioada de seceriș se angajează la munci temporare primind pentru munca lor grâu. Alții în schimb caută să-și valorifice surplusul de vite sau de fructe pe grâu, tot în comitatele vecine²³.

Datele cuprinse în registrele de dijmă ne permit o comparație cu datele referitoare la productivitatea agricolă din secolul al XVII-lea din Transilvania²⁴. În ce privește productivitatea grîului observăm că schimbări esențiale nu s-au produs în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Din analiza făcută de D. Prodan rezultă o productivitate a grîului în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de 1,1—1,2 mierțe (ferdele) de claie. Cum în Transilvania în această perioadă se folosea în genere ca unitate de măsură, găleata mică, cea săsească, care se subdividea în 4 ferdele sau mierțe, a căror mărime era apropiată de mierța de Șimleu, putem stabili că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea productivitatea grîului în comitatul Crasna era aceeași ca și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Transilvania. Diferența ce există între productivitatea de 1 mierță de claie în comitatul Crasna, în perioada studiată și 1,1—1,2 mierțe de claie în Transilvania, constă în diferența

²¹ *Com. Crasna*, I, nr. 1650, 1651; vezi R. Wolf, în *Acta MP*, 9, 1985, p. 340.

²² *A történelem segédudománya*, p. 270.

²³ *Com. Crasna*, II, nr. 1251, 1275.

²⁴ D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 216—246, 247—260.

ce există în mărimea clăii. În comitatul Crasna clăia era de 18 snopi, iar în Transilvania de 25 de snopi.

Nu avem date despre suprafața semănată cu grâu, dar am arătat deja că raportul dintre cantitatea de semințe semănată și recoltă a fost de 2—3 ori sămînța semănată. Aceasta a fost o fertilitate mijlocie și a fost caracteristică pentru anii buni. În general în satele unde locuitorii cultivau grâu pe suprafețe mai mari, în satele de șes, productivitatea era în general de 1 la 3, deci iarăși foarte apropiată de productivitatea secolului al XVII-lea din Transilvania²⁵.

În ce privește productivitatea ovăzului, pe aceeași ani, situația se prezintă astfel:

Anul	Numărul de clăi de ovăz	Numărul de gălete — semințe	Numărul de gălete de claie	Numărul de mierțe de claie
1722	122	75/2	0,6	2,4
1723	76/6	54/1	0,7	2,8
1724	105/10	61	0,58	2,3
1725	62/16	33/1	0,53	2,1
1729	62/14	33/1	0,53	2,1
Total	429/10	257	0,59	2,3

Așadar o claie de ovăz îmblătită, în medie pe cei cinci ani, a dat 2,3 mierțe de grăunțe. Ca și la grâu și aici avem ani mai buni ca în 1723 când o claie a dat 2,8 mierțe și ani mai slabi când abia 2,1 mierțe au rezultat dintr-o claie. În ce privește productivitatea pe sate, în cadrul fiecărui an, ea oscilează astfel: 1,2—3,6 în 1722, 1,4—4 în 1723, 1,2—3 în 1724, 0,7—2,8 în 1725 și 1,4—2,8 în 1729. An bun în ce privește productivitatea ovăzului a fost anul 1723 când media pe comitat a atins cifra de 2,8 mierțe de claie și când în sate ca Boghiș, Zăuan și Crasua s-au obținut 3,7 și chiar 4 mierțe de claie. Ani cu o productivitate mai slabă au fost anii 1725 și 1729 când abia s-au obținut 2 mierțe de claie, în 1725 la Badon înregistrându-se cifra minimă din acești ani și anume de 0,7 mierțe de claie.

Evaluind cantitatea de 100 litri de ovăz cu 42 de kilograme²⁶, iar mierța de Șimleu cu 22,5 litri, aflăm că o mierță de ovăz cîntărea aproximativ 9,45 kilograme. În conscripția deja amintită pentru anul fiscal 1721—1722 s-au înregistrat în comitatul Crasna 7296 clăi de ovăz care înmulțit cu 2,3 ne dă 16780 mierțe de grăunțe sau 158571 kilograme. În medie pe gospodăria de contribuabil a rezultat o producție de 81,4 kilograme. Deci nici în ce privește ovăzul nu se cultiva îndeustător în condițiile în care creșterea animalelor avea o pondere importantă în economia comitatului.

Raportind productivitatea ovăzului la productivitatea din a doua jumătate a secolului al XVII-lea din Transilvania constatăm o ușoară

²⁵ *Ibidem*, II, p. 258—260.

²⁶ *A történelem segédudományai*, p. 270.

creștere a productivității în comitatul Crasna de la 2,1 la 2,3 mierțe de cjaie. Aceasta în condițiile în care în Transilvania cjaia era de 25 de snopi, iar în comitatul Crasna de 18 snopi.

Din cele de mai sus rezultă că în general populația comitatului nu reușea să producă necesarul de grâu și alte cereale pentru propria gospodărie. De aceea pe lângă grâu se mai cultivau și alte cereale însă în cantități mai mici. În conscripția contribuabililor din 1721—1722 s-au înregistrat pe lângă grâu și ovăz 639,5 clăi de orz, 935,5 clăi de alac și 547 clăi de mei. Nu cunoaștem productivitatea în cazul acestor cereale dar după numărul clăilor înregistrate ponderea lor nu era prea mare în economia țărănească.

Pe lângă aceste cereale constatăm că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea cîștigă teren din ce în ce mai mare cultivarea porumbului. În 1721—1722 s-au înregistrat 576,6 mierțe de porumb semănat după care contribuabilii au plătit impozit²⁸. Nu cunoaștem ce producție se obținea de la o mierță semănată, însă conscripțiile contribuabililor din deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea ne arată că în general se semănau 1—1,5 mierțe de gospodărie²⁹. Creșterea suprafețelor cultivate cu porumb (în 1725—1726 s-au înregistrat 710,5 mierțe semănată la o populație contribuabilă mai puțin numeroasă — 1688 capi de gospodărie — ca în 1721—1722) credem că se datorează și faptului că impozitul plătit după porumb era în general destul de mic (60 de mierțe constituiau o dica) raportat la celelalte cereale, ceea ce îndemna populația la creșterea producției.

În concluzie putem afirma că locuitorii comitatului Crasna în prima jumătate a secolului al XVII-lea nu-și puteau asigura din producție proprie necesarul de cereale. Aceasta datorită în parte condițiilor climatice și de relief neprielnice cultivării cerealelor, pe de altă parte datorită menținerii unor metode agrotehnice caracteristice feudalismului din secolele precedente. Lipsa cerealelor era suplinită cu procurarea lor pe calea schimbului. Locuitorii comitatului întrețineau legături comerciale strînse cu locuitorii din comitatele vecine, îndeosebi Bihor. Frecvent erau căutate tîrgurile de la Marghita unde se duceau îndeosebi vite (cornute mari), porci (sînt pomenite turme de 200 de porci), fructe, vin, etc., care erau schimbate pe cereale³⁰.

RUDOLF WOLF

²⁷ D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 247—260.

²⁸ *Com. Crasna*, I, nr. 1651, 1650; R. Wolf, în *Acta*, MP, 9, 1985, p. 340.

²⁹ *Com. Crasna*, II, nr. 615, 726, 1075, 1085.

³⁰ *Ibidem*, II, nr. 1275.

THE AGRICULTURAL PRODUCTIVITY IN THE CRASNA COUNTY DURING THE FIRST HALF OF THE 18th CENTURY A.D.**(S u m m a r y)**

The terrage registers dating from 1722—1729 which are to be found in the archivistic founds of the county of Crasna offer data concerning the first half of the XVIII century. In these account books was registered the amount of cereals taken as terrage, this terrage being stored up in sheaves and stacks, one stack including 18 sheaves. The quantity of grains resulting after the pommelling of sheavas had also been registered. So, by pommelling one grainstock a bushel of grains resulted on an average level, and by pommelling an oat-stock, a medium of 2,3 bushels resulted. So, the comparison of these data with the agricultural productivity from the second half of the XVII century in Transylvania, shows that there was no progress registered in this field during the first three decades of the XVIII century.

OBLIGAȚIILE IOBĂGEȘTI DIN FOSTUL DOMENIU AL CETAȚII CEHŪ-SILVANIEI ÎN TIMPUL RĂSCOALEI LUI HOREA

V. Taxa iobăgească

Accentuarea dezvoltării producției de mărfuri, îndeosebi în a doua parte a secolului al XVIII-lea, a determinat transformarea rentei în produse, în rentă în bani, care este ceea de-a treia formă, pe lângă cele în muncă și în produse, a rentei feudale. Această transformare era lentă, determinată pe de o parte de posibilitățile insuficiente ale iobagilor să-și valorifice, în condiții optime, produsele agricole și forța de muncă în scopul răscumparării obligațiilor feudale, iar pe de altă parte, de faptul că nobilimea n-a avut mijloace financiare suficiente pentru înlocuirea slujbei gratuite a țăranilor dependenți cu cea plătită și nici pentru procurarea animalelor și uneltelor de muncă necesare unei producții lărgite de mărfuri. Datorită acestor piedici, renta în bani a continuat să fie subordonată, ca valoare, celei în muncă și să coexiste alături de ea¹.

Conscripțiile urbariale ale domeniului Cehu-Silvaniei al baronului Bornemissza Iosif de Kászón din 1780² și ale fostului domeniu al cetății Cehului din 1785³, arată că renta în bani era prezentă alături de cea în muncă și în natură în majoritatea satelor din această zonă. Din cele 17 localități aparținătoare domeniului Bornemissza, în situația centralizată a urbariului, în 8 sate găsim 13 țărani taxaliști, care plăteau în total 42 florini ungurești și 36 dinari⁴. Dar aceste cifre nu sînt sigure, întrucît, în declarațiile țăranilor dependenți numai 11 țărani sînt consemnați, domiciliați în 5 localități, cu o sumă de 23,82 fl. u. și 6 morari din Asuajul de Sus, care plăteau o taxă totală de 36,70 fl. u. Peste cinci ani, la 1785, jelerii, în 8 localități, plăteau între 1,20 fl. u. și 11 fl. u., iar iobagii din Năpradea cite 6 fl. u. La Traniș, un țăran — după moara de pe, Someș — plătea anual „un galben”. Numărul taxaliștilor nu este notat.

¹ I. Botezan, în *Studia*, series historia. 2, 1970, p. 31;

² Arh. Stat. Sălaj, Fond: Tribunalul jud. Sălaj, cauze urbariale, Reg. nr. 1, f. 1—641;

³ Arh. Stat. Sălaj, Fond: Comitatul Solnocul de Mijloc, Urbarii, nr. 1979/1785 — Băița; 1984/1785 — Năpradea; 1999/1785 — Ulmeni; 2003/1785 — Corni; 2014/1785 — Aluniș; 2016/1785 — Sălsig; 2017/1785 — Asuajul de Jos; 2018/1785 — Asuajul de Sus; 2027/1785 — Sărmășag; 2031/1785 — Orțița; 2034/1785 — Vicea; 2037/1785 — Oarța de Jos; Colecția Ion Ardeleanu — Senior, II, dos. nr. 19 — Băsești; 20 — Birsău de Jos; 21 — Birsău de Sus; 22 — Gîrdani; 24 — Tămășești; 25 — Arduzel; 26 — Beșesat; 28 — Cehu-Silvaniei; 31 — Babța; 32 — Bicaz; 58 — Giurtelecu Hododului; 61 — Birsă; 65 — Inău; 67 — Traniș;

⁴ În vremea respectivă circulau mai multe feluri de monede: florin reșan, zlot, fl. vonag fl. unguresc, „huszas” (monedă de 20), mariaș, șuștac, groș, poltră, creișar, dinar etc. Pentru ușurarea orientării, vom folosi valoarea monedei de florin unguresc (magyar forint), respectiv de „denar”, fiind mai folosită în conscripții. Transformarea valorilor s-a efectuat pe baza listei de la sfîrșitul anexei A;

Din conscripțiile fostului domeniu al cetății Cehului din 1785, rezultă că din cele 26 de sate studiate, țărani dependenți plăteau taxe sub diferite forme, în 21. Analizînd tabelul centralizator al celor trei sate consemnate: Băița, Bîrsău de Jos și Bîrsău de Sus, putem constata următoarele: la Băița, numai pentru Kornis Mihai au plătit 125,40 fl. u., la Bîrsău de Jos, pentru 8 stăpîni feudali 205,26 fl. ung., iar la Bîrsău de Sus pentru 5 stăpîni 113,02 fl. u., deci în total, în cele trei localități, 443 fl. ung. și 68 dinari⁶. Sumele variau, în cazul iobagilor, între 34 dinari și 15,60 fl. ung., iar în cazul jelerilor între 34 d. și 15,30 fl. u. Taxele cele mai mici le plăteau țărani baronului Huszár Iosif din Bîrsău de Sus și jelerii Eclesiei Reformate din Cehu-Silvaniei, cite un mariaș, echivalent cu 34 dinari, iar cele mai mari iobagii contelui Kornis Mihai din Băița, 16,60 fl. u. și jelerii baronului Josintzi Ludovic din Benesat, cite 15,30 fl. u., dar alte obligații nu aveau. În schimb, oamenii contelui Kornis din Băița lucrau săptămînal între 1—4 zile și făceau și circiumăritul, deși taxele erau relativ mari, comparativ cu sumele plătite pentru alți stăpîni. Ele variau în cazul iobagilor între 8,40 și 15,60 fl. u., iar în cazul jelerilor între 1,20 și 8,40 fl. u.

Se poate constata că, renta în muncă se schimbă cu cea în bani, nu numai în cazul satului Băița, ci și la celelalte localități sau la ceilalți stăpîni feudali. Obligațiile și mărimile lor erau diferite, stabilite după nevoile stăpînilor. De exemplu: jelerii br. Huszár Iosif din Arduzel, pe lingă taxa de 2,38 fl. u., lucrau și la vie și la cosit; ai baronului Bornemissza Iosif stăteau două săptămîni la circuitul butoaielor, pe lingă taxa de 6,12 fl. u. Jelerii ct. Teleki Emeric din Asuajul de Jos plăteau între 2,38 și 5,08 fl. u., mergeau 4 săptămîni la cosit și făceau un drum lung cu carul lor. Contesa Torotzkai Agneta, pe lingă taxele stabilite, cerea încă 2,04 fl. u. pentru răscumpărarea drumului. Un iobag al ct. Gyulai Iosif din Băsești, dădea 5,10 fl. u. și a slujit fără întrerupere cît s-a cerut, iar un jeler, întrucît nu avea nimic, a plătit 2,38 fl. u. și a slujit cu palmele 16 zile. La Benesat, jelerii lui Bornemissza au plătit 9,18 fl. u. și au arat cu boi cîte 12 zile. Oamenii contelui Gyulai Iosif plăteau între 1,20 și 2,38 fl. u., vara lucrau 1—2 săptămîni, toamna făceau un drum lung de 2—3 săptămîni, iarna lucrau la pădure, iar primăvara mergeau la defrișat. Tot în această situație se aflau și oamenii br. Huszár: plăteau între 0,34 și 8 fl. ung., mergeau 3 zile la arat cu plug, 3 zile la seceriș, 2 zile la coasă și dădeau și între 50—1000 rude pentru cercuri. Într-un mod asemănător era combinată renta în bani cu renta în muncă și în celelalte sate aparținătoare fostului domeniu al cetății Cehului.

Dosebit de semnificativ este pentru evoluția rentei în bani, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, răscumpărarea robotei cu bani. De exemplu: iobagii br. Huszár din Băsești, se plîngeau că au fost duși la legatul vici la Tășnad, dar, întrucît nu s-au priceput la aceasta muncă „au luat de pe noi, — cum spuneau țărani —, de pe toți kilingyesty (separat = n. n) cîte 2 Mariași”.

⁶ În cazul conscripțiilor din 1785, lipsesc tabelele centralizatoare, cu excepția satelor Băița, Bîrsău de Jos și de Sus (Anexa D);

Dintre obligațiile răscumpărate, pe primul loc se situa cărăușia, adică, efectuarea drumurilor lungi de către iobagi cu animalele lor. Cunoaștem cazul taxaliștilor contesei Torotzkai Agneta din Asuajul de Sus, care plăteau pentru un drum câte 2 fl. vonași (2,04 fl. ung.), iar cei din Gîrdani câte 6 mariași (2,04 fl. u.). La fel dădeau și oamenii lui Baranyai Iosif din Cehu-Silvaniei, iar iobagii lui Berentzei Mihai din Sălsig dădeau diferențiat, adică, pentru un drum cu doi boi 3 mariași, iar cu patru câte 6 mariași.

Sînt consemnate și alte situații, cînd în locul taxei stăpînii pretindeau diferite mărfuri confecționate de țărani. Un jeler al ct. Torotzkai Sigismund din Ulmeni Sălaj, dădea 7 butoaie de 5 de găleți, iar jelerul br. Vaji Daniel, Sabău Von din Băița, a declarat că dă pentru taxă, „în tot anu, cite 2 capre de pădure”.

În unele cazuri, stăpînii feudali au ținut cont de starea materială a taxaliștilor, iar în altele nu. De exemplu, oamenii ct. Korda Gheorghe din Asuajul de Sus declarau: „sîntem 4 oameni, unu înainte de asta vreme a fost iobag și dă pe an 5 fl. taxe, ceilalți, doar jeleri, pe an cite un zlot taxe”. Semnificativ este diferențierea taxelor la Băița, unde oamenii contelui Kornis Mihai spuneau: „unii, cei ce am fost iobagi, am dat, 13 zloți, unii 11, unii 8, unii 7, jelerii am dat 7, altu 4, altu 3, altu 2 altu 1 zlot”. Iobagii ct. Teleki Emeric din Birsău de Sus dădeau taxa după locuri, între 4—5 fl. sau 4 mariași, iar cei care „n-a avut Moșie, numai Casă, o dat numai 3 Mariași”. Jelerii plăteau tot după locuri cite 4 fl., alții cite 3 mariași. În situație asemănătoare se aflau și oamenii ct. Gyulai Iosif: „iobagii într-o formă au slujit cu jelerii, adică cei ce am ținut locuri mai mărișoare, am plătit (...) pe an cite 7 mariași taxă, cei ce am avut mai puținele locuri, cite 1 zlot”. În schimb, jelerii din Gîrdani plăteau după numărul boilor, adică cei cu doi boi cite 4 fl. vonași (4,08 fl. u.), iar cei fără boi cite 3 mariași (1,20 fl. u.). Oamenii lui Berentzei Mihai din Orțița plăteau „taxa pe an după locurile, care cum poate alkazi (înțelege = n. n.).

În majoritatea satelor transilvănene nobilii impuneau și răscumpărarea dijmei din animalele mărunte (miei, porci sau stupi), atunci cînd țărani dependenti aveau sub zece din animalele dijmuite, deci nu puteau fi dijmuiți potrivit obiceiului, adică o bucată după fiecare 10 animale. În general, plăteau după fiecare porc și stup cite 4 poltre, iar după miei cite două⁶ sau cite două groșițe după porci și stupi, respectiv una după miei (adică 12 dinari, respectiv 6).

Conscripția bunurilor familiei Bornemissza dă informații prețioase asupra sumelor încasate după animalele mărunte. Astfel, după 181 sesii iobăgești, cît avea baronul în cele 17 localități din domeniul Cehului, au strîns 19 porci, 7 stupi și 24 miei, iar în contul dijmei răscumpărate din animalele mărunte, dependenții au plătit în total 71 fl. ung. și 34 dinari⁷. Suma cea mai mare a fost încasată la Asuajul de Sus, 22,44 fl. u., respectiv la Babța, 10,62 fl. u. Nu sînt înregistrate răscumpărări de dijme în localitățile Cehu-Silvaniei și Odești. Spre deosebire de dijma din ani-

⁶ În textul conscripției: „potor”;

⁷ Vezi și E. Wagner, *Acta MP*, 10, 1986, p. 255—265;

malele mărunte, cea din cereale nu sînt consemnate, probabil nu s-a convertit decît foarte rar în bani.

Transformarea daturilor în obligații bănești a făcut progrese și în localitățile studiate, acestea fiind răscumpărate parțial, ca și dijma din animalele mărunte. De exemplu, la Asuajul de Sus, iobagii ct. Bethlen Grigore plăteau în contul datului de unt, ouă și de găină cîte 84 dinari, iar jelerii cîte 42. La Băița, oamenii ct. Kornis Mihai plăteau pentru o cupă de unt 48 d., pentru două găini 12 d., iar pentru 10 ouă cîte 6 d. Țăranii contelui Bethlen Grigore din Bicaz, răscumpărau daturile (3 găini, 30 de ouă și o cupă de unt) cu „2 huszos și 2 creișar” (84 dinari). Faptul că, răscumpărarea daturilor a luat o proporție mai mare rezultă și din declarația țăranilor din Corni, spunînd că trei ani pot răscumpăra untul cu 42 creișari cupa. La Sălsig, oamenii contelui Bethlen Grigore, de 5 ani, plăteau 16 poltre (48 dinari) pentru o cupă de unt. Din aceste date rezultă că, suma răscumpărării a daturilor diferea de la caz la caz⁶.

Din cele de mai sus se poate trage concluzia că, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, renta în bani era prezentă, într-o oarecare măsură, aproape în fiecare localitate, că a ajuns să se generalizeze, fără însă să devină predominantă. Nu s-a găsit nici o localitate unde toate obligațiile feudale să fi fost transformate în rentă în bani, iar unde cele trei tipuri de rentă feudală coexistau, obligațiile în muncă și în natură jucau un rol mult mai important decît cele în bani.

Totodată, se poate constata, că cei care au trecut de la renta în muncă sau în natură la cea în bani, erau fie nobili mici sau mijlocii fără alodiu sau cu alodiu puțin, fie nobili mai mari cu un număr redus de țăranii dependenți, fără alodiu în satul respectiv. În astfel de cazuri era mai rentabil să impună răscumpărarea cu bani a diferitelor obligații iobăgești, neputînd profita de loc de munca iobagilor sau rentei în natură aceasta fiind foarte puțină.

Ca urmare, din cele relatate rezultă că și în a doua parte a secol. al XVIII-lea forma predominantă a rentei feudale, în ansamblul obligațiilor iobăgești, a rămas tot cea în muncă, care explică în mare măsură și faptul de ce producția și productivitatea a continuat să se mențină la un nivel scăzut.

ERNEST WAGNER

Anexa A

EXTRASE DIN CONSCRIPTIILE URBARIALE DIN 1785 PRIVIND TAXALIȘTII
DIN FOȘTUL DOMENIU AL CETĂȚII CEHU-SILVÂNIEI

1. ALUNIȘ:

— Iobagii baronului *Bornemisza Iosif* declară că „plătim de un an Taxa de rupt, fără alkazaszie aiesta (această tocmeală = n.n.), nici slujbă, nici alte nu dăm”.

— Iobagii lui *Eötvös Francisc* plăteau „taxa în rupt”. Suma taxelor nu este specificată.

⁶ *Idem*, in *Acta MP*, 11, 1986, p. 263—277.

2. ASUAJUL DE JOS:

— *ct. Gyulai Iosif*: Jelerii care au locuri mai mari dau o taxă de 7 Mariași, cei ce n-au așa mare locuri „dăm taxe cite 1 zlot, fără de slujbă”.

3. ASUAJUL DE SUS:

— *ct. Bethlen Grigore*: „Jelerii al Măriei sale, care am dat slujbe și alte daruri, sintem doi inși, unu a dat taxă pe an 1 zlot, anume Gergely György . . ., unu Varga Gavrila, care de mult s-o kilingyit (chinuit = n.n.), dă 3 mariași taxe”.

— *Horváth Daniel*: Fiecare jeler dădea 3 mariași, cu excepția lui Sandor Gavrila, care a dat „pe un an 6 Vflr”.

— *ct. Korda Gheorghe*: „sintem 4 oameni, unu, înainte de asta vreme am fost iobag și dau pe an 5 flr. taxe, ceilalți, doar jeleri, pe an cite 1 zlot taxe”.

4. BĂIȚA:

— *br. Vaji Daniel*: Jelerul Sabău Von spunea că „dau pentru taxă în tot anu cite 2 capre de pădure”.

— *ct. Kornis Mihai*: „unii, cei ce am fost iobagi, am dat 13 zloți, unii 11, unii 8, unii 7, jelerii altu am dat 7, altu 4, altu 3, altu 2, altu 1 zlot dau”. Taxa totală era 104 zloți și 30 de creițari.

— *ct. Gyulai Iosif*: Pop Lup dădea 9 mariași, „măcar că Măria sa Groful m-o lăsat să dau numai 9 mariași taxe și să 'plinesc un drum lung cînd oi avea boi”. Pop Costan plătea 7 mariași, „batăr că și el s-o fost lăsat de la Domnu Măriasa pe așes taxe, fiindcă evem loc puținel, care l-am irtuit (desfrișat = n.n.).

5. BENESAT:

— Jelerii lui *Teleki Emeric* au plătit taxă de un zlot și un florin nemțesc.

6. BÎRSĂU DE JOS:

— *ct. Gyulai Iosif*: Jelerii de pe „locuri bătrîne” plăteau o taxă de 7 mariași, iar cei care au defrișat locuri în pădure, plăteau anual 1 zlot. Lipitorii plăteau la fel. Total taxă: 36 zloți.

— *br. Nalátzi Carol*: Cei care au avut locuri mai bune plăteau o taxă de 7 mariași, cei cu locuri mai slabe cite 3 mariași. Total: 16 Fl.R. și 9 cr.

— *br. Radák Stefan*: Iobagii dădeau 6 fl. taxă și lucrau o zi într-un an la vie. Jelerii plăteau cum „au fost locurile”, unii cite 9 mariași, alții cite 7 sau 4, iar cei care aveau locuri mai mici numai 3 mariași. Total: 34 de zloți.

— *ct. Teleki Emeric*: Iobagii dădeau taxa după locuri: 4—5 fl. sau 4 mariași. „Care n-a avut Moșie, numai Casă, o dat numai 3 Mariași.” Jelerii plăteau tot după locuri cite 4 fl., iar alții, în total 7, cite 3 mariași. Total: 17 zloți.

— *ct. Teleki Adam*: Iobagii plăteau cite 5 fl. Taxa totală: 36 de zloți. Un jeler, care „ține loc puțintel, unde este casa, numai 3 mariași taxă dă”.

— *br. Josintzi Ludovic*: Taxa totală încasată: 16 zloți și 9 cr.

— *br. Alvinczi Gavril*: Iobagii plăteau 5 fl. Taxa totală cu prețul teilor face 5 zloți și 57 cr.

7. BÎRSĂU DE SUS:

— *ct. Gyulai Iosif*: „Iobagii într-o formă am slujit cu jelerii, adică cei ce am ținut locuri mai mărișoare, am plătit [...] pe an cite 7 mariași taxă, cei ce am avut mai puține locuri, cite 1 zlot”. Total 23 de zloți.

— *br. Huszár Iosif*: Iobagii cu jelerii dau taxa după loc, cite 8 și 7 fl., cei care au locuri mai mici cite 3, 2 și 1 fl. sau 2 mariași. Total 35 zloți și 17 cr.

— *br. Alvinczi Gavril*: Iobagii și jelerii plătesc împreună cite 5, 3 sau 2 fl. taxă. Total 28 de zloți și 54 cr.

— *ct. Teleki Adam*: Are doi iobagi, unu plătește 7 mariași, iar celălaltu 3 mariași.

— *br. Radák Stefan*: Avea un jeler, care plătea o taxă de 5 fl.

8. CEHU SILVANIEI (oppidum):

— *ct. Gyulai Iosif*: Un jeler plătea 7 mariași și slujea 12 zile cu palmele, celălaltu 6 mariași.

— *br. Bornemisza Iosif*: Unii dintre jeleri plăteau 9 mariași, iar alții 1 Fl.Ren. de taxă.

— *ct. Bethlen Samuël*: Dintre jelerii lui unii plăteau „taxă cu bani gata” (kész penz-zel Taxálunk) 7 mariași, alții 4 sau 5 Fl. Von.

— *br. Vaji Daniel*: Jelerii dădeau 4, 5, 6 Fl. Vonași.

— *Pogány Stefan*: Omul lui plătea 10 Fl. Von. Pe lingă taxă el le încasa banii de la taxaliști și pentru ceilalți moșieri. („e mellett a többi Taxásoktól a Taxát az uraságok velem szokták felszedetni”).

— *Baranyai Iosif*: Omul lui plătea 6 Fl. Renani.

— *Eötvös Francisc*: Un om din partea lui era încasatorul stăpînilor feudali și plătea o taxă de 6 Fl.Von. („e mellett a többi Taxásokon a Taxát én szoktam felszedni és az uraság kezébe adminisztrálni”).

— Jelerii *Eclesiei Reformate* plătesc taxa cu bani gata cite 34, 50 sau 100 de bani, taxa cea mai mare era 1 Florin Renan. („A Szilágy Csehi Nemes Reformata Ekklesiának Sellérei kész Pénzzel Taxálunk, ki 34 Pénzt, ki 50, ki pedig 100, aki legtöbbet ad egy Rh. For. Taxát szoktunk adni”).

9. GIRDANI:

— *ct. Gyulai Iosif*: Un jeler cu boi plătea 4 Fl.Von. taxă, iar jelerii fără boi cite 3 mariași.

— *Toroltzhai Agneta*: Jelerii toți plăteau 4 Fl. Von. taxă.

10. OARȚA DE JOS:

— *ct. Bethlen Grigore*: Unii, iobagii și jelerii slujesc împreună săptămînal cite 3 zile alții dau taxă, care cum a putut alkazui (ințelege = n.n.) cu Domnul său ...”.

— *Pop Vasile*: „Jelerii plătesc 34 de Grajtzar (creițar = n.n.)”, altceva nu dau nimic.

— *Eclesia greco-catolică*: „Dselerii Ecclesiei Rumunilor dau taxă, unii trei mariași, unii iarăși patru mariași”.

11. ORȚIȚA:

Berzentzei Mihai: „oamenii ... plătesc taxă pe an după locurile, care cum poate alcazu”.

— *ct. Kornis Mihai*: „oamenii dau taxă pe an și fac slujbele lingă contractus, care [...] este scris în capete lucru acesta”.

— *Baranyai Iosif*: „iobagii și jelerii plătesc [...] taxă [...] , dară contractus scris nu este, numai cu beszade (beszéd = vorbă = n.n.)”.

12. STREMTȚ:

— *ct. Rudák stefan*: Tămășan Vasile, care a fost „înainte de aceste vreme” iobag a plătit 6 Fl. Vonași taxă.

— *ct. Gyulai Iosif*: Un jeler a plătit 3 mariași

— *br. Bornemisza Iosif*: Jelerul lui, „care am loc numai de casă” plătea 1 Fl. Renan taxă.

13. TRANIȘ:

— *br. Bornemisza Iosif*: Oamenii lui spuneau că: „unul din noi, care avea pe Someș mori, dă de an un galben de o moară”.

14. ULMENI SĂLAJ:

— *ct. Toroltzhai Sigismund*: Jelerul Costan Vasile spunea: „dau Taxă într-un an șapte buți, fac din lemnul cel domnescu cite treizeci și cinci de videre și aceie mîni Taxa, alta nu dau”.

15. VICEA:

— *Eclesia Reformată din Someș Uileac*: „Noi jelerii ai Ecclesiei cei ungurești, care sîntem mai bune gazde, dăm cite patru florinți vonași într-un an, iară, care fiind gazde mai săraci, altu dă patru mariași, altu trei mariași, unii și doi mariași [...] taxă [...] de mult, dară slujba de vreo opt ani s-a început”.

L I S T A

banilor folosiți la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

- 1 florin renan = 60 creițari = 120 dinari sau bani;
- 1 zlot = 1 florin renan;
- 1 florin vonaș = 51 creițari = 102 dinari; = 3 mariași
- 1 florin unguresc = 50 creițari = 100 dinari;
- 1 húszas (monedă de 20) = 20 creițari = 40 dinari;
- 1 mariaș = 17 creițari = 34 dinari;
- 1 șuștac = 2 groși = 4 polture = 6 crețari = 12 dinari;
- 1 groș = 2 polture = 3 crețari = 6 dinari;
- 1 poltură = $1\frac{1}{2}$ crețari = 3 dinari; 2 polture = 3 cr. = 6 din.;
- 1 creițar = 2 dinari sau 2 bani;
- 1 dinar = 1 ban.

NOTA: Valorile banilor sînt stabilite după informațiile din: I. Botezan, în *Studia*, 2, 1970, p. 35—36; I. Botezan, în *Acta MN*, 9, 1972, p. 207, 209—210.

TABEL
cuprinzând taxele plătite de iobagii și jelerii la 1785

Nr. crt.	LOCALITATEA ȘI STĂPINUL FEUDAL	TAXELE								Da- turi	OBLIGAȚIILE DEPENDENȚILOR
		IOBAGILOR				JELERILOR					
		min.		max.		min.		max.			
		Fl.	D.	Fl.	D.	Fl.	D.	Fl.	D.		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	ALUNIȘ: — br. Bornemisza Iosif — Eötvös Francisc — Berzentzei Mihai										— suma nu este înregis- trată — suma nu este înregis- trată — suma nu este înregis- trată
2	ARDUZEL: br. Huszár Iosif br. Bornemisza Iosif — Eötvös Francisc	—		—		—		2 6 10	38 12 20	da — —	— la vie și la cosit — 2 săptămîni la cercuit — nu au alte obligații
3	ASUAJUL DE JOS: — ct. Gyulai Iosif — ct. Teleki Emeric — ct. Torotzkai Agneta	—		—		1 2 2	20 38 08	2 4 4	38 08 08	da. — —	— nu au alte obligații — 4 săpt. la cosit, 1 drum — 2 fl. v. pentru răs- cumpărarea drumului
4	ASUAJUL DE SUS: — br. Bornemisza Iosif — ct. Bethlen Grigore — ct. Korda Gheorghe — ct. Teleki Emeric	—		—		—		11 1 1 1	00 20 20 20	— da da da	— nu au alte obligații — 2 săpt. la lucru — 1 săpt. la vinătoare — 1 — 4 săpt. cu palmele și un drum
	— Horváth Daniel	—		—		1	02	6	12	da	— 1 drum și robotă
5	BĂIȚA: — ct. Kornis Mihai	8	40	15	60	1	20	8	40	da	— 1 — 4 zile săptămînal, cîrciumărit
	— ct. Gyulai Iosif	—		—		1	02	3	06	da	— 3 — 6 săptămîni
	— br. Vaji Daniel	—		—		—		—		—	— 2 capre de pădure

6	BĂSEȘII :										
	— ct. Gyulai Iosif	—		5	10	—		2	38	—	— de la 16 zile pînă la nr. nelimitat
	— ct. Teleki Emeric	—		5	10	—		2	38	—	— 3—5 săptămîni
	— br. Huszár Iosif	—		—	—	—		1	02	da	— 3 zile săptămînal
	— br. Nalátzi Carol	—		—	—	1	02	4	08	—	— nu au alte obligații
	— Pogány Ștefan	—		—	—	—		5	10	—	— nu au alte obligații
	— Bude Cristian	—		—	—	—		3	06	—	— nu au alte obligații
7	BENESAT :										
	— ct. Gyulai Iosif	—		—	—	—		3	06	—	— 16 zile cu palmele
	— br. Bornemisza Iosif	—		—	—	—		9	18	—	— 12 zile la arat cu boi
	— Eötvös Emeric	—		—	—	—		5	00	—	— nu au alte obligații
	— Horváth Gheorghe	—		—	—	7	14	8	16	da	— 5 săptămîni
	— br. Josintzi Ludovic	—		—	—	—		15	30	—	— nu au alte obligații
	— ct. Teleki Emeric	—		—	—	1	20	2	38	—	— cu 2 boi o săptămînă, cu palmele 4 săpt.
	— Tseh Francisc	—		—	—	—		2	38	da	— 5 săptămîni
8	BICAZ :										
	— Eötvös Emeric	—		2	40	—		2	40	—	— nu au alte obligații
	— ct. Torotzkai Agneta	—		—	—	—		6	12	—	— nu au alte obligații
9	BÎRSAU DE JOS :										
	— ct. Gyulai Iosif	—		—	—	1	20	2	38	—	— 3—4 zile săptămînal și 200 pari de vie, lipitorii dădeau 1 fl. și 20 dinari, 2 săpt.
	— br. Nalátzi Carol	—		—	—	1	02	2	38	—	— un drum și circumărit
	— br. Radák Stefan	—		6	00	1	02	9	18	da	— 1 zi la vie anual
	— ct. Teleki Emeric	1	02	5	00	1	02	4	00	—	— 4 săpt. de lucru și 1 drum
	— ct. Teleki Adam	—		5	00	—		1	02	—	— 4 săpt. la vie și 1 drum
	— br. Josintzi Ludovic	—		suma nu este înreg.						da	— de la 2 săpt. la seceriș și 2 la vie pînă la număr nelimitat
	— br. Alvintzi Gavril	—		5	00	—		—	—	da	— 6 săpt. (cu palme, cărăușie) 6 mariași pentru tei
	— Pogány Ștefan	—		—	—	—		4	08	—	— nu au alte obligații
10	BÎRSAU DE SUS :										
	— ct. Gyulai Iosif	1	20	2	38	1	20	2	38	da	— 1—2 săpt. vara, toamna 1 drum (2—3 săpt.), iarna la pădure, primăvara la defrișat

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11	— br. Husár Iosif	0	34	8	00	0	34	8	00	da	— 3 zile la plug, 3 zile la seceriş, 2 zile la coasă, 1 drum, 50—100 rude cercuri
	— br. Alvintzi Gavril	—	00	5	00	2	00	8	00	—	— săpt. cu palmele, la cosit, circiumărit
	— ct. Teleki Adam	1	02	2	38	—	—	—	—	—	— 2 săpt. la vie
	— br. Radák Ştefan	—	—	—	—	—	—	5	00	—	— nu au alte obligaţii
	CEHU SILVÂNIEI (oppidum):										
	— ct. Gyulai Iosif	—	—	—	—	2	04	2	38	—	— 12 zile cu palmele
	— br. Bornemisza Iosif	—	—	—	—	1	20	3	06	—	— 1—2 zile săpt. tăbăcire, tors cinepă
	— ct. Bethlen Samuil	—	—	—	—	2	38	5	10	—	— nu au alte obligaţii
	— br. Vaji Daniel	—	—	—	—	4	08	6	12	da	— 1 drum, plivirea zarza- vaturilor
	— Pogány Ştefan	—	—	10	20	—	—	—	—	—	— încasatorul taxelor
	— ct. Rhédei Mihai	—	—	10	20	—	—	—	—	—	— un drum
12	— br. Radák Ştefan	—	—	6	12	—	—	—	—	—	— un drum
	— Baranyai Iosif	—	—	6	12	—	—	—	—	—	— un drum sau 6 mariaşi
	— Eötvös Francisc	—	—	6	12	—	—	—	—	—	— încasatorul taxelor
	— Eclesia reformată	0	50	1	20	0	34	1	20	—	— alte obligaţii nu au
	GIURTELECU HODODULUI:										
	— br. Wesselényi	—	—	—	—	—	—	2	38	da	— nu au alte obligaţii
	Farkas	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	— br. Radák Ştefan	—	04	7	00	—	—	—	—	da	— nu au alte obligaţii
	— Baranyai Iosif	—	—	7	00	—	—	—	—	—	— 1 drum de 2 săpt.
	— Pogány Ştefan	—	—	5	00	—	—	—	—	—	— nu au alte obligaţii
	— ct. Rhédei Mihai	—	—	7	00	—	—	—	—	—	— 1 drum de o săptămână
13	GÎRDANI:										
	— ct. Gyulai Iosif	—	—	—	—	1	20	4	08	da	— 2 săpt. cu plug, 1 săpt. cu seceră
	— ct. Torotzkai Agneta	—	—	—	—	—	—	4	08	—	— un drum lung sau 6 mariaşi
14	NĂPRADEA										
	— ct. Teleki Emerik	—	—	5	00	—	—	—	—	—	— 2 săpt. la cosit

	-	br. Bornemisza Iosif	--	6	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
	-	br. Nalátzi Carol	--	6	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
	-	Eötvös Francisc	--	5	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
	-	Pogány Ștefan	--	4	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
15	OARȚA DE JOS :									
	-	ct. Bethlen Grigore	--	suma nu este înreg.					da	nu au alte obligații
	-	ct. Teleki Emeric	--	--	--		4	80	--	1 săptămână
	-	Pop Vasile	--	--	--		0	68	--	nu au alte obligații
	-	Eclesia gr. catolică	--	--	1	02	1	36	--	nu au alte obligații
16	ORTIȚA :									
	-	Berzentzei Mihai	--	suma nu este înreg.					--	1 săpt. la defrișare, 1 drum de 2 săpt.
	-	ct. Kornis Mihai	--	suma nu este înreg.					--	nu este înregistrată că ce fel de slujbă
	-	Baranyai Iosif	--	suma nu este înreg.					--	nu au alte obligații
17	SĂLSIG :									
	-	Berzentzei Mihai	--	7	14	--	--	--	--	1 săpt. cu palemele, 1 drum sau 3 mariași pentru 2 boi, 6 mariași pentru 4 boi
	-	Baranyai Iosif	--	6	12	--	--	--	--	nu au alte obligații
18	STREMEȘ :									
	-	br. Radák Ștefan	--	6	12	--	--	--	da	1 drum, circiumărit
	-	ct. Gyulai Iosif	--	--	--		1	02	--	1 săptămână
	-	br. Bornemisza Iosif	--	--	--		8	40	--	3 săpt. la lucru, circiumărit
19	TRANIȘ :									
	-	br. Bornemisza Iosif	--	1 galben de taxă după moară						
20	ULMENI SĂLAJ :									
	-	ct. Gyulai Iosif	--	--	--		3	06	--	1 drum
	-	ct. Torotzkai Sigismund	--	suma nu este înreg., dau 7 butoaie de 35 de găleți în locul taxei						
21	VICEA :									
	-	br. Wesselényi Farkas	--	--	--		2	38	da	2 zile săptăminal
	-	Eclesia Ref. — Someș Uileac	--	--	0	68	4	00	--	2—6 zile săptăminal

NOTĂ: Taxele au fost transformate în florini ungurești și dinari, conform tabelului din anexa A.

TABEL

cuprinzînd taxaștii de pe moșia lui Bornemisza Iosif (1780)

1. Asuaul de Jos: jelerul Takács István — 3 mariași, adică 1 fl. u, 02 d.
2. Asuaul de Sus: jelerul Angyus Von — 4 fl. ung. și 8 bani;
3. Cehu Silvaniei: Lakatos István — 3 fl. ung. și 6 bani;
Boér Miklós — 1 fl. ung. și 2 bani;
iun. Szigheti Mihály — 1 fl. ung. și 2 bani;
Boér János — 1 fl. ung. și 20 bani;
Nagy Ferenc (măcelarul) — 2 fl. ung. și 4 bani;
Telegi Szabó Mihály — 3 fl. ung. și 6 bani; taxa totală din Cehu Silvaniei: 11 fl. ung. și 40 bani.
4. Horatu Cehului: jelerul Máté Bumbu — 4 fl. von. (4 fl. ung., 08 bani), se duce la vinătoare 1—2 săptămîni sau 1—2 săpt. la clacă;
Argyelán Vasziliu — 1 fl. renan (1 fl. ung. și 20 b.) și la clacă 1—2 săptămîni;
5. Odești: un jeler plătește 2 fl. ung. și 4 bani, slujește 2 săptămîni.

Total: 23 fl. ung. și 82 bani.

TAXA MORARIILOR

1. Asuaul de Sus: Dragyis Von și Poğa Von — 5 fl. ung. și 10 bani;
Ursz Togyer — 1 fl. ren. (1 fl. u. și 20 bani) și dă 2 banițe de porumb boabe;
Bonász Gligore — 2 fl. ung. și 50 b. după o jumătate de moară;
Alimp Gavril — 4 fl. ung. și 8 bani.

Total: 12 fl. ung. și 88 bani.

Taxa totală încasată: 36 fl. ung. și 70 bani

TABEL

cuprinzînd suma totală încasată de la taxaștii la 1785

Nr. crt.	LOCALITATEA ȘI STĂPÎNUL FEUDAL	Suma înregistrată în urbanu	Calculată în	
			Fl. ung.	di-nari
1.	BĂIȚA:			
	— ct. Kornis Mihai	104 zloți 30 cr.	125	40
2.	BÎRSĂU DE JOS			
	— ct. Gyulai Iosif	36 zloți	43	20
	— br. Nalátzi Carol	16 Fl. R. 09 cr.	22	98
	— br. Radák Ștefan	34 zloți	40	80
	— ct. Teleki Emeric	17 "	20	40
	— ct. Teleki Adam	36 "	43	20
	— br. Josintzi Ludovic	16 " 09 cr.	19	38
	— br. Alvintzi Gavril	5 " 57 cr.	7	14
	— Pogány Ștefan	8 fl. vonași	8	16
3.	BÎRSĂU DE SUS:			
	— ct. Gyulai Iosif	23 zloți	27	60
	— br. Iluszár Iosif	35 " 17 cr.	42	34
	— br. Alvintzi Gavril	28 " 54 cr.	34	68
	— ct. Teleki Adam	10 mariași	3	40
	— br. Radák Ștefan	5 florini	5	00

DIE PFLICHTEN DER LEIBEIGENEN AUS DER EHEMALIGEN DOMÄNE DER BURG VON CEHU-SILVANIA WÄHREND DES AUFSTANDES VON HOREA

V. Die Leibeigentaxe

(Zusammenfassung)

Vorliegender Beitrag ist der letzte Teil einer Abhandlung hinsichtlich der Ende des 18. Jh. vorgesehenen Pflichten der Leibeigenen von der ehemaligen Domäne der Burg von Cehu. Die Zeitspanne ist durch die Verbreitung der Geldabgaben, die außer den Abgaben von Naturprodukten und Arbeitsleistungen bestehen, gekennzeichnet. Diese Form der Entrichtung der Pflichten konnte aber nicht vorherrschend werden. Sie besteht zusammen mit den anderen beiden typischen Formen. Sie wurde vom kleinen und mittleren Adel mit kleinem oder keinem Gutsbesitz oder vom Großadel mit einer bescheidenen Anzahl von abhängigen Bauern im betreffenden Dorf angewandt. Die Geldrente erscheint unter verschiedenen Formen: Taxe für die Benützung des Bodens, Mühlenpacht, Freikaufung der Roboten, des Zehnten (des Kleintierzehnten) oder der Abgaben (z.B. der Butter). Kennzeichnend ist die Tatsache, daß die vorherrschende Form in der Gesamtheit der Pflichten der Leibeigenen weiterhin die Arbeitsleistungen blieben, was dazu führte, daß die Produktion und die Produktivität sowohl in den Wirtschaften der Adligen als auch in jenen der Leibeigenen auf einem bescheidenen Stand blieben.

ISTORIE MODERNĂ

DIN CORRESPONDENȚA VICARULUI ȘIMLEULUI ALIMPIU BARBOLOVICI, CU IOAN MICU MOLDOVAN

La Filiala Arhivelor Statului din Cluj, în fondul Blaj, arhiva personală Ioan Micu Moldovan, există o vastă corespondență provenită de la diferiți intelectuali români transilvăneni din mediul rural. În această corespondență figurează 53 scrisori trimise de Alimpiu Barbolovici prietenului său I. Micu Moldovan, cu care a fost un timp coleg de studii la Budapesta. Scrisorile datează din perioada 1854—1914. Pe baza cercetării lor a apărut relativ recent un studiu referitor la viața și activitatea lui A. Barbulovici¹. Din atît de ampla corespondență am selectat 20 de scrisori, din care două se referă la numirea lui ca vicar al Șimleului, iar celelalte la activitatea depusă de el în această calitate în slujba propășirii culturale a românilor sălăjeni în intervalul dintre 1873—1895. Ele merită să vadă lumina tiparului deoarece largesc baza documentară pentru o istorie a județului Sălaj din ultimele trei decenii ale veacului al XIX-lea.

Informațiile cuprinse în cele 20 de scrisori sînt mai ales de natură culturală, dar și economică, socială sau politică. Din punct de vedere cultural ele reflectă grija vicarului Barbolovici de a procura manuale pentru școlile confesionale românești pe care le patrona. În același timp oglesc strădaniile lui de a-i stimula pe preoții și învățătorii subordonați de a-și îmbogăți cunoștințele prin procurarea unor cărți de specialitate, precum și a unor publicații ce apăreau la Blaj care le puteau fi de un real folos în exercitarea profesiei lor. El face referiri în acest sens mai ales la revista pedagogică „Foaia școlastică”, pe care o edita însuși Ioan Micu Moldovan, precum și la „Economul” scoasă de profesorul Ștefan Pop. Cîteva scrisori relevă că prețul unui abonament la aceste publicații era achitat cu mari dificultăți de către învățători din cauza situației lor materiale extrem de precare. Atît preoții, cît și învățătorii școlilor confesionale, trebuiau întreținuți de comunitățile satești. Dar din cauza sărăciei majorității țăranilor, aceștia nu le puteau asigura decît rar salariile și alte venituri la care aveau dreptul. Dificultățile determinau de multe ori conflicte între comunitățile satești pe de o parte și preoți și învățători pe de altă parte. Din unele scrisori transpare că Alimpiu Barbolovici a trebuit să intervină cu toată autoritatea lui pentru a aplana atari divergențe. Altfel ar fi oferit autorităților burghezo-moșierești ungare prilejuri de a interveni și a impune transformarea școlilor confesionale românești în instituții de învățămînt patronate de stat cu limba de predare maghiara.

A. Barbulovici a jucat un rol important în impulsionarea activității despărțămîntului Astreii din Sălaj, al cărui președinte era din 1874. Cîteva scrisori relevă preocuparea lui pentru pregătirea și desfășurarea cit mai fructuoasă a adunării generale anuale a Astreii care a avut loc în august 1878 la Șimleu Silvaniei. El s-a îngrijit ca desfășurarea serbărilor prilejulte

¹ V. Toșa, în *Acta M P*, 7, 1983, p. 589—598.

de adunarea generală a Astei să contribuie la consolidarea conștiinței naționale și a mindriei de neam a românilor sălăjeni. În acest sens, cu câteva luni înainte, îi cerea amicului său de la Blaj să-i procure și să-i trimită „Cintecul gîntei latine” pe note pentru a fi învățat și cîntat de formația corală românească de la Șimleu. Totodată, cu scopul de a potența prestigiul adunării, îl ruga pe I. Micu Moldovan să participe și el la ea, împreună cu alți profesori și canonici blăjeni. Dintre-o scrisoare trimisă prietenului său de la Blaj la câteva zile după desfășurarea acestei adunări reiese că ea s-a încheiat cu un succes deplin.

Fiindcă Astra contribuia într-o măsură importantă la educarea sentimentului național la nivelul întregii Transilvanii, reprezentanții despărțămîntului sălăjean, în frunte cu A. Barbolovici, au sprijinit alegerea lui I. Micu Moldovan la președinția acesteia. Într-o scrisoare din 31 octombrie 1893, vicarul Șimleului îl felicita pe noul președinte și-i exprima convingerea că-și va pune întreaga energie, dirzenie, inteligență și competență în slujba consolidării asociației și a amplificării contribuției ei la lupta de emancipare națională a românilor transilvăneni. Dirzenia demonstrată de I. Micu Moldovan față de cercurile guvernamentale burghezo-moșierești ungare în apărarea cauzei și demnității naționale, l-au determinat pe A. Barbolovici să-i susțină și candidatura la rangul de mitropolit al arhidiecezei greco-catolice a Blajului, pe care a administrat-o în mod interimar între 1893–1895, cînd a fost vacantă. Acest lucru reiese din aceeași scrisoare menționată mai sus.

Correspondența dezvăluie, de altfel, că autorul ei era sincer atașat cauzei emancipării naționale. Chiar în prima scrisoare, pe care o publicăm, îi mărturisește amicului său că în plenara Consistoriului gherlean a combătut „în înțeles românesc pînă la sudori crunte” propunerea maramureșenilor de a se muta sediul episcopiei de la Gherla la Baia Mare. A procedat așa deoarece se temea că printr-o astfel de mutare episcopia se putea transforma dintr-o instituție menită să apere interesele naționale într-un instrument de desnaționalizare a românilor în mîinile autorităților maghiare. Cu această ocazie, el îi declară lui I. Micu Moldovan: „amice să știți că am fost, sum și voi fi român rezolut în cauza noastră, precum bisericească și politică”.

După ce în 1874 a devenit președinte nu numai al despărțămîntului Astei din Sălaj, ci și al Reuniunii învățătorilor sălăjeni, el va folosi orice prilej pentru a educa prin intermediul lor sentimentul demnității și mindriei naționale, atît printre învățători și preoți, cît și în rîndurile maselor țărănești. O ocazie deosebită s-a ivit în această privință cu prilejul războiului de independență a României din 1877–1878. Deși în scrisorile trimise în 1877 amicului său n-a putut să-și dezvăluie sentimentele, deoarece erau supravegheate de autoritățile ostile, alte surse documentare demonstrează că desfășurarea evenimentelor de pe frontul din Peninsula Balcanică nu l-au lăsat indiferent. El a răspuns la apelul din 25 mai 1877, ce i-a fost adresat de opt intelectuali din Zalău, în frunte cu George Pop de Băsești, cerîndu-le preoților și sătenilor din vicariatul Șimleului să facă donații în natură, în bani și în pansamente pe seama soldaților români răniți. Apelul s-a soldat cu strîngerea unor donații în valoare de 37 florini care vor fi predați „Crucii Roșii” din România³. Atmosfera plină de speranțe creată de războiul de independență a României a potențat rolul educativ al Adunării generale a Astei, desfășurată în august 1878 la Șimleu. Nu întîmplător îl anunța pe I. Micu Moldovan într-o scrisoare trimisă în preajma acestei adunări că „Monumentul lui Bărnăuțiu încă-l vom rădica”.

Preocuparea de a pune și biserica în slujba emancipării naționale l-a determinat să fie activ cu prilejul alegerii noului episcop al Gherlei din 1879. Într-o epistolă trimisă amicului său de la Blaj îi exprima satisfacția că n-a fost ales fostul lui coleg „Lajos”. Satisfacția nu s-a dovedit însă de astă dată întemeiată, deoarece dintre cei trei candidați va fi preferat Ioan Szabó, venit de la Oradea, care se va manifesta ca un instrument servil al guvernelor opresive maghiare.

Atitudinea militantă a contribuit la apropierea lui tot mai strînsă de George Pop de Băsești, care, după ce în 1878 i-a părăsit pe independențiștii maghiari, cu ocazia unificării celor două partide naționale din 1881, va deveni unul din principalii lideri ai P.N.R. În iunie 1890, el îi expedia prietenului său I. Micu Moldovan o scrisoare din partea lui George Pop, prin care-i cerea să se intereseze de actele referitoare la subvenționarea școlii confesionale din Băsești. Precizînd că era în joc însăși viitorul acestei școli, A. Barbolovici sublinia că liderul P.N.R. era „gata a sacrifica tot pentru națiune și cauza națională”. Totodată îl informa că a fost încununată de succes acțiunea ce viza întărirea unor drepturi pe seama gimnaziului și a școlii de normă de Șimleu care, deși erau romano-catolice, cu limba de predare maghiară, aveau mai mulți elevi români, ei fiind de fapt majoritari. Pentru acești elevi

³ A. Fărcaș, în *Acta M P*, 2, 1978, p. 214.

va predă neremunerat nu numai religia în limba maternă, ci și gramatica și literatura ei, învățându-i să scrie corect românește.

Interesele românilor sălăjeni se va strădui să le reprezinte și să le apere prin participarea lui la ședințele comitetului comitatens (asemănător cu consiliul județean de astăzi), după cum rezultă dintr-una din scrisorile sale. Dar, atitudinea lui politică românească o va manifesta mai ales în anii 1892–1895 cu prilejul acțiunii memorandiste. Încă din 1890 se va solidariza cu viitorul memorandist Vasile Lucaciu, care va fi anchetat și judecat de cercurile guvernante burghezo-moșierești maghiare, pentru că în calitatea lui de secretar general al P.N.R. demasca temerar politica lor de oprimare a românilor și a celorlalte naționalități nemaghiare din Ungaria. Într-o scrisoare de la 1 septembrie 1890 îl informa pe I. Micu Moldovan că preoții sălăjeni erau chestionați de autorități în legătură cu eventuala lor abonare la „Revista catolică” editată de V. Lucaciu, dar mai ales asupra condițiilor în care au făcut abonamentele. Necunoscând deocamdată substratul și scopul anchetei, el îl întreba pe amicul său dacă ea nu se efectua și la Blaj.

După ce în toamna anului 1890 V. Lucaciu a fost condamnat de tribunalul din Satu Mare în urma procesului politic ce i-a fost inscenat și el a ispășit pedeapsa de peste un an la închisoare, la insistențele guvernului ungar, episcopul Ioan Szabó l-a destituit și din funcția de preot. Indignat, A. Barbulovici îi mărturisea lui I. Micu Moldovan, la 10 decembrie 1892, că s-a deplasat în două rânduri la Gherla și l-a rugat personal să-l absolve pe V. Lucaciu de învinuirile pe care i le aduceau autoritățile. Revenit la Șimleu, după a doua deplasare i-a trimis o scrisoare episcopului Szabó în același sens, atrăgându-i atenția că orice măsură punitivă luată împotriva martirului național se va repercuta negativ asupra bisericii greco-catolice și mai ales asupra episcopiei de la Gherla. În încheierea scrisorii își exprima regretul că intervenția lui s-a dovedit zadarnică, fiind Vasile Lucaciu a fost convocat pe data de 29 noiembrie la Gherla, dar, neputându-se, întrucât era într-o vizită în România, Consistoriul gherlean l-a destituit fără a-i da posibilitatea să se apere. Măsura a provocat o nemulțumire generală, toți fiind „iritaji pină la extremitate, mai virtos inteligența română”.

A. Barbulovici a început scrisoarea din 10 decembrie 1892 cu o referire la articolul de fond apărut în nr. 264 din „Tribuna”, apreciind că prin el vorbea „spiritul inspirațiunii divine”. Referirea privea, de fapt, atitudinea pe care ziarul o lua în apărarea acțiunii de înaintare a Memorandului la împărat de către numeroasa delegație românească în rindurile căreia au figurat mulți sălăjeni.

Cîteva luni mai târziu, o altă epistolă din 25 aprilie 1893 relevă că vicarul Șimleului a folosit participarea la alegerea unui nou mitropolit al Blajului pentru a manifesta o atitudine critică față de episcopul Szabó cu prilejul unei consfătuiri ținută cu delegații sălăjeni. Cu acest prilej se pare că s-a discutat și recursul lui V. Lucaciu față de măsura abuzivă a suspendării sale de către episcopul Szabó. Critica lui Barbulovici ca președinte al consfătuirii sălăjenilor a privit fără îndoială și dezaprobară abuzului superiorului său. El mărturisște că și-a exprimat opinia în cazul respectiv într-o formă voalată. De aceea îl ruga pe prietenul său să-i lămurească pe blăjeni că „manevra” la care a recurs a avut scopul de a apăra „cauza sfântă” și nu de a denigra. Sălăjenii i-au înțeles „manevra” și i-au aprobat-o.

În sfîrșit, în ultima scrisoare din 10 aprilie 1895 îi cere lui I. Micu Moldovan să-i comunice data instalării nou numitului mitropolit al arhiepiscopiei greco-catolice în persoana lui Victor Mihali de Apșa, pentru a fi și el prezent la Blaj în fruntea delegației sălăjenilor. Această scrisoare conține spre finalul ei și informația că vicepreședintele P.N.R., George Pop de Băsești, i-a scris din închisoarea de la Vác, unde el se afla în detenție, ca urmare a condamnării sale în procesul memorandistilor ce avusese loc la Cluj în 1894. Din această informație se poate deduce că autorul scrisorilor a menținut o legătură permanentă cu intermușatul și s-a manifestat solidar cu el pînă ce și-a ispășit pedeapsa în vara anului 1895.

Correspondența conține inevitabil și referiri la probleme familiale. Din punct de vedere economic dezvăluie că A. Barbulovici a fost un bun administrator nu numai al averii familiale, ci și al vicariatului pe care-l conducea. Una din primele două scrisori dezvăluie aspecte ale unei crize economice care se manifesta în 1874, din moment ce n-a avut posibilitatea să-și vîndă cei șase boi înainte de a se muta de la Borșa la Șimleu. O altă scrisoare îl prezintă pe A. Barbulovici printre întemeietorii și acționarii Băncii populare a Silvaniei.

Așadar, scrisorile pe care le publicăm mai jos redau crîmpeie din istoria Sălajului ultimelor trei decenii ale veacului al XIX-lea. Ele aruncă o lumină nouă asupra unui luptător național din Sălaj care s-a străduit și a reușit. să contribuie la educarea și întărirea conștiinței naționale a

românilor din acest colț de țară într-un moment când pericolul desnaționalizării lor se profila tot mai amenințător la orizont. Desigur, activitatea depusă de el în cadrul despărțământului Astrei și a Reuniunii învățătorilor sălăjeni, prin care și-a adus aportul la lupta de emancipare națională, a continuat-o și după 1900, până în preajma primului război mondial, atâta timp cât vârsta înaintată i-a permis-o. Prin activitatea lui a contribuit și el, alături de alți intelectuali, contemporani la pregătirea românilor sălăjeni pentru marea unire din toamna anului 1918.

LIVIU BOTEZAN

Anexo

ALIMPIU BARBOLOVICI CĂTRE IOAN MICU MOLDOVAN]

1. Borșa, 12 noiembrie 1873

Borșa, 12/11, 1873

Prea amate frate Ioane!

Poate că vei cugeta că te-am dat cu totul uitării deînpreună cu datoria față cu tine contrasă. Ba nicidecum amice! Ci ocupațiunile și necazurile familiari — cari acum sunt legeon — nu mă[u] lăsat să răsufliu, ca să-ți pot transmite bănișorii. Anul acuma mai elaps³ a fost pentru noi bieții economi, încă mai funest decît celălalt, adecă „spes alit, spes falit”⁴. Procesul desdaunării decimelor noastre l-am miruit și ni s-a[u] și asignat obligațiunile, ci nu le patem strălua pînă cînd se va denumi tutor preste copiii orfani a[i] răposatului meu frate preut Izidor. Deci, ca să-mi șterg pata nuinciunilor de pre față, am vîndut — din cite am avut — bucate și-ți tramit aci inclusă datoria de 20 fl. v.a., rugîndu-te ferbinte ca să mă ierți ca pre un amic pentru așteptarea îndelungată, deoarece nu din voinția rea, ci din neputinția a urmat. Ce se ține de starea mea, mulțiamită cerului, cu soția-mi deînpreună, ne aillăm sănătoși. Băietul cel mai mare e într-a 4-a clasă gymnazială și e copil preclar; cel mai mic asemenea bun e într-a 4-a [de] normă. Am bucuria într-inșii; alți copii n-avem. Crediu că ai auzit că eu sum dispus de vicariu la Șimleu. Soluțiunea e bunișoară, 800 fl. fixum, din două trapturi protopopești venitul accidentale și din vicariat care asemenea se urcă la 400 fl.v.a. Porțiune canonică încă este, dar e sălbatică alocurea și leptical[ă]⁵ și [cere] zile de lucru. M-am urit cu economia cea nemulțumitoare în timpul de față și spereziiu că voi avea parale în p[r]ovente mai binîșior decît în Borșa, unde era să mă ruineze economia, pentru că din 6 boi și acum nu pot vinde nici unul și debue să le cumpăr fln. Știu, ai înțeles că Lájos⁶ e Domherr în Capitlul gherlan. Vezi frate! cînd eram în Pesta n-ai fi cugetat așa ceva. Să-l vezi pre Lájos frate cum svirle din cilcanie, dar i[i] va ruguci el și pre ac[eia] cari l-a[u] candidat. Frate, dacă voiești a fi canonic vino în dieceza noastră, apoi te du și stăi în spatele ministrului că te vei reîntoarce cu diplomă din Pesta. Să ai bi noroc! Dar spune-mi tu ce ziceți voi la astfeliu de graduatiuni?! În 3 nov. a.c. am avut în Gherla un Consistoriu plenariu, în care frații marmațieni, cu un cuvînt frații din parte[a] diecezei dismembrată de cătră a Muncaciului, ne-a[u] majorizat cu voturile și s-a decis strămutarea scaunului episcopiei gherlene la Baia Mare „a Nagy Magyarországba”⁷. Frate mă liniștește

³ De la latinescul elabor-elabi-elapsus sum = a se furișa de undeva, a fugi de, a evita (iaici cu sensul de nefavorabil, de neprielnic, de hain).

⁴ Speranță înreținută, speranță neimplinită.

⁵ Pustie, nelucrată.

⁶ Canonic în dieceza Gherlei neidentificat.

⁷ În marea Ungariei.

cunoștința că am apărât cauza aceasta în înțeles românesc până la sudori crunte; ba le-am zis frinc astfelu de adevăruri cit, precum mi-a spus un domn mare, mi-am pierdut încrederea înaintea ungurenilor carea nicipind am avut-o și ferească-mă Dumnezeu de ea! Însă nu crediu că oarecîndva să fie ceva din concludul acestui Consistoriu. Năsăudenii nu crediu să nu protesteze. Dar la acest obie[c]t ce zici, pentru că părerea ta foarte mult ponderează înaintea mea, deoarece amice să știi că eu am fost, sum și voi fi român rezolut în cauza noastră, precum bisericescă așa și politică. Drept aceea opiniunea ta asemenea românească totdeauna va afla răsunset în peptul meu și ace[le]a o doresc de tine să îi frinc față cu mine. Serie-mi cum stau lucrurile și pre la voi ca să ne știm orienta și noi. Am accentuat în Consistoriul trecut sinodul și congresul și forurile. protopopești; vederemo! Că ne tot mîngăie. Dealtmintrea ep[iscopu]l nostru arată voință bună!

Dealtmintrea rugîndu-te de răspuns și, cu soția-mi deimpreună, salutîndu-te cordialmînte și sărutîndu-te, sum al tău sincer vechi amic.

ALIMPIU BARBOLEVICI

P.S. Salutare lui Gedeon Blășianu și reverendissimului domn Panfilii.

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. Micu Moldovan, nr. 9303.

2. Borșa, 11 decembrie 1873

Borșia, 11/12, 1873

Amice și frate Ioane!

Epistola-ți de curînd adresată către mine mă întărește într-acea convingere firmă: că nu numai dincolo de mormînt, ci și în acest teren a[1] luptelor pămîntene încă se dă cevași nemorire, adeca: nemorirea numelor bărbaților încoronați cu virtuți și merite pentru știință, omenie, patriă și națiune. Mai încolo, nemorirea simțiului nefățiarit a[1] amicitiei. Așa-i iubite amice! Amiciția cea adevărată rămîne nemuritoare, ca și sorgintele ei, caritatea. Esordiu epistolei tale [i]mi dă un testimoniu eclatant despre convingerea-mi premisă, pentru că legătura amicitiei între noi încă în vigoare originală există, te îndeamnă de dai spresiu bucuriei tale simțite în inima-ți frățiască în cauza denumirii mele de vicariu a[1] Șimleului. [Î]ți rostesc mulțiamita frate pentru păstrarea nealterată a simțiului amicaver în sacru-ți inimei tale mie devotat! Din parte-mi încă te asiguriez despre eternizarea memoriei și amicitiei tale nu numai la Șimleu, ci și în America de m-ar arunca soartea. Ți-ureziu succes strălucit pre cariera cea spinoasă a muzelor carea o ai îmbrățișat spre mîndria și bucuria amicilor tăi, spre gloria biserice și a națiunii noastre și spre nemorirea numelui tău! Eu la Șimleu nu m-am mutat, nici că mă voi strămuta până la primăvară, ci numai m-am introdus încă în 22 sept. st.n. Acolo încă sunt multe de restaurat: casa vicarială e foarte desolată; asemenea și celealalte superedificate, deunpreună cu îngrăditurile, încă sunt mai ruinate. La desolațiune am venit eu în Borșia și acum după ce o am pus în ord cum se cuvine, mă voi muta la altă desolațiune. Pre mine nu m-a aliciat⁹ titula să concurg la stațiunea Șimleului, pentru că ambițiunea nicipind mi-a condus pașii vieții, ci asigurarea unei subsistențe materiale mai bunișoare pentru creșterea pruncilor mei, deoarece eu de acum înainte nu mai viețuiesc pentru mine, ci pentru familia-mi și, prin urmare, pentru biserică și națiune. Stațiunea Șimleului e împreună cu una soluțiune fixă de 900 fl.v.a. Afară de aceea mai pot fi venituri laterali până la 300—400 fl. Doară voi mai potea învinge și eu cu greutatea lumii și voi potea sacrifica ceva și pentru binele națiunii. Tramișii 20 f. v.a. crediu că i-ai primit; restul de 45 xr.v.a. ți-l voi tramițe cu alți bani. [Î]ți mulțiamesc pentru acceptarea cea cu paciință frățiască împreună. Socrul meu încă cit mai în grabă [i]ți va tramițe. Acum din nou adreseziu către tine frățiască rogare ca să aibi bonătate a-mi tramițe pre seama mea următoarele cărți bisericești: 1 *Euchologion* (*Molitvenic*) cu litere latine; 1 *Oitoich mic* cu litere latine și un *Pentecostariu* cu lit. lat. și totușată) *Molitvenic* cu cirilice, de cumva se află, iar de cumva nu se află cu cirilice nu-mi tramițe numai celea 3 darabe mai sus indigitate. Iar din *Spicuire în istoria bisericească a români-*

⁹ De la latinescul exordium-ii = început.

⁹ De la latinescul allicio-ere = a atrage.

lor [i]mi tramite 9 exemplare prenumerate seau subscrise din parte[a] preuțimei traptuale. Bani nu i-am primit încă de la dinșii, ci după primirea cărților [i]i voi căpăta de la dinșii și ți-i voi tramite. Pentru celea 3 bisericești (sau 4) stinte pe de după primire [i]ți voi tramite banii. Un exemplariu din *Spicuire* tramite tu: administratorului oficiului vicariale a[1] Silvaniei, mon. Ioan Vecașiu, per: poșta ultimă Nagy-Dersida¹⁰, în Hidvég¹¹, și-l recearcă ca să-ți ciștiğe prenumeranți în vicariat — sau mi-l tramite mie să-l recerc eu. În urmă te rog ciștiğă-mi și-mi tramite un siematism a[1] archidiecezei Blașului că foarte l-aș dori să-l am. Credii că ai cetit în *Novela* cauza strămutărei episcopiei noastre. Despre corespondentele din antaniu numai ațița-ți observ — intra-altele — că a fost partium studiosus, pentru că eu din răspuțeri am operat cauza ep[iscop]piei în sensu[1] romănesc și neci amintire face. Răspunsul la articlul cel din antaniu — după cum cunosc eu lucrul și decurgere-i — cuprinde multe adevărate. Nu va fi nimic din toată strămutarea! Eu am enunciat părerea-mi rezolt cu ocaziunea Consistoriului plenariu: „Că de cumva regimul intiu strămutarea ep[iscop]piei are ceva scop necompativer cu scopul episcopiei gherlere să nu ne convoim la strămutarea-i, deoarece regimul — care a întemeiat[-o] e datoriu a o susținea acolo unde e mai corespunzătoriu scopului ei a răminea”. Scrie-mi ceva despre cngres că noi nu știm nemica. Dealtminterea frățieștilor afepte nobile recomandă, cu amoaie te sărut și soția-mi te salută și persevereziu al tău sincer iubitoriu amic vechiu

ALIMPIU¹²

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaș, arh. I.M. Moldovan, nr. 9304.

3. Șimleu, 11 decembrie 1874

Șimleu, 11/12, 1874

Stimate amice Ioane!

Eu am comunicat exemplariile din „Spicuire” cu frații protopopi de aici din giurul Silvaniei. Ce urmare va avea, vom vedea. Rezultat foarte imbucurătoriu nu spereziu, deoarece e nespūsă mizeretatea ce apasă lumea pre aici. Astădată nu-ți pot scrie multe, deoarece și acum suntem ocupați cu adunarea comitetului comitatens, ci în scurt [i]ți voi comunica un incident minunat. Scrie-mi că cit e prețiu unuia exem[plar] din geografie? din fizica? și din istoria edată de cătră tine? În urmă te rog ca să-mi tramiți un exemplariu din *Euchologiu* de va fi cu puțință cu cirilice, dar totuși mai bune va fi cu litere. Invețe și nația cu litere! Tramite-o pre postnabname că prețiu ți-l voi re-ntoarce. Dealtmintea, cu soția-mi deinpreună, salutindu-te și sărutindu-te sum al tău vechi addictu amic

ALIMPIU

P.S. Scrie-mi ceva nou! Apoi pardon pentru purcelul inclus!¹³

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaș, arh. I. M. Moldovan, nr. 9305.

4. Șimleu Silvaniei, 24 noiembrie 1876

Șimleu-Silvaniei, 24/11, 1876.

Prea stimat amice Ioane!

Cu adevărat amice! cum că nenumărate sunt obstacolele care stăvilesc propusele cele salutarie a[le] muritorilor! Iată eu din toată inima mi-am propus ca să ciștiğ prenumeranți la „Foaia scolastică” și „Economul”, regideate de cătră tine și dl. Ștefan Pop și nici

¹⁰ Dersida (județul Sălaj).

¹¹ Hidég, azi Măeriște (județul Sălaj).

¹² Marginal însemnări și socoteli de mina lui I. M. Moldovan despre cărțile expediate și prețul lor.

¹³ Se referă la o pată de cerneală scătată pe scrisoare.

până astăzi am reeșit ca să-ți pot tramite bani[i]. Ci ca să pot și eu baremi încățva îmbră-țișa întreprinderea ta cea siemțitoaria spre dezvoltarea românului, am escugetat alt expedient adică: ca să fi[i] bun a speda ambele foi docenților¹⁴ consemnați în coala de su[b] /. și încă întregul curs a[l] numerilor de pre anul 1876 acum deodată; apoi pân-în finea anului curinte și de se va putea incitva în prețiu scarifiat. De cumva aveți su[b] dispozițiune numeri de la începutul anului și prețiu acestui ciclu de foi sper că-l voi putea incasa de la docenți baremi până la fine[a] lunei febr. 1877. Apoi pre anul viitoriu încă veți avea bună-tate a tramite foile respectivilor și acelora prețiu încă-l voi putea scoate în decursul anului viitoriu. Deacă-ți va place așa, fii bune și decit dispone spedarea foilor și pre mine mă în-cunoștințiază. Pentru ca să mă crezi că mizeretatea docenților nu ne eartă să putem scoate previe banii prenumerațiunei de la dîșii. Dacă vei fi de acord cu propusul meu, încă-ți voi mai ciștiga prenumerați. A doua rugare frățiască am cătră tine, ca de cumva o vei afla demnă să fii bun a publica în coloanele foaiei tale aci su[b] .//. alăturata vorbire carea o am ținut la adunarea generală a R.In. R.S.¹⁵, ținută la 15 mai 1876 în comuna Domnin. De nu, vei fi bun a mi-o retramite. Însă, ca celui rutinat, [i]ți dau mină liberă să mai netezești ce vei afla de lipsă că știi tu bine că noi cei ocupați cu protocoalele celea oficioase prozaice ne cam pierdem și ce biata am fost câștigat cu sudori crunte. Cese ține de starea mea, sunt sănătos. Soția-mi de eri e cam morboasă de răceală. Ocupațiunile [i]mi petrec așa zicînd pu-terile, pentru că într-atla s-a[u] înmulțit necazurile și procesele cu preoți, docenți și popo-reni, cit de nu vom avea sinoade spre relațiunilor reciproce între cler și popor, azimine nu vom putea învinge. Te rog mai scrie-mi ceva de pre la voi, cum stau lucrurile? Dealt-mintrea salutînd și sărutîndu-te sum al tău sincer vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I.M. Moldovan, nr. 9306.

5. Șimleu Silvaniei, 12 ianuarie 1877

Șimleu-Silvaniei, 12/1, 1877

Prea amate amice Ioane!

[I]ți mulțimesc că te-ai învoit la propusul meu. Eu încă mă voi sili a corespunde aș-teptărei tale; numai știi tu! bieții docenții noștri sunt mizeri, prin urmare tirzii. Eu duc, frate, una viață nădușită, deoarece inteligența română în Șimleu mai nu este. Însă ocupațiunile mele sunt așa de multifarie, cit n-am timp să-mi vină uritu că de cetit încă numai noapte[a] pot. Cu salariile protopopești din fondul bobian să știi că o pășirăm, din 63 fl.v.a. mi s-a scarifiat salariul la 33 fl.v.a. Am a-ți adresa una rugare frățiască, adică să-mi notifici: că nepotul meu Alexandru Bărbulescu, teologul absolut — care s-a însurat și a luat pre fata preotului din Stupini — oare ordinar e și unde e dispus de preot? și unde se află acum, la socrul său? sau la părinți? Mai încolo te rog fii bun a-mi tramite mie un *Octoev* mic cu litere, legat în pinză cit de simplu; apoi [i]ți doresc din inimă frățiască: ca în zorile anului nou domul seclilor să reverse preste firul vieții tale harul cel ceresc, ca, înnoit în puterile spirituali și corporali, să trăiești într-un mulți ani, spre binele națiunei și religiunei noastre, iar pre mine să mă păstrezi în frățiasca-ți aducere aminte. Dealtmintrea, cu conșoția-mi de-împreună, salutîndu-te și sărutîndu-te, sum al tău sincer amic

A BARBOLOVICIU¹⁶

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9307.

¹⁴ Învățătorilor.

¹⁵ Reuniunii învățătorilor români sălăjeni.

¹⁶ Pe verso următoarea însemnare a lui I. M. Moldovan: „A. Barb/ulovici/3/2 = = 13 f.7”

6. *Șimleul Silvaniei*, 18 iulie 1877

Șimleul-Silvaniei, 18/7, 1877

Prea amate amice Ioane!

Poate că cugeți că te-am dat acum cu totul uitării; ba nu, ci de una parte neajunsurile docenților, de altă parte nepăsarea dinșilor față cu întreprinderile noastre literare m-a[u] împedecat întru tramitarea competenței „Foaiei” și „Economului”. Precum zice din su[b] /. incluși[i] 28 fl.v.a. alăturata consemnare, am încasat 28 fl. v.a. cari ți-i și trimit aci incluși. Însă, ca să pot încasa cit mai în scurt restanțele, te rog fii bun și-mi trimită copia consemnării abonanților din traptul meu, ca așa din ace[ia] să pot vedea că cari sunt încă în restanță cu banii că nu-mi aduc aminte bine de toți. Iar unii zic că ți-a[u] tramspus banii de-a dreptul și pre ac[e]ia, de cumva sunt, să mi-i notifici. Apoi pentru semestrul al II a.c. să sistezi tramitarea „Foaiei” până cînt [i]ți voi scrie eu că se schimbă docenții, prin urmare și adresele; apoi se pot naște confuziuni; iar după ce-ți voi scrie, vei trimită numeri compleți de la început. Multe ți-ai scrie, ci merge poșta, mai multe în scurt. Noi suntem sănătoși cu consoția-mi și prunci cu tot. Pre cel mai mic care a fost într-a 2-a clasă gimnazială în Clușiu, fiind mai debil decît cel mare care a fost într-a 7-a clasă, l-ași duce bucurs la Blașiu. Ce zici, potea-va subzița cu studiile române? Scrie-mi. Ași voi să-l dau la cutareva profesor, să scoată din el știință sau să toarne în el. Dealtmîntre pruncul e bun foarte, numai așteaptă supraveghere. Scrie-mi notăți. Oftîndu-ți tot biuele și, cu consoția-mi deînpreună, salutînd și sîrutîndu-te, sum al tău sincer amic vechi

ALIMPIU.

*Original. Arh. Stat. Cluj, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9308.*7. *Șimleul Silvaniei*, 27 noiembrie 1877

Șimleul-Silvaniei la 27/11, 1877

Prea stimate și mult dorite amic Ioane!

Poate că vei fi enunțiat asupra-mi verdictul opiniei tale din incidentul că nu mi-am dus băietul la Blașiu la școală. Oh chare amice! [Î]i lesne a judeca, dar e grea crucea celui ce cade su[b] judecată. Însă eu sum în acea convingere că tu nu m-ai judecat pre mine din parte sinistră, pentru că înainte de a aduce sentinția te-ai pus în starea mea care, ca părinte, sum silit a ceda și postulatelor împregiurărilor familiari. Deci, după ce băietul meu Corneliu mi s-a respicat că mai voios va merge la *Urbea Mare*¹⁷ spre continuarea studiilor sale, am aflat consult a-i ceda și postulatul de adaugere că l-am așezat în Seminarul greco-catholic de acolo, unde e sub disciplină aspră. Ce progres va face știe bunul Dumnezeu! Destul că mie mi-ajunge cu creșterea alor doi prunci, unul în Clușiu într-a 8-a clasă și altul în Oradea. Numai pentru cost solvezii pre lună 40 fl. v.a. pentru ambii, d-apoi vestintele și alte re-cuizite; se urcă spesele anuali pentru ambii la 650 fl. pre an. Însă cel mai mare [i]mi că-șună bucuria că face progres îmbucurătoriu și are portare exemplaria. Apoi cauza că nu ți-am scris pînă acum a[u] fost ocupațiunile celea nenumărate, de cari nu-mi văziu capul, cătră cari s-a adaus și alt necaz că biata soacră-mea jace la noi greu morboasă de 3 săptămîni. Afară de aceasta sum foarte ocupat cu gătirea bisericei celei nouă, pentru că cu ocaziunea adunării generale ai Asociațiunei tînînde în august voiesc să se confereze și biserica cea nouă, ca să devină festivitatea dublă. Ce se atinge de viața noastră națională, ace[ia] stagnază, asemenea și cea bisericească. Eu voi ține în zilele acestea sinoade propotopoști traptuale, ca să mai ștelesc și stimuleziu incitva pre preoțimea și învățatorii noștri spre activitate bisericească și școlară.

Dar pre la voi ce noutăți sunt? Cine va fi canonicul cel nou? Crezi că ai cetit în mania „Gazeta” că cum corteșiesc și verbirează la *Urbea Mare* pentru dobîndirea stalului de cano-

¹⁷ Oradea.

fiat. Apoi cetindu-le acelea potem fericita pre biserica noastră: bucură-te biserică! bucură-te mireasa domnului! că știu că ai și vei avea apărători! Vai de capul nostru! Noi am avut una conferință din protopopii Silvaniei coadunată la acest oficiu vicărie, din acăreia sin vom esmite nescari reprezentațiuni ursole către Consistoriu: a) pentru constituirea apativității forurilor protopopești; b) pentru congruarea parohiilor; c) pentru dărimarea murului chinez existente între preoția dăiezeană transilvano-sălăgeană și ungureană (din parohiele dismembrate de către Muncaci) care oprește pre preoția noastră transilvano-sălăgeană a ocupa beneficii parohiale în părțile ungurene. Știu că le vom da de lucru la s[finții] părinți, însă așa trebuie că aceea li e chemarea. Cu privire la prețul restante a [1] foilor tale te asecurezi că cu fine[a] anului [1]ți voi potea încasa și tramite banii. Starea noastră sanitară a ambilor e bună și ție-ți dorim din inimă sănătate și, rugindu-te ca să-mi mai scrii una-alta, sărutindu-te cu amoare frățiască sum al tău sincer vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9310.

8. Șimleu Silvaniei, 19 februarie 1878

Șimleu-Silvaniei, 19/2, 1878

Prea stimate amice Ioane!

Eu mă tem că tu vei fi fringind asupra-mi bastonul unei judecăți aspre din cauză că nu-ți mai trimit banii foilor școlare. Însă, de ai fost prea aspru, ai greșit, pentru că nu negriginția mea, ci parte neputința, parte îndărădnicia docenților m-a impedit de a-mi potea corespunde datorinței frățești față cu bunătatea-ți mărinimoasă și neci acum nu sum în chiar cu competențele restante de abonament datorite ție și domnului Ștefan Pop, pentru că unii dintre docenți afirmă că a[u] transmis de-a dreptul restanția abonamentului; deci înainte de ție-ai putea străpune bănișorii, te rog să-mi scrii: câți bani? de la cari docenți? și pre cît timp ai primit? și fii bun a-mi tramite mie una consemnare specifică despre restanții că fără aminatione [i]ți voi răspunde suma restantă. Aș voi să știu că expediate [sint] foile și acum la foștii prenumerați și anume la cari?, că, după ce foaia „Școala română” a încetat, voi dispune să prenumere toți la foaia ta. Însă din nou te rog frate să nu mă judeci! Crede-mi că unii docenți pling de foame! Totodată te rog foarte ca de la tipografia din loc să experezi să mi se expedieze pre așteptare de 1 lună de zile următoarele cărți: 1) din *Elementariul de Sol[omon]* Munteanu 140 darabe; 2) din *Geografia cursul prim* de A. Micu 30 exemplare; 3) [din] *Constituțiunea patriei de Petrișor* 6 exemplare; 4) din *Istoria biblică mică* de Gavril Pop 41 exemplare. Acestea cărți te rog a mi le tramite cu mare grabă, apoi prețul [i]ți voi răspunde eu. Să știu că mi s-ar da pre așteptare de un an, aș aduce un cuant mai mare. Scrie-mi. Nu pot să nu-ți comunic neceazul în care ne aflăm: biata soacră-mea, soția bătrînului Bocșia, jace greu morboasă de 5 luni, jumătate e moartă și tot nu moare. Te rog spune domnului Francisc Gyulai că dacă vojește a mai vedea odată pre soră-sa să vină în grabă; spune-i salutarea mea. Noutăți n-am să-ți scriu nimica. Dealtmintea, cu consoața-mi deînpreună, salutindu-te cordialminte și sărutindu-te sum al tău sincer amic

A. BARBOLEVICI¹⁸

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9311.

9. Șimleu Silvaniei, 10 martie 1878

Șimleu Silvaniei, la 10/3 1878

Prea dorite amice Ioane!

La prețuita-ți epistolă din 22/2 a.c. numai acum [i]mi conced ocupațiunile multifarie de a-ți potea răspunde. Înainte de toate [i]mi exprim bucuria frățiască întim simțită pentru că te afli sănătos, deoarece nu este mai mare bunătațe decît sănătatea pre acest pămînc

¹⁸ Pe verso însemnări și socoteli de mîna lui I. M. Moldovan în legătură cu cărțile expediate și prețul lor.

Ear referitoriu la afacerea prenumerațiunii la foile tale numai atita zic: că vai de cine i-a asupra-și sarcina de a prenumera foi române pre omenia sa pentru cărturari români. Aceluia debue să-i roșească fața și nici dînsul nu-i scutit de daună. [Î]ți tramit, astădată prin asemnațiune poștală, din restanțele prețului foilor tale: 36 fl.v.a., precum arată su[b] ./. alăturata con semnare și computînd cei 4 fl. trimiși în celălalt rînd pentru Ioan Mindruțiu, — în favoarea lui Ioan Gozman din partea căruia în celălalt rînd n-am fost trimis competența de pre — 1876 — este depurată restanța alor 8 docenți¹⁹. Deci mai rămîne Georgiu Pop din Bălcăcin care încă n-a plătit nimic și fiindcă nu-i în traptul meu cel protopoes, nu l-am putut astringe de aproape spre plătire. Prin urmare, debue să-ți mai trimit 8 fl. v.a. și atunci va fi curățită afacerea. În celălalt rînd ți-am spedit 28 fl., astă dată 36 fl. = 64 fl., adeca competiția de abonament din partea alor 8 docenți pre 1876 și 1877. Restul banilor ție datorîți nu preste mult timp ți-i voi trimite, însă crede-mi amice că și aceștia abia i-am incasat jumătate. Pre docenți, respektive pre școale, le-am provocat că să-și rein[n]oiască abonamentul; nu știu recercatu-va și trimisu-va banii; dacă nu în scurt voi dispune. Însă doamne greu ne mîerg treble din cauza mizeriei totale. Docenții abia au ce minca. Referitoriu la cărțile școlare am circulat în trapturi, însă pă-nacum n-am primit rezultat. Noi suntem tot în statul quo a necazului, că biata soacrămea nici nu trăiește, nici moare, ci numai pătîmește cumplit. La vară, la adunarea generală a Asociațiunei, sper că ne vom potea îmbrățișia. Dealtmintrea, cu socrul meu și conșoția-mi deinpreună, salutîndu-te cordialmente și sărutîndu-te sum al tău sincer amic

A. BARBOLOVICIU

vicarul Sil[vaniei]

P.S. Dealtmintrea am încredințarea frățească a te întreba că toți docenții prenumerauți a[n] fost căpătat foile pre doi ani?

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9312.

10. *Șimleu Silvaniei, 23 iulie 1878*

Șimleu-Silvaniei, 23/7, 1878

Prea stimate amice Ioane!

Bu în toată ziua aștept ca să mă avizezi despre participarea-ți la adunarea generală a Asociațiunii ținîndă în 4 aug[ust] la Șimleu și văzlu că nu mai sosește avizul tău. Deci te rogăm frățeste să vini la adunare și cînd vei primi acestea orduri ale mele să-mi scrii ca să-ți cîștig cuarteriu bun; apoi cuartire avem galante. Mai incolo, te rog să îndemni pre domnii confrăți din Blășiu să vină să ne îmbrățișăm că sper că vor merge mulțiamîți de la noi. Monumentul lui Bărnăuțiu încă-l vom rădica. Apoi te rog notifică-m[ă] numele prețuiut a[l] tuturor domnilor cari vor veni, ca să aibă cuarteriu (și) căruția la Ciucea spre a veni la Șimleu. În urmă te rog fii bun și-mi cîștigă ori de unde în grabă „Cîntecul gîntei latine” pus pre note de cuartet, ca să-l învețe tinerimea spre a-l cînta la adunare. Din nou zic, îndeamnă pre confrăți, apoi răpede să-mi scrii. Oare excelența sa mitropolitul²⁰ nu va veni? Oare n-ar fi cuviincios să-l chemăm? Așteptîndu-ți frățescul răspuns și cu toții sărutîndu-te și așteptîndu-te cu dor sum al tău sincer vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9314.

¹⁹ „De la următorii [învățători]: 1) Ioan Labo — 4 fl.; 2) Demetriu Pop — 4 fl.; 3) Demetriu Bohăia — 4 fl.; 4) Paul Marinceșiu — 6 fl.; 5) Ioan Savu — 6 fl.; 6) Ioan Treica — 4 fl.; 7) Ioan Torma — 4 fl.; 8) Ioan Gozman — 4 fl. = suma; 36fl v.a.”

²⁰ Ioan Vancea.

11. Șimleu Silvaniei, 10 aprilie 1879

Șimleu, 10/4, 1879

Prea iubite amice Ioane!

La epistola ta din 4/4 a.c. în carea amintești că eu poate m-am mâniat foc pre tine pentru că în seara convenirii noastre n-ai venit la mine, am a-ți răspunde că eu nu m-am mâniat, ci m-am supărat văzînd că nu mi s-a dat ocaziune a conferi cu tine afacerile mele, cu acela despre care spun că mă înțelege și se interesează de viitorul familiei mele. Dar să mă crezi că tot ce a fost în inima mea am încredințat epistolei ție adresate și alt nor de minie n-a mai rămas în mine și incidentul acela n-a alterat deloc în mine simțul amoarei nutrită către tine; deci n-a fost lipsă de reconciliere. Totodată sum convins că tu ai făcut cît ai putut în cauza pruncului meu; dacă în viitoriu vei mai face [i]ți va răsplăti și conștiința ta, dar și Dumnezeu că vei da mina de ajutoriu unuia părinte care toate-și sacrifică pentru creșterea pruncilor săi. Să-mi crezi frate că într-atita sum însărcinat cu spesele celea multe cît abia răsufliu, că din 66 fl. lunari a spesi pre prunci cel puțin 60 fl. și a ține și casa nu-i cu puțință, iar accidentele sunt nemica tot. Prin urmare pre venitoriu din nou voiesc a apela către grația excelenței sale a mitropolitului și a preaveneratului Capitul și sper că doară voi fi mingăiet mai bine. Pre atunci vei deveni doară și tu membru în Capitul! Nu ride! Măi! dar fratele Lajos „elezett a püspökségtől”¹²¹. Vezi cum e lumea? Ce zici tu la întâmplările zilei? (față cu denumirile). Dar oare cauza limbei căde-va? Și archireii nu vor mai face pași? Ce se ține de cauza cărților poate nu vei crede, dar te asiguriez că încă numai 25 fl. am scos din prețul acelor cari ți-i și trimit astăzi asemnațiune postală. Restanția mai considerabilă din prețul cărților am în parochia socrului meu, unde fiind însărcinați oameni cu multe spese pentru edificarea bisericii, bătrînul a tot aminat scoaterea banilor; însă frate „per partes” orice mă va face Dumnezeu dacă nu voi putea scoate baremi din al meu mă voi sili a depura restanția, numai [i]ți rog pacienția frățască. Primește salutare cordială de la socrul mieu și soția mea și oftîndu-ți cu toții sărbători fericite și sărutîndu-te sum al tău sincer amic

ALIMPIU

P.S. Te rog mai scrie-mi din cînd în cînd.

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I.M. Moldovan, nr. 9318.

12. Șimleu Silvaniei, 21 aprilie 11882

Șimleul-Silvaniei, 21/4, 1882

Prea amate și dorite amice!

Literele grațioase a[le] excelenței sale mitropolitului, prin care sum și eu provocat participa la sinodul provincial celebrînd la 30 mai a.c. în Blășiu, a implut de bucuria sufletu meu și a confrăților deoarece prin acest act solemn privesc reapucarea sinodalității în hierarchia noastră gr[eco]-catolică română. Însă nu-mi este cunoscută că pre ce bază se convoacă sinodul provincial, adică nu știu că în ce măsură va fi reprezentată archidieceza și în ce măsură diecezele sufragane? Mai încolo se edice în grațioasele litere convocatoare că scopul principal va fi promulgarea decretelor sinodului celui I provincial celebrat în 1872 și aprobate prin pontificale. Totodată menționează literile convocatoare că se vor pertrapta și alte ob[ie]c[t]e în sinod. Deci, prea amate amice! Eu aș dori să fiu încîtva orientat despre acestea toate. Prin urmare, te rog ferbinte să aibi binătate a-mi face cunoscut: 1) Că cu ce modalitate și prin cine va participa la acest sinod on[or]atul cl[er] din archidieceza Blășului; și cine vor participa și cu ce modalitate din diecezele sufragane? 2) Sum convins că actele [și] decretale sinodului provincial din 1872 se află tipărite; deci te rog tramite-mi un exemplariu, ca să am previe cunoștința despre acelea; 3) Noi cl[er]ul din vicariatul Silvaniei avem unele doriri, unele gravamine, a căror dezlegare am fost cerut-o prin una reprezentațiune susținută

¹²¹ Lajos „a căzut la candidatura de episcop”.

măritului Guvern a [1] die cezei gherlene, însă până azi n-am primit răspuns. Oare fi-va ertat canonic și cuviincios ca acelea doriri, acelea gravamine a [le] clerului din acest vicariat cuprinse într-una reprezentațiune — nu prin v. Consistoriu gherlan, ci de-a dreptul fără avizarea aceluiași — să le sușternem sinodului provincial prin mine ca chemat la acel sinod din oficiu? Și oare sinodul provincial primi-va și lua-va la dezbateri meritorie atare reprezentațiune? La acestea trei puncte, te rog ferbinte, în interesul clerului nostru, să aibi bonătate a-mi comunica deslușire grabnică.

Dealtmintrea, deinpreună cu consoția-mi, salutindu-te cordialminte și sărutindu-te cu amoare frățească sum al tău sincer amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Bolaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9319.

13. Șimleu Silvaniei, 4 mai 1882

Șimleul-Silvaniei, la 4/5, 1882

Prea stimate amice Ioane!

În săptămîna elaptă ți-am adresat una epistolă frățească confidențială, în a căreia cuprins ți-am pus unele întrebări și am cerut deslușiri față de venitoriul sinod provincial conchiat pre 30 mai a.c. la Blășiu. Poate că tu mă vei fi judecînd sau într-o parte sau în alta pentru acelea întrebări. Însă dacă ai ști tu că ce sarcină jace asupra sufletului meu de 8 ani, de cînd am cuprins acest oficiu cu multe ocupațiuni și cu mare responsaveritate împreună, desecur judecata ta nu va fi aspră față de mine. Eu iubite amice port în sinul meu necazurile clerului dintr-un ținut mai populos dintre toate vicariatele și doamne de un timp încoace puțină sprigionă am, deși responsaveritatea jace asupra mea. Cum că sinodul provincial va avea un cerc foarte restrîns croit după dreptul canonic a [1] bisericii catholice n-am știut previe, ci numai acum încep a înțielege. Deci, în interesul bisericii, clerului și poporului nostru, te rog să fii bun ami răspunde la epistola mai dinainte și a-mi da frățească deslușire la acelea întrebări la care poți, ca să mă pot orienta. Însă te rog să aibi bonătate a nu întirzia cu răspunsul ca de va fi de lipsă și ai puțință să nu se întirziem neci noi.

Delatmintrea salutînd și sărutîndu-te cordialminte cu sinceră amoare sum al tău vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9320.

14. Șimleu Silvaniei, 6 iunie 1890

Șimleu, 6/6, 1890

Mult prețuite amice!

De mult nu ne-am scris unul altuia, dar pentru aceea sufletele noastre sunt unite — afară de alte legături scumpe — și prin legătura s [f] intă a amicitiei vechi sincere și probate și de cătră dezastrele lumii. Cauza că nu corispondem mai adesea desecur sunt ocupațiunile noastre cele multifarie, deși am avea cestiuni vitale bisericești și naționale care ar fi consult a le dilucida și prin corispondenție amăcavere. Și cu această ocaziune am confidenția frățească — la cêrerea scumpului amic Georghiu Pop — a mă adresa cătră tine într-o cauză școlară foarte importantă, adcea în privinția salariului ce l-a pîmit docentele din Băsești din fondul bobian, după aceea din al decimelor și salinelor. Că să te convingi că în ce măsură [i] l interesează pre zelosul nostru bărbat fratele Georghiu care e gata a sacrifica tot pentru națiune și cauza culturală — acest obie[c] t strîns legat cu viitorul școalei din Băsești —, [i] ți acud și epistola fratelui Georghiu sub./, și te rog ca cit mai în grabă să însărcinezi pre oarecineva ca de-amărîntul să cerce documentul din cestiune; apoi despre rezultat aflu consult să încunoștințiez de-a dreptul pre fratele Georghiu. Noutăți nu prea am să ți scriu. În familia mea nu-i schimbare, băietul meu — care merge pre 8 ani — e în a 2-a clasă normală și e plin de viață. Gym-

naziul din Șimleu a dobândit drept de publicitate, ce e foarte îmbucurătoriu pentru noi români, deoarece majoritatea elevilor, precum în norme, așa și în cele 4 clase gimnaziale, sunt români. Pre gimnaziul superior [1]l voi duce pre băietul meu la Blașiu nesmintit. Institutul nostru „Silvania” face operațiuni foarte extinse și acuma voim să cumpărăm o casă, spre a așeza institutul într-însa. Te rog în cauza badelei Georgiu fără aminare să cerci să răspunzi. După acestea, deîmpreună cu soția-mi, salutind și sărutindu-te cordialmente cu sinceră amoare frățească sum al tău devotat amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9325.

15. *Șimleu Silvaniei, 1 septembrie 1890*

Șimleu, 1 sept(embrie), 1890

Scumpe amice!

Dacă nu ne iartă depărtarea ca să ne îmbrățișăm în persoană și să ne comunicăm verbalmente simțimentele și părerile noastre, baremi prin epistole ne convenim din cînd în cînd. Mă simțiu fericit că la foculariul nostru — de unde s-a revărsat totdeauna și se revărsă și azi nu numai razele culturii și ale] religiei, ci și binefacerile materiale ca un mijloc a[1] progresului religiozo-moral — te afli tu al meu vechi amic, ca așa prin inima ta cea bună să se deriveze rugările mele la grația preaveneratului Consistoriu metropolitan. Necicînd m-am adresat cătră tine cu una rogare mai ferbinte și justă ca astădată. Adeca am avut o soră măritată după un ecomon cărturariu, locutoriu în Solomon, anume Alexiu Coste. Biata sora-mea a răposat înainte de aceasta cu 12 ani, rămînînd sărmanul de afine cu 5 prunci needucați. Însă dîndul, ca omul cel de omenie, s-a sacrificat pre sine pentru pruncii săi și a rămas văduv, iar pre un prunc al său, Alimpiu, pre lîngă toate necazurile, l-a purtat la școli pînă ce a absolvat a 6-a clasă gimnazială în gimnaziul din Clușiu. Pruncul, deși s-a susținen cu condițiuni de instructor, totuși studiază foarte bine, avînd și purtare morală lăudaveră. Însă bietul tatăl-său într-atîta s-a eshauritat materialmente cu creșterea pruncului, încît nu-i în stare de a mai spesi pentru el, iar să-și întrerumpă pruncul cursul studiilor ar fi dureros. Tînărul dă speranță să fie cu timpul[1] un mădulariu folositoriu bisericii și națiunii, dacă va reuși să-și completeze studiile. Deci tînărul cu datul de azi a recurs la grația preaveneratului Consistoriu metropolitan pentru conferirea unuia dintre stipendiile curentate în lui, fie acela oricare stipendiu. Recursul l-am susțernut eu însumi la preaveneratul Consistoriu metropolitan. Însă, de cumva nu te vei întrepune tu, mă tem că nu se va lua în considerațiune. Deci te rog foarte fii bun întrepune-te, pentru că de nu capătă adiutori nu-și poate continua cursul, acum cînd numai 2 clase [1]i restează pînă la depunerea maturității și crede-mi că ar fi daună nespūsă ca acest tînăr să se retragă de pre cariera studiilor [1]ți recomand cauza dînsului inimei tale celei nobile!

Eu mă aflu sănătos, dar îmbătrînesc tare pentru că trăiesc foarte greu, cu multă străpă²². Mă leagă de viața băietul cele de 8 ani care acuma pășește într-a 3-a clasă normală. Te întreb una suh roza²³, dar la voi avutu-a prenumerați „Revista Catholică” a lui Lucaci? Opritu-s-a? Face-se cercetate prin întrebări adresate clerului că pre lîngă ce condițiuni de prenumerațiune a primit foaia de la Lucaci? La noi toate se fac! Oare ce va fi din voi? Îpăntea mea e enigmă. Eu pre 10 septembrie sum provocat a merge la Oradea-Mare ca să luăm parte la depunerea omagiului fiesc înaintea majestății sale. Credii că vei veni și tu trimis din partea Capitulului. Foarte m-ași bucura, dacă ne-am conveni. Rugîndu-te ca să mă mîngăi că pot avea speranța să i se deferească rugării bietului meu nepot prin oarecîteva orduri, recomandat afecțiunilor tale amicavere cu amoare sărutîndu-te sum al tău sincer vechi amic.

A. BARBOLEVICI,
vicar

P.S. Salutare cordială de la soția mea.

²² Oboseală, slăbire, istovire.

²³ în secret.

P.S. Testimoniul școlastic a recurintei acludat în copie e autenti[fi]cat numai din partea mea. Fii bun avizează-mă că destul e? Sau să fac copie autenti[fi]cată prin notariul public? c.ă nu cumva să se deficulteze testimoniul

Idem

Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr 9326

16. Șomleu Silvaniei, 10 decembrie 1892

Mult pre:uite amice!

„Vox populi, vox Dei”!¹⁴ Spiritul inspirației divine vorbește în articolul de fond a[1] nrului 264 din „Tribuna” și fiindcă precum singele nu se face apă, așa neci legăturile adevăratei amiceții din tinerețe, neci morimintul le rumpe; dar fiindcă „amicorum omnia sunt communia”¹⁵, asară — în inima noastră, a mea și a fratelui Manu, cupleșită de norul pregnant de dezastre care întunecă orizon[t]ul dicezei gherlene — a strălucit o rază de bucurie și noi scăldându-ne sufletele amărite în reamintirea dulce a nobilelor tale proprietăți și simțieminte, cu ochii sufletelor așintiți spre răsăritul viitoriului bisericii și națiunii noastre de furtuna seculare sbiciuite am oftat și noi: „Așa-i, Micul Moldovanu care în inimile noastre a crescut până a deveni Moldovan „Marele” este chemat de Dumnezeu ca să fie regeneratoriul bisericii și națiunii române în fruntea ierarhiei gr[eco]-catholice române! Scumpe amice! Mi-este cunoscută modestia ta care ca un vâl s[fi]nt acopere toate celelalte virtuți și calități eminente ale tale; dar totuși iartă-ne ca pre vechii tăi amici ca să ne dăm expresiune bucuriei inimelor noastre și să zicem din adincul sufletului: „Doamne ajută-ne”! Ide[c]a scumpă pusă pre aripile publicității și a opiniei publice sănătoase și încălzită în răsedariul inimilor noastre, care te cunoaștem și știm prețui ce valorează virtuțile tale, va incolți, prinde rădăcini și va deveni la maturitate acțiunii unisono solidare în ambital¹⁶ Sălăgiului. Dar ne nutre[ș]te speranța tare că în întreaga provincie a bisericii noastre, deoarece Dumnezeu atunci a trimis bisericii noastre totdeauna bărbați providențiali, cind era mai întunecat orizon[t]ul ei de nuori amintători cu dezastre. Cu această ocaziune, îndemnat de confidinția frățească am a-ți adresa una rugare ferbinte. Nepotul meu, Alexandru Bărbulescu, preot în Sinmihaiul de Cimpie, mi-a scris că din cauza unor neplăceri avute cu unii corifei debue să se strămute din acea parochiă și mă roagă să mă întrepun la inima ta cea bună și dreaptă ca prin influința ta decizătoră care o ai ca capul veneratului Consistoriu, să mijlocești a i se conferi parochia Mărgăul. Încitu-l cunosc pre acest nepot al meu, am aflat că este un preot bun și deștept. Dinsul ar dori, dar eu încă și mai tare, ca să se strămute mai aproape de mine. Deci te rog fii bun și la timpul său fă ca să i se conferească parochia amintită. Doamne, să am aripi cum ași sbura la tine, spre a-ți auzi judecata nepărtinitoria despre cauza nefericitului Lucaci. Dar eu zic Gherla și defășurînd încă la început toate argimintele posivere și indegetînd la urmările triste triste cari vor să urmezie din suspensiunea lui Lucaci, l-am rugat pre episcopul ca să i pertracteze în grabă cauza și să-l absolvezie; ba de acasă din nou i-am scris ep[iscopu]lului o epistolă așa motivată, cit nu presupuneam că nu-o voi putea flecta¹⁷ „Oleum et operam perdidit”¹⁸. Pre 29 novembrie a fost citat Lucaci la Gherla spre a-l asculta, dar nu s-a prezentat că a fost în România. Desecur l-a judecat Consistoriul din Gherla; ce va urma, vom vedea că toți sunt foarte iritați până la extremitate, mai virtos inteligența mireană. După acesta nobilelor tale simțieminte recomandat cu sinceră stimă și iubire frățească sum al tău sincer vechi amic

Șimleu, la 10/12, 1892

A. BARBOLOVICI

P.S. Salutare cordială de la fratele Maniu.

Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9328.

¹⁴ Vocea (sau voința) poporului, vocea (ori voința) lui Dumnezeu.

¹⁵ Totalitatea amicilor formează obște.

¹⁶ De la latinescul ambitus = împrejurarea, cuprinsul.

¹⁷ De la latinescul flecto-ere = a îndupleca.

¹⁸ Uleiul și opera se pierd (acțiune sau muncă zadarnică, fără folos).

17. Șimleu Silvaniei, 7 aprilie 1893

Scumpe amice!

Știu aprețuii puzățiunea ta cea grea și cu mare responsabilitate împreună și crezui că așa ești de ocupat cit nu-ți vezi capul, dar totuși am așteptat cu mare sete răspunsul la epistola mea, în care-ți cer consiliul că bine, consult și de lipsă va fi ca să mă prezentez eu cu vicariul din Năsăud și încă vreo doi protopopi pre 14 aprilie ca să ținem una conferință prealabilă și să ne consfătuim despre dețelmurirea ternariului și a altor cestiuni ponderoase, precum mi-a scris și fratele protopop din Sibiu? Sau să așteptăm să iasă ternariul din urna? Noi-vă vom urma voue în toată privința, te asigurăm. Credui că ai cetit articlul lui Densușianu din Gazeta, ce însemnează aceia? Nu cumva un avertisment pentru delegați? Dar voi sunteți grupai în giurul alor 3 persoane? Eu chare amice nu am timp de a sacrifica — fără scop prefapt — ca să petrec începând din 14 aprilie în Blăși; deci te rog ferbinte, în numele confrăților, fii bun și avizează-mă prin doue rinduri că de lipsă e să mergem pre 14 sau destul va fi pre 15 aprilie. Și cum stați?

Salutind și sărutind-te sum al tău sincer amic

ALIMPIU

Original. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I M. Moldovan, nr. 9331.

18. Șimleu Silvaniei, 25 aprilie 1893

Șimleu, la 25/4, 1893

Muli prețiuite amice!

[I]ți fac cunoscut că după ce am sosit acasă luni seara am căziut la pat și am ziaut patru zile, dar pentru reușirea uneia cauze sînte voios am adus acel sacrificiu. Acuma mă află mai bine. Și acuma-mi stă înaintea ochilor sufletului lupta cea măreață a ideilor și simțămintelor! Una m-ar dorea foarte, cînd frații archidiecezani s-ar fi îndoit despre inima mea devotată cauzei comune din incidentul conferinței improvizate simbătă pre la meazia-zi singur cu delegații gherleni. Nu știu, spusă-ți-am fie, de nu-ți spun acuma sub roza că mie aici prin minte nu mi-a plesnit țienerea acelei conferințe, ci cînd eșim de la vizita de la Pavel [I]mi comunică ștafeta dr. P[avel]⁹⁹ că Sz[abo]⁹⁹ trebuie să intre în ternariu și că debue țienută conferința cu gherlenii și că eu debue să țin prezidlu în conferință. Eu am priceput ucazul, dar totodată l-am folosit spre o manevră care a revărsat o lumină chiară preste situațiunea spirituală a clerului din dieceza Gherlei. Am devenit la cunoștința contingentului în mod servil țiesut dar neînsemnat și eșind din conferință am agrăit pre dr.: vezi situațiunea, de astă experimentațiune n-am avut lipsă! Am auzit din unii că a[u] zis blășenii că cum s-a schimbat Barb[olovici] de vineri până simbătă! Dinșii nu a[u] aprofundat puzățiunea mea cea critică față de Sz[abo] și după ce a sosit fulerul⁹⁹ am trebuit să pășesc să mișc ceva. Dar am făcut prin acea manevră cel mai mare serviciu cauzei. Te rog ferbinte, de cumva unii din gremiu sau din cler ar fi tălmăcit manevra mea impusă de puzățiunea mea în mod sinistru sau neamic cauzei sînte, îndreaptă-le opiniunea, pentru că eu de acasă m-am dus cu convingerea devotată opiniunei blășienilor și devotată cauzei. Și în această direcțiune mi-a[u] fost dreșafi și oamenii, hînd afară frîntura. Și te rog scrie-mi că cum a fost tălmăcită ținuta mea că m-ar dorea până la moarte de-aș fi sinistru judecat. Apoi una te rog, după ce morbul meu nu m-a ertat să-mi prestezi onoarea cuvenită magnificilor domni canonici te rog cere-mi scuzele și tălmăcește salutările mele celea mai profunde. Aici domnește în toate păturile societății române o îndestulare deplină cu reușite; toți sînt voioși, iar eu rog pre Dumnezeu să îndrepte

⁹⁹ Mihail Pavel (1827—1801) episcop al diecezei greco-catolice a Oradiei.⁹⁹ Episcopul diecezei Gherlei între 1879—1891, care în 1892 l-a suspendat pe Vasile Lucaci, datorită activității lui politice.⁹⁹ Sprijin, reazim (de la latinescul fulcrum-i).

inima împăratului spre tine!!! În „Unirea” am cetit că li se ascrie gherlenilor repășirea lui dr. Gr³². O primim din partea blăjenilor ca o manevră isteată, pentru că aveți de a trăi și petrece laolaltă.

Acum să-ți adresez o rogarie în cauza lui Bărbulescu care scurtinea timpului nu m-a ertat să-ți o comunic cu cuvîntul. Dînsul te roagă umilit prin mine ca la suplica contrariilor dînsului să le dai rezoluțiune că preotul, adică dînsul, căci i se va deschide ben-ficiu acomodat și se va strămuta de la dînsii, ca să nu zică că nu-i ascultați; dar Bărbulescu vă asigurează totodată că turburări periculoase deocînd nu se vor esca; garantează despre această. Apoi, de se vor alina spiritele, în Mărgău va merge; însă te roagă foarte ca să nu-l dispuneți la o parohie debilă care e vacantă — mi se pare — Micușiu sau cum o cheamă, ci dînsul stă bună că se vor alina spiritele. Acestea și le recomand inimii nobile în interesul dînsului. După acestea, deînpreună cu Maria, salutîndu-te cordialmînt și sîrutîndu-te cu sinceră iubire frățească sum al tău sincer amic.

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9333.

19. Simleu Silvaniei, 31 octombrie 1893

Simleu Silvaniei la 31/10, 1893

„Mult prețuite amice Ioane!”

Înainte de toate! [I]ți gratuliziu pre cit ție, pre atit și inteligenței române pentru nimerita alegere prin care ți-a încredințat locul de mare însemnătate a prezidiului și conducerii Asociațiunii Transilvane; doresc din suflet frățesc ca să te vedem intru mulți ani întreg și sănătos în fruntea cauzei culturii române. Oh! de ni te-ar da buhul Dumnezeu și fir fruntea bisericii noastre: se trăiești la mulți și fericiți ani!!! Scumpe amice! În 24 octobrie a.c. sub nro 597 am recurs către măritul Ordinariat metropolitan ca adiutoriu obvenit din fundațiunea gyulaiană folosit de către răposatul meu socru Simeon Boeșia, să binevoiască a mi-l aplacida mie, ca ligiutului erede a lui Boeșia, după ce soția mea este fiica Iulianci Gyulai, a răposatei soții a lui Simion Boeșia, care a fost nepoată protopopului Gyulai, a întemeietorelui fundațiunii și cea dintîia a fost soacra mea pentru care a merit testatoarele fundațiunea. După soacră-mea crediu că nimene altul decît flica ei, adică soția mea, are dreptul de a urma în uzufructul fundațiunii. Am amîna reperițele deciziuni ale veneratului Consistoriu metropolitan, prin care a susținut pre socrul meu Boeșia în folosința fundațiunii. Prin urmare, mînutrește speranța că fără ezitare mi se va aplacida. Însă știind că opinațiunea ta va cumpăni bilanța judecătii te rog foarte să-mi aperi dreptul și să-mi exoperezi deciziune favoritorie. La un tată care are de crescut un prunc de 11 ani, ca om bătrîn, [i]mi vor prînde bine și acei bănișori că doamne greu trăiesc și eu, după ce soluțiunea-mi de 800 fl. nu coresponde giurstărilor casei și a familiei mele.

După acestea, deînpreună ca consoția-mi, salutînd și sîrutîndu-te cordialmînt cu stîmă și iubire frățească, sum al tău sincer vechi amic

A. BARBOLOVICI

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9335.

20. Simleu Silvaniei, 10 aprilie 1895

Simleu, la 10/4, 1895

„Mult prețuite amice!”

Deși ararerori ne putem îmbrățișia, totuși legăturile țesute între inimile noastre din fragedele tinerețe, după a mea convingere, sunt și vor fi pentru totdeauna în vigoare. Confidența rezultată din acestea legături anniceabile [i]mi inspiră francheția să-ți adresez în tre-

³² Este vorba fie de Grigore Moisil, arhidiaconul Rodnei și vicarul Năsăudului, fie de Grigore Pop arhidiaconul Băseștilor.

barea : că cînd va fi instalarea excelenței sale noului mitropolit²³. Am înțeles că doară în duminica Tomei, dar clerul din diecezele sufragane nu va fi avizat despre acel act decizatoriu preste viitorul întregii biserici române?! Fiind noi convinși că ție-ți este cunoscut termenul întărei, te rog fii bun și mi-l notifică, ca să putem și noi participa. Azi v-am spedit puține colecte din trapturile mele protopopești pentru gimnaziul din Blășiu. Ași dori să știu că din vicariatul Silvaniei cari protopopi n-a[u] trimis încă colecte. Azi am priimit epistola de la Georgiu Pop din Văz în limba germană scrisă, pentru că li-este oprit a primi sau a scrie epistole în limba română; apoi se cetesc epistolele și cari le spediază dinșii și care le primesc. După acestea oftîndu-ți sărbători fericite cu stimă și iubire sinceră sum al tău sincer vechi amic

Alimpu

P.S. Te rog fii bun și te îngrijește de cuartiriu pentru mine cînd voi merge la instalare.
Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I M. Moldovan, nr. 9336.

AUS DER KORRESPONDENZ DES VIKARS VON ȘIMLEU, ALIMPIU BARBULOVICI MIT IOAN MICU MOLDOVAN

(Zusammenfassung)

Alimpu Barbulovici studierte zwischen den Jahren nach der Revolution von 1848–1849 in Blășiu, wo er eine Zeit lang Kollege mit Ioan Micu Moldovan war. Der erstere wurde im Jahre 1873 griechisch-katholischer Vikar in Șimleu Silvaniei. In dieser Eigenschaft versah er auch das Amt eines Generalinspektors der Konfessionellen Schulen mit rumänischer Vortragssprache aus den zum Vikariat von Șimleu gehörenden Ortschaften. Desgleichen trug er den rumänischen Schülern, die das ungarische Gymnasium aus Șimleu besuchten, Muttersprache und Religion vor. Im Jahre 1874 wurde er zum Präsidenten der Zweigstelle der Astra aus dem Komitat Sălaj und zum Präsidenten der rumänischen Lehrervereinigung aus Sălaj gewählt.

Ioan Micu Moldovan wurde seinerseits zuerst Professor und nach 1874 Direktor des rumänischen Lyzeums aus Blaj, Kanoniker des griechisch-katholischen Kapitels aus Blaj und gegen Ende des 19. Jh. Präsident der Astra, der wichtigsten kulturellen Vereinigung der Rumänen aus Siebenbürgen.

Infolge der von den beiden innegehabten Ämter, ist der zwischen den beiden ehemaligen Kollegen und Freunden geführte Briefwechsel von Bedeutung, denn dadurch wird die bereits erschienene urkundliche Information hinsichtlich einiger Ausschnitte aus der Geschichte Siebenbürgens, und vor allem des Kreises Sălaj aus den letzten drei Jahrzehnten des 19. Jh., ergänzt. Die Briefe enthalten vor allem Informationen kultureller Natur und in einem kleineren Maße solche mit wirtschaftlichem und politischem Charakter. Die Korrespondenz wirft ein neues Licht auf die von Al. Barbulovici zwischen den Jahren 1874–1895 gespielten Rolle in der Erziehung und Festigung des nationalen Bewußtseins der Rumänen aus Sălaj, als die Gefahr der Entnationalisierung infolge der von den regierenden Kreisen aus Ungarn geführten Politik immer gefährlicher am Horizont aufstieg. Eigentlich brachte er seinen Beitrag zum nationalen Emanzipationskampf auch nach 1895 bis kurz vor dem ersten Weltkrieg und trug dadurch zusammen mit anderen zeitgenössischen Intellektuellen zur Vorbereitung der Rumänen hinsichtlich der großen Vereinigung aus dem Herbst des Jahres 1918 bei.

²³ Victor Mihail de Apșa (1841–1918), ales mitropolit în 26 mai 1895.

100 DE ANI DE TRANSPORT FEROVIAR PE VALEA SOMEȘULUI SĂLĂJEAN

Transmiterea de mesaje, transportul de mărfuri și călătorii au constituit, de-a-lungul timpurilor, preocupări de prim ordin, veritabile biruințe ale omului în lupta cu distanțele și timpul și, deasemeni simboluri ale gradului de dezvoltare și bunăstare. Pentru realizarea mijloacelor de transport rapid, confortabil, în condiții de regularitate și siguranță deplină, omul a creat o vastă și complexă rețea de căi rutiere, nautice și aeriene¹. Un loc important între acestea ocupă și transporturile feroviare.

După ce, în secolele XVI—XVII, în unele mine de aur și de cărbuni este introdus transportul minereului cu vehicule pe șine de lemn², iar în 1767 pe șine de oțel³, la 16 septembrie 1830 își are începutul transportul feroviar de călători. Din Liverpool pornește spre Manchester primul tren cu aburi din lume, remorcat fiind de către celebra locomotivă „The Rocket” (Racheta), realizată de George Stephenson. După aceasta, transportul pe căi ferate se extinde în S.U.A. (1830), Franța (1832), Bavaria și Belgia (1835), Rusia (1837), Austria și Prusia (1838), pentru ca în cițiva ani să cuprindă țări din toate continentele⁴.

Pe teritoriul de astăzi al României transportul feroviar de călători începe la 1 noiembrie 1856, cînd este inaugurată în acest scop „linia cărbunelui”, ce se dăduse în exploatare încă în 1854, între Oravița și Baziaș (62,5 km), dar numai pentru alimentarea vapoarelor de pe Dunăre cu cărbuni. În 1860 ia ființă linie ferată transdubrogeană Cernavodă—Constanța, iar în 1869 linia București—Giurgiu⁵.

¹ Inițial, se pare, drumurile au apărut în strînsă legătură cu necesitatea efectuării unor comunicări rapide civile (poștale) sau militare. Așa erau cele ale chinezilor — în urmă cu cinci milenii, ale egiptenilor — pe Nil, ale persanilor — unde se străbăteau 2600 km în șase zile, sau ale incasilor — la care viteza de transmitere a unui mesaj prin sistemul poștal, atîngea 240 km pe zi. Ma bine organizate (și cunoscute) dintre toate căile de comunicație și serviciile poștale din antichitate au fost cele ale romanilor, care datează din timpul Republicii (510—30 î.e.n.) și mai ales din timpul Imperiului. Poșta cuprindea două categorii: poșta rapidă (cursus celer sau velox) și poșta grea (cursus claburare) pentru transportul mărfurilor. Acest sistem a fost introdus și pe teritoriul Daciei romane în secolele II—III e.n. Odată cu dezmembrarea Imperiului Roman dispar și vechile forme de organizare a transporturilor, urmînd o perioadă de decădere a drumurilor. În Europa astfel de servicii vor fi reorganizate abia în secolele XII—XIV. La început au fost exclusiv în folosul monarhilor, marilor feudali și demnitarilor (R. Eminet. *Din istoria drumurilor, București, 1957*, p. 7—34; Al. Cebuc-Mocanu, *Din istoria transporturilor de mărfuri și călători în România, București, 1967*, p. 5—11).

² Dintr-o relate a dr. A. Steopoe, din anul 1928 aflăm că „în muzeul comunicațiilor din Berlin se găsește o colecție foarte interesantă de șine de cale ferată din toate timpurile. Care credeți că este cel mai vechi vehicul purtat pe șine? Un modest cărucior de lemn, cu tăvălugi în loc de roate și cu prăjini de lemn în loc de șine, provenite de la mina de aur din Ruda 12 Apostoli (Transilvania)”; același autor arată, cu altă ocazie, că „în ținuturile locuite de români, vehiculele mișcate pe șine erau întrebuițate cu 100 de ani mai înainte ca în Anglia” cf. Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 97.

³ Al. Cebuc—C. Mocanu, *loc. cit.*,

⁴ Ibidem, p. 101—102; C. Botez—D. Urmă—I. Saizu, *Epopeea feroviară, București, 1977*, p. 43

⁵ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 106—111; C. Botez și colab., *op. cit.*, p. 46.

Primul tronson de cale ferată ce traversează Carpații în Transilvania supusă Austro-Ungariei, se dă în folosință în 1868, între Arad—Deva și Alba Iulia⁸. La 7 septembrie 1870 se inaugurează și linia feroviară Cluj—Oradea⁹, linie care, pe o porțiune, intră și în bazinul hidrografic aparținând cursului superior al Someșului Mic. În 14 august 1873, prin inaugurarea secțiunii drumului de fier Cluj—Războieni se realizează legătură cu linia de pe Mureș, pînă la Arad și cu Brașovul¹⁰ de unde în 1879 se face legătura cu liniile ferate din România —ruta Predeal—București¹¹. În cea mai mare parte a bazinului someșan, binefacerea căilor ferate încă nu se arătau, deși erau de mult dorite și, în zonă, existau tradiții din cele mai vechi în privința transporturilor.

Vestigii arheologice, ca roțile de car din bronz din prima vîrstă a fierului, descoperite la Arcalia acum două sute de ani¹² și ambarcațiunile monoxile descoperite pe Someșul unit¹³, asemănătoare ambarcațiunilor dacice scobite din trunchiuri de copac și descrise în legătură cu expediția lui Alexandru cel Mare din anul 335 î.e.n. împotriva geților, (menționînd că pe Dunăre „... era mare belșug de astfel de bărci”)¹⁴ ne duc cu gîndul la existența unor drumuri de apă și de uscat în bazinul someșan încă din perioada preromană¹⁵.

Pe Someșuri se mai recunosc și acum cîteva porțiuni de drumuri care, în secolele II—III e.n. străbăteau aceste ținuturi, legînd Dacia Porolissensis și granița nordică a Imperiului Roman de inima acestuia, Roma, drumuri remarcabile prin importanța lor strategică, comercială și serviciile poștale¹⁶. Pînă în primul pătural acestui veac, la Dej, se mai vedeau picioa-

⁸ I. Vaida, *Prima cale ferată din Transilvania*, în *ActaMN*, 8, 1971, p. 292; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 113; C. Botez și colab., *op. cit.*, p. 46.

⁹ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 113; V. Topan, *Din istoricul magistralei de cale ferată Cluj—Oradea, Oradea*, 1971, p. 4 — comunicare la Sesiunea comemorativă.

¹⁰ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 123; V. Topan, *op. cit.*, p. 5.

¹¹ *Ibidem*.

¹² V. Pirvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 319; M. Petrescu Dimbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 33—34, 161—162, 365.

¹³ Una din ambarcațiunile monoxile de pe Someș a fost descoperită cu mulți ani în urmă în satul Cetan, com. Vad și se află în expoziția de bază a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca, alături de mai multe instrumente de pescuit. Cu imaginea fotografică a acestei monoxile și-au ilustrat istoricii C. și Dinu C. Giurescu capitolul privitor la civilizația deco-getică din Istoria României (I, București, 1974, planșa 33). Jumătatea din față a unei ambarcațiuni asemănătoare (lungă de 3,60 m, lată de 0,75 m și înaltă de 0,45 m) scobită într-un trunchi de stejar a fost descoperită în 1985 de către „podarul” Vasile Baias, între Vad și Cetan într-o balastieră („Pobastie”) cu fundul în sus, sub nisipul din malul stîng al Someșului. Inițial se intenționa folosirea lucății de lemn pentru foc (așa cum s-a întimplat și cu altele); ulterior a fost răscumpărată, iar cu sprijinul col. D. Marangoci și D. Rusu a fost adusă în Muzeul Municipal din Dej de către E. Lazăr. După unele informații de la dl. Petru Codreanu (care ne-a semnalat descoperirea de mai sus, pentru care ținea să-i mulțumim și pe această cale), în locul de descoperire menționat mai sus s-ar fi găsit și alte bărci monoxile — chiar întregi pe care sătenii le foloseau pentru depozitarea și păstrarea cerealelor. După poziția în care au fost găsite aceste bărci (aliniate, cu fundul în sus, sub nisip) se pare că ar fi fost ascunse în timpul vre-uneia din numeroasele invazii care au afectat aceste locuri sau au fost surprinse de o viitură.

¹⁴ C. C. Giurescu—Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁵ a. T. Moraru—V. Sorocovschi *Județul Sălaj*, București, 1972, p. 116—117 susțin că” pe Someș, Mureș și Olt exista o rețea de drumuri cunoscute cu mult înaintea cuceririi Daciei de către romani”.

¹⁶ O porțiune de cîteva sute de metri din drumul care venea dinspre Cluj (Napoca) și lega castelele de la Gherla și Căței, se păstrează foarte bine între satele Băița și Bunești, după aproape două milenii. Pînă nu de mult, continuarea acestui drum se cunoștea încă la intrarea dinspre sud-est în Dej, lîngă pădurea Bungăr, apoi la ieșirea nordică din oraș, după podul de peste Someș (din zona pasarelei de azi). De aici, după cum arătau urmele, drumul roman se bifurca: o ramură a lui continua pe sub Dealul Tirului, pe Someșul Mare spre castrul de la Ilișua, iar altă ramură de-a-lungul Someșului unit, peste vatra veche a satului Urișor (unde este cunoscut sub numele de „Drumul bătrîn”) pînă la castrul de la Căței. Dacă despre aceste drumuri s-a mai amintit în unele lucrări, despre drumul roman ce continuă de la castrul de la Căței, de-a-lungul Someșului, pe la Coplean spre nord-vest informațiile sunt foarte reduse, cu toate că existența lui este atestată de urme pe tercn și tradiția

„ele de piatră ale podului roman de peste Someșul unit”¹⁴. „De la Napoca — scrie M. Macrea — de asemenea, în afara drumului imperial (Napoca—Optatiana Sutor—Iargiana Românași—Certia Romita—Porolissum Moigrad n.n.) porneau alte drumuri, unul pe Someșul Mic, în jos, până la Gherla și apoi mai departe, până la confluența celor două Someșuri, făcând legătura cu castelele de pe Someș, în jos, de la Cășeu până la Tihău, iar în sus până la Ilișua, de unde un drum continuă pe valea Sיעului și apoi Budacului, până la castrul de la Orheiu Bistriței, unde urmele lui au putut fi, de asemenea, recunoscute pe teren”¹⁵. Din vremea stăpînirii romane au mai rămas numeroase urme epigrafice dovedind că pe Someșuri, în zona tribului dacic al ansamensilor, au existat servicii care asigurau întreținerea, paza și ordine pe drumurile ce legau castelele de pe granița nordică a Imperiului cu alte centre economico-sociale din împrejurimi¹⁶. Sigur, bogatele zăcăminte de sare din sălile imperiale cum erau cele de la Rogna (jud. Sălaj)¹⁷, Dej, Ocna Dejului, Sic, Cojocna (jud. Cluj) constituiau încă de atunci „un important articol de export”, iar drumurile Daciei Porolissensis serveau și ele la transportul acestuia înspre „Pannonia, eventual și în Dalmația și în cele două Moesii, precum și în barbaricum” cum afirma H. Daicoviciu¹⁸.

Deși în epoca feudală și serviciile rutiere decăzuseră în mod evident, transportul de mărfuri în zona de nord-vest a României se dovedește a avea continuitate neîntreruptă. Drumurile pe uscat și pe apă, dinspre și înspre Dej, unde se afla „Ocna cea mai adîncă”¹⁹, sarea „cea mai curată” și „cea dintîi dintre toate cămările Transilvaniei”²⁰, continuau să existe și în evul mediu timpuriu, cînd sarea acestui zăcămint era comercializată așa ca în anul 892 în Pannonia și Moravia²¹, apoi prin Silezia, Bemia, Moravia, Balcani și pe granița Austriei²². Dacă o parte din sarea de la Dej era transportată spre vestul european, pe vechiul drum ce intra în Transilvania pe Cheile Bicazului și continuă pe la Reghin, Cluj, Aleșd și Oradea²³, altă parte pe direcția Bistriței, iar alta pe Mureș (începînd de la Partoș, unde era transportată cu căruțele sau cu săniile), fără îndoială că principalele căi de comercializare a acestui zăcămint treceau peste zona de astăzi a Sălajului. În acest sens vorbesc documentele legate de construcția și întreținerea unor drumuri²⁴, dar mai ales cele ce atestă existența vămilor sării: în Meseș- la 1165²⁵, la Sălăcea și Satu Mare- în 1169, Arieșul de Cîmpie înainte de 1241, Dej, Gherla și Unguraș- în 1291²⁶, Cheud- la finele secolului al XIII-lea²⁷ sau la Românași (Egrefy, Agriș)-

orală locală îl amintește. Nu ar fi exclus ca acesta să fie porțiunea de drum dintre castelele de la Cășeu și Tihău (așa cum credea I. Ornstein) cum s-ar putea deduce după traseul rutier, destul de nebulos, rămas din scrierile Geografului Anonim din Ravenna. Despre unele porțiuni de drum roman (numite „Drumul lui Traian” se vorbește în satele Căpîlna, Gostila, Bizușa, iar la Dej se mai păstrează și acum o porțiune de drum secundar roman sub poala nord-vestică a dealului Rcmpaș, de unde se transporta sarea la drumul mare sau la Someș.

¹⁴ V. Motogna, *Stăpînirea romană în valea Someșului*, în *Anuarul Liceului A. Mureșanu*, Dej, V, 1924, p. 3—13; G. Minzat, *Monografia orașului Dej*, Bistrița, 1926, p. 18—20, 240—242; At. Motogna, *Afirmarea românească în Someș*, Cluj, 1937, p. 28.

¹⁵ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 154—156.

¹⁶ A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, I, București, 1925, p. 53, 193—198; idem, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, București, 1985, I, p. 208—209; N. Iorga, *Istoria românilor*, I, 2, București, 1988, p. 64—174; I. I. Russu, în *ActMuz*, II, 1956, p. 118—131; C. Daicoviciu, *Dacia*, Cluj, 1970, p. 224—230; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 12—18; M. Macrea, *op. cit.*, p. 151—156, 164.

¹⁷ M. Macrea, *op. cit.*, p. 307.

¹⁸ H. Daicoviciu, în *Revista economică*, 6, din 9 februarie 1969, p. 20; T. Moraru—V. Sorocovschi, *op. cit.*, p. 9, 116—117.

¹⁹ *Călători străini despre România*, II, București, 197, p. 332, 633.

²⁰ *Ibidem*, p. 26, 77.

²¹ *Korédt Contribuții*, p. 133; Al. Doboși, în *Studii și cercetări de istorie medie*, 1951, I, p. 125; P. Iambor, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 74—86; *IstRom*, II, p. 55.

²² I. Dordea—V. Wollmann, în *ActaMN*, 21, 1978, p. 165.

²³ Al. Doboși, *op. cit.*, p. 128.

²⁴ I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 142, 146.

²⁵ *Ibidem*, p. 135—171.

²⁶ J. Kadar, *Szolnok—Doboka Vármegye monográphiája*, Décs, III, 1900, p. 231; P. Iambor, *op. cit.*, p. 85; Al. Doboși, *op. cit.*, p. 131.

²⁷ P. Iambor, *op. cit.*, p. 85.

²⁸ *DIR veacul XIII*, C. Transilvania, II, nr. 431, p. 380—391.

unde privilegiul vămurii este recomfirmat de către Carol Robert la 8 decembrie 1310²⁰. Un document din 1379 vorbește despre trecerea peste Sălaj a „marelui drum al sării”. (magna via solusuth) pornind de la Dej, prin Bobilna, Gîrbou, Poptelec, pînă la Șimleul Silvaniei, Marghita, Sălacea²⁰ sau chiar la Debreșin²¹.

La 1739, de pe parcursul acestui „mare drum al sării” sînt amintite, în ordinea următoare localitățile Dej, Răzbuneni, Bobilna, Ciachi Gîrbou, Var, Jibou, Brebi, Poptelec și Ilereclean, în care, la dus, fiecare căruță cu sare era vămuită cu un creișar, iar la întoarcere, pentru fiecare căruță goală se plătea 1/2 creișar²¹. Pe acest traseu, în 1739 sînt transportate pînă la Șimleu Silvaniei 10,939 măji de sare²², în 1778 — 22.554 măji, în 1793 — 28.000 măji, în 1794 — 90.000 măji, iar în 1795 — 83.300 măji. Tot în anul 1795 se transportă 7.700 măji de sare de la Dej la Baia Mare²³. Pentru o majă de sare transportată „pe caii” de la Dej pînă la depozitul de la Șimleul Silvaniei sau la cel de la Aleșd se plăteau 24 de creișari²⁴.

O parte din „marele drum al sării” este atestată la 1366, între Sic și Bonțida, unde sarea era transportată cu căruțele, iar apoi, de obicei, cu bărcile, pe Someș, pînă la Dej sau chiar mai departe, pînă la Tisa, la Solnoc²⁵. În legătură cu sarea de la Sic noi credem că aceasta avea o rută mai scurtă spre depozitele și beneficiarii din Vest dacă era transportată cu căruțele sau sâniile (după anotimp) pe drumul ce trecea prin reședința comitatului de care aparținea teritorial salina amintită (Dăbica), de unde, pe la Panticu—Recea Cristur, ușor se ajungea la Dealul Jureii și Cernuc, la „marele drum” ce traversa Sălajul pînă la Șimleu și mai departe. Bine înțeles că un drum ce trecea prin centrul de reședință al comitatului nu putea fi decît bine întreținut în acele timpuri.

Alt drum al sării, peste Sălaj, se afirmă că era cel care venea de la Cojocna, pe la Cluj, Românași, Creaca, Minăstirea din Meseș, Moigrad, Ortelec, Zalău, Crasna, Zăuan?, Șimleu, Măeriste, Zalnoc, Soporul de Sus, Tășnad și Sălacea²⁶, intersectîndu-se și acesta în zona Meseșului, la Creaca sau Brebi, cu „marele drum” dintre Dej și Șimleu. Ordinea precisă în care se succed sau localitățile de pe acest traseu de-a-lungul și de-a-lătul Sălajului este greu de determinat după felul în care sînt amintite în documente și unele lucrări de specialitate cunoscute pînă acum²⁷. E greu de crezut, de exemplu, că drumul de Crasna ar fi ajuns mai întîi și mai ușor la Zăuan și apoi la Șimleu Silvaniei (!), iar localități ca Zalnocul, datorită poziției lor geografice, puteau să figureze doar pe unele ramificații sau variante secundare ale „marelui drum”, cu funcții de circulație și aprovizionare de interes local în comitate ca Solnocul Interior, Crasna, Dăbica și Sătmăr. Un important drum ce trecea peste actuala zonă a Sălajului era cel ce continua de la Dej pe dreapta Somesului, pe la Căpîlna, Gilgău, Ileanda, pînă lîngă Răstoci, iar de aici, peste Dealul Mesteacănuului, prin Valea Chioarului, Buciumi, Șomcuta, la Baia Mare și Satu Mare²⁸, scurtînd aproape la jumătate parcursul văii Someșului cu meandrele sale între aceste localități.

În legătură cu traficul existent pe aceste drumuri de peste Sălaj în secolele trecute, ne dăm seama ușor ce volum și intensitate avea cunoscînd doar faptul că numărul căruțelor ce transportau sarea de la Ocna Dejului pe aceste rute, de exemplu, se ridica, anual, la 7–8 mii²⁹.

Încă din secolul al XVIII-lea, prin răsplîntia de drumuri de la Dej, Sălajul și celelalte zone din nord-vestul Transilvaniei intrau în legătură cu traseele ce duceau spre Bucovina

²⁰ *DIR veacul XIV*, C. Transilvania, I, nr. 131, p. 180–181.

²¹ K. Taganyî—L. Réthy—J. Pokoly, *Szolnok—Doboka vármegye monográfiája*, Décs, 1901, p. 231–232; În Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 134.

²² I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 146.

²³ J. Kádár, *op. cit.*, p. 231

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 151.

²⁶ *Ibidem*, p. 53.

²⁷ P. Iambor, *op. cit.*, p. 83.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Așa cum se susține în *ActaMN*, 19, 1982, p. 83 și *ActaMP*, 8, 1984, p. 252–254.

³⁰ L. Botezan în *ActaMN*, 17, 1980, p. 243–246; I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 142–146.

³¹ J. Kádár, *op. cit.*, p. 231.

și Moldova sau spre Cluj și celelalte zone ale țării⁴⁰. La începutul secolului al XVII-lea, pe rutele de la Cluj—Dej—Șimleu—Carei și Dej—Baia Mare—Satu Mare, se realizau legături comerciale până pe la Tokay (Ungaria), Kasioe (Cehia), și chiar Lwow sau Gdansk, trecînd prin Poznan sau Varșovia (Polonia)⁴¹, de unde se aduceau, țesături, coloniale, unelte, arme, podoabe și unde se vindeau miere de albine, articole de mercurie, produse din metal⁴², dar mai ales sare⁴³ și chiar cerezi întregi de vite, cumpărate din Moldova sau Țara Românească, adesea însoțite de „botașii”, jeleri sau iobași, de pe Someș, pînă la Vác și Budapesta⁴⁴. După 1526 cînd turcii transformă Ungaria în pașalic, iar în 1553 organizează traseul cursei poștale regulate ce lega Constantinopolul de Budapesta, Praga și Viena, cîteva stații „fixe” ale acestuia existau și pe teritoriul Sălajului, prin acestea asigurîndu-se loc de popas, refacere și schimb de cai pentru căruțele de poștă — inițial, iar mai tîrziu pentru faimoasele diligențe⁴⁵.

Ca importantă cale de transport a diferitelor materiale au servit, de-a-lungul timpurilor, apele Someșului sălăjan — navigabile pînă spre finele secolului al XIX-lea. O întregă literatură documentar științifică reflectă, cu fidelitate și bogăție de detalii, spre exemplu, modul în care se făcea transportul sării pe Someș ajutorul navelor „ourly” uri, confecționate la Dej (lungi de 61 și late de 18—19 coți)⁴⁶ iar uneori cu plutele, de la Jibou în jos, pe Someș și pe Tisa, pînă la Tokay, Szolnok, Szeged și chiar pînă pe Dunăre în Balcani⁴⁷. De această literatură țin, între altele actul din 1236, atestatar al „portului regal” (debarcaderului) pentru încărcarea sării de la Dej⁴⁸; documentul din 28 august 1331, prin care Carol Robert cere tuturor proprietarilor și autorităților, în mod deosebit celor din Sălaj și Sătmăr, să nu facă nici un fel de greutăți acelor care fac transportul de mărfuri pe drumurile din această țară⁴⁹; „statutele” breslei cărăușilor și cirmacilor de „nave” (aventurieri) de pe drumurile din nord-vestul Transilvaniei, reinnoite la 16 decembrie 1500⁵⁰ și în 1521⁵¹; amintirile și rapoartele și proiectele unor călători străini prin Transilvania, așa cum au fost, spre exemplu, St. Taurinus (1485—1519) prin 1517—1519, Hans Dernschwam (1494—1568, prin 1528, Anton Verancsics (1504—1573) prin 1549, Nicolae Olahus (1493—1568) în 1537⁵², etc., George Werner prin 1532, G.A. Gromo (1518—1568) prin 1567, Antonio Possevino (1553—1611) prin 1583 și mulți alții⁵³. Șirul mărturiilor despre căile rutiere și nautice din zona Someșurilor se întinde cu mare consistență pînă la finele secolului al XIX-lea și chiar după 1902, cînd, plin de nostalgie și visare, omul de cultură sălăjan Augustin Paul Delaletca (1866—1920)⁵⁴ scria despre Someș, „riul nostru vechi prieten” că „Dacă ar fi regulat ar umbla pe el mici vapoare, așa că transportă pe el numai scinduri de la Năsăud pînă la Sătmăr”⁵⁵.

Datorită dezvoltării economico-sociale generale și modernizarea mijloacelor de comunicație în ultima sută de ani, unele funcții și importanța vechilor drumuri au scăzut, în primu

⁴⁰ C. C. Giurescu—Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, I, 1975, p. 235; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 22; Șt. Pascu, *Voivodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 311—321.

⁴¹ Fr. Papp, în *ActaMN*, 14, 1977, p. 371—400 cu nota de la p. 375.

⁴² *Ibidem*, p. 380 nota 93.

⁴³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, II, București, 1968, p. 192; I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 142, 146.

⁴⁴ L. Botezan, *op. cit.*, p. 245—248.

⁴⁵ W. Henney, *A magyarposta története*, Budapest, 1926; p. 36; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 22, 48, 72—75; Dr. I. Ilea, A. Moldovan, N. Mureșan, *Monografia PTTR Dej*, Dej, 1970, p. 3—5; E. Lazăr, Începuturi ale serviciilor poștale la Dej — comunicare la sesiunea 425 de ani de Oficiu poștal fix la Dej (Dej, 9 decembrie 1978).

⁴⁶ *Călători străini...*, II, p. 44; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 127.

⁴⁷ *Călători străini...*, I, București, 1969, p. 284; II, p. 44; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 13.; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 127; At. Szabó, în Szolnok—Doboka Magyararsága, Dej—Cluj, 1944, p. 132.

⁴⁹ *DIR*, veacul XIV, C. Transilvania, III, nr. 39, p. 37—38.

⁵⁰ J. Kádár, *op. cit.*, p. 14—15.

⁵¹ Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 145—146.

⁵² *Călători străini*, I, 1968, p. 155—161, 256—295, 393—421, 585—600.

⁵³ *Călători străini*, II, p. 13—96, 312—371, 527—593, 632—636.

⁵⁴ St. Mindruț, în *ActaMP*, 8, 1984, p. 165—642.

⁵⁵ Aug. Paul, *Între Someș și Prut*, București, 1905, p. 206—207.

rind avansind preocupările pentru dezvoltarea căilor și mijloacelor de transport feroviare, iar mai apoi transportul auto și cel aerian⁵⁴.

Căile ferate în Sălaj și în întreg nord-vestul României de azi sînt cunoscute ca dezbătute încă de prin 1840. De atunci se preconiza legarea Transilvaniei de apusul Europei printr-un traseu feroviar care să intre în zonă pe la Satu Mare, urmînd culoarele Someșului, peste Sălaj, spre Dej unde, sub Dealul Tirului (Bélahegy) era prevăzută o importantă gară și administrația întregii rețele de pe Someșuri. De aici calea ferată ar continua cu un tronson pe Someșul Mare, spre Carpați și Moldova, iar cu altul pe Someșul Mic, pînă în Pata, de unde o linie trecea spre Turda, Alba Iulia, Brașov, iar alta, secundară, spre Cluj. Datorită convulsiunilor revoluționare ce au precedat și urmat anul 1848, proiectul nu s-a împlinit (cu toate că Szécsenyi István desemnase valea Someșului ca cea mai corespunzătoare și avantajoasă cale de legături între Ardeal și Ungaria)⁵⁵. La 13 iulie 1869 deputatul român Sigismund Papp, în parlamentul de la Budapesta, a reluat ideea construirii acestei linii ferate, „... care să înceapă la granița Galiției, venind pe valea Labar, în linia Bușteni, Vișa, Sătmăr, Șomcuta Mare, Gherla, Cluj etc. O motivez astfel: încă Szécsenyi și Wesselényi au fost plănuț linia aceasta pe valea Someșului pe care o propun și eu și necesitatea și foloasele ei pentru obște nimeni nu le poate trage la îndoială ... e neînconjur de lipsa ca linia Clujului să vină clădită spre Sibiu pentru a fi legată de Turnul Roșu ... Înșuși cuvîntul Osterreich ne spune că spre Orient avem a ne întoarce ochii⁵⁷”.

În 1868, un grup de asociați, în frunte cu groful Bánffy Béla, obțin concesiile pentru folosirea drumului de stat Cluj—Gherla pentru a construi o linie ferată cu tracțiune cabalină. Asemănător este și planul lui Ujfalvi Nicolae, căpitan al districtului Chioar, care concepu o linie ferată Cluj—Dej—Satu Mare, apoi proiectul lui Ianyai Albert și Kaznczi Ștefan, cit și altul al Societății Maghiare Răsăritene de Căi Ferate, toate eșuate din diferite motive⁵⁸. În timpul acestor tergiversări, așa cum s-a înțeles de mai sus, alte proiecte au fost transpuse în viață, iar Transilvania a fost conectată la rețeaua căilor ferate din exterior atît spre sud, cu România, cit și spre vest, cu Austru-Ungaria⁵⁹.

Odată cu deceniul al 9-lea al secolului trecut, căile ferate își fac totuși apariția în zona de nord-vest a Transilvaniei de care aparține și Sălajul. În 1878, după unii⁶⁰ și în 1880 conform unor documente, la Dej, ia ființă Consorțiul Căilor Ferate „Valea Someșului”⁶¹; societate pe acțiuni ce-și propune transpunerea în viață a proiectului inginerului Peterfi Sigismund, legat de realizarea unei rețele de linii ferate de-a-lungul celor trei văi principale ale Someșurilor. În acest scop „Someșana” — cum i se spunea mai pe scurt societății — pune la dispoziția constructorului suma de 10.637.875 forinți, dintre care 3.042.875 proveneau de la bursă, iar 7.595.000 de la acționari. Ca urmare, construcția începe, iar la 15 septembrie 1881 se dă în exploatare prima secțiune a căilor ferate someșene: cea dintre Dej și Apahida, în lungime de 46,689 km⁶², cu legături spre Cluj—Oradea—Arad, Brașov etc.

Dacă începutul transportului feroviar pe valea Someșului, așa cum s-a văzut, a fost anevoios, dezvoltarea lui poate fi considerată de-a-dreptul impetuoasă. La 1 august 1882 intră în folosință tronsonul de cale ferată industrială Dej—Ocna Dejului, în lungime de 2,900 km⁶³. Doi ani mai tîrziu, la 25 iunie 1884 — după unii istorici ai căilor ferate⁶⁴ sau la 3 mai 1884 — după alții⁶⁵ se inaugurează secțiunea de cale ferată Dej—Bistrița, în lungime de 60,460 km⁶⁶, linie întinsă ca un braț spre Carpați și spre provinciile românești răsăritene,

⁵⁴ M. Mușat—I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, București, II, 1986, p. 378.

⁵⁷ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁷ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, V. București, ..., p. 233—224.

⁵⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁹ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 117, 121, 122; *Din istoria Transilvaniei*, II, București, 1963, p. 218—219.

⁶⁰ A. Egyed, *Falu, város, civilizáció*, București, 19.., p. 158—159.

⁶¹ *ArhStat Dej*.

⁶² J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—196.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 128.

⁶⁵ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—196.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 193.

cu care Transilvania se considera un întreg organic, divizat nelegiuit, doar temporar⁶⁷. La 17 mai 1898, această linie se va prelungi cu 29,560 km și patru stații pînă la Bistrița Birgăului⁶⁸.

Din avantajul liniilor ferate ce-și aveau răspindite la confluența Someșurilor lipsea acum doar aceea ce se cerea să lege Sălajul și Sătmarul de restul Transilvaniei și România liberă — linie a cărei înscriere în defileul Someșului sălăjean părea un imperativ al naturii acestor locuri însăși. Aceasta se impunea cu atît mai mult cu cît pînă la începutul deceniului 9 al secolului trecut, Sălajul rămăsese izolat și de rețelele feroviare dinspre vest. Abia la 24 decembrie 1887 se vor inaugura în această parte a țării primele linii ferate: secțiunile Carei—Zălau și Sărmășag—Șimleu Silvaniei⁶⁹, concepute, în primul rînd, pe legătura rapidă cu Ungaria dar mai ales ca mijloc de secătuire a solului și subsolului acestor locuri de bogățiile lor. Virfurile burghezo-moșierimii maghiare, de asemenea, erau conștiente că valoarea unor domeniile ale lor din această parte de țară crește în raport cu apropierea de calea ferată. O corespundență din 9 aprilie 1885, spre exemplu, ținea să dezvăluie că „... prețul bun de 4000 fl.... la vânzarea moșiei Giorocuta, pe seama baronesei Kemény Ilona, e datorat între altele, faptului că moșia este lingă calea ferată”⁷⁰. Aspecte ca acesta, popularizate, trebuiau să — sti muleze și pe alți mari proprietari să sprijine mai mult construcția căilor ferate în Sălaj demonstrîndu-li-se că beneficiul va fi în primul rînd al lor. Pentru construcția liniei ferate Zălau—Carei, de asemenea s-a cerut și satelor românești de Sub Codru „... să dea anual 20—30 de florini, timp de zece ani, pentru niște acții ce li se vor da în schimb”⁷¹.

Menționăm totuși că, în discuțiile privitoare la căile de comunicație din Sălaj s-au ridicat și voci care atrăgeau atenția asupra privilegiilor exagerate ce se acordau căilor ferate în vreme ce căile rutiere tradiționale erau neglijate și într-o stare cu totul necorespunzătoare. În ședința Parlamentului din Budapesta, la 7 februarie 1873, spre exemplu, George Pop de Băsești — deputatul de Cehu Silvaniei, luînd cuvîntul la dezbaterea proiectului prezentat de ministrul comunicațiilor privitor la dezvoltarea căilor ferate, arăta că pe drumurile din județele Sălaj, Cluj și Satu Mare „se înecă bieții oameni în noroi. Sunt anotimpuri cînd nimeni nu pleacă singur la drum. Are nevoie de cinci tovarăși. Abia cu cai de la mai multe căruțe ei pot scăpa de împotmoliri”. În continuare, vrînd să caracterizeze protecționismul de stat pentru căile ferate, deputatul de Cehu Silvaniei îl aseamănă cu o „mamă vitregă care, în loc să împartă piinea în mod egal între copii, o dă toată copilului ei”⁷². Puncte de vedere diferite apar și în ce privește prioritatea de executare a unor noi acțiuni de cale ferată peste Sălaj. Pe timp ce trece lîsă, opțiunile se limpezesc, iar în prim plan se impune necesitatea realizării grabnice a tronsonului feroviar Dej—Zălau. La 25 iunie 1887, unul din fruntașii autorității administrative comitatense de la Zălau, Lajos Szikszai (nașul de botez al Elenei Hossu-Longin) îi scria lui George Pop de Băsești (tatăl susamintitei): „Legătura cu Dejul e vitală, fiindcă de secole se transportă sarea și lemnul. În comparație cu această linie, cea dintre Cehu Silvaniei și Baia Mare vine numai pe al doilea plan”⁷³. Din aceeași sursă găsim cîteva date și asupra valorii lucrărilor pe tronsonul feroviar Dej—Zălau: „Această linie — i se aducea la cunoștință lui Pop de Băsești — costă mai bine de 3 milioane de florini. Ministerul de comunicații dă suma cea mai mare. Localnicilor le revine numai acoperirea sumei de 350.000 florini — anume 27000 județului Szolnok—Dăbica și 80.000 județului Sălaj ... Plasa Cehului putea ușor contribui cu 10.000 florini”⁷⁴.

⁶⁷ Szolnok—Doboka vármegye közlönye, 1890 scria: și dacă nu nităm că pe valea îngustă a Someșului Mare, plecînd de la Beclean prin munții Rodnei este deja trasată linia către Cîmpulung și dacă mai adăugăm linia care ar urma să pornească din Sărățel, prin Carpații Răsăriteni spre Moldova, iar prin Roman să fie legată de Dunărea de Jos, care spre Galați ar duce la Marea Neagră; toate acestea la un loc înseamnă că linia ferată someșană, concepută fără pretenții, ar crea o asemenea rețea de căi ferate, care ar deschide spre răsărit o cale cu totul nouă, a cărei importanță este inestimabilă chiar și numai din punct de vedere economic” cf. V. Topan, *op. cit.*, p. 3.

⁶⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—194.

⁶⁹ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 129.

⁷⁰ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 320; *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 219.

⁷¹ *Ibidem*, p. 320.

⁷² *Ibidem*, p. 36—37, 218—220; T. V. Păcățianu, *op. cit.*, VI, p. 161—163.

⁷³ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 318—320.

⁷⁴ *Ibidem*;

Lucrările de construcție a liniei ferate de-a-lungul Someșului sălăjan (secțiunea Dej—Zalău) se pare că au început în a doua parte a anului 1887. Într-o monografie a satului Căpilna (com. Gilgău; jud. Sălaj), se menționează că între 1886 și 1890 „... se construiește peste hotarul satului și satelor vecine terasamentul căii ferate someșene. Timp de trei ani țărani lucrează cu lopata plătindu-li-se 80 (optzeci) cruceri ziua de lucru”⁷⁵. Lucrările, credem noi, s-au executat sub conducerea inginerului proiectant Peterfi Sigismund — director în patronatul Societății de cale ferată Someșana, care, de asemenea, mai avea în frunte un președinte și doi vicepreședinți⁷⁶.

La finele anului 1890 construcția liniei Dej—Zalău se apropia de sfârșit. La 3 august, ministrul agriculturii face deja o vizită pe șantierul acestei lucrări și se declară deosebit de satisfăcut de mersul lor. La 27 septembrie 1890 se face prima cursă, de probă, pe acest traseu. Se putea da deci în folosință! În legătură cu inaugurarea liniei ferate Dej—Zalău se știe că, inițial, aceasta se stabilise pentru data de 28 septembrie 1890, orele 8. Deoarece ministrul comunicațiilor nu putea veni să participe și el la festivități la acea dată, „din cauza altor treburi urgente și importante” inaugurarea s-a amînat pentru ziua de 1 octombrie 1890. Începutul manifestărilor s-a făcut de-altfel, în preziua inaugurării la Dej, prin prinierea sârbătorească a unor personalități implicate direct în realizarea căii ferate, printr-un miting în piața orașului, urmat de retragere cu torțe și un concert. A doua zi de dimineață, la 1 octombrie, în gara Dej, pe lângă numeroși locuitori ai orașului, se află și o mulțime de oaspeți sosiți cu trenurile de la Cluj și Bistrița. După un prînz copios la restaurantul gării, în ovațiile multîmii, trenul inaugural pornește în prima cursă pe linia Dej—Zalău, nou construită⁷⁷, linie avînd o lungime de 98,829 km, cu mică ramificație, de utilizat doar în scopuri strategice, spre Crișeni, în lungime de 0,476 km⁷⁸. Toate cele 11 gări, inaugurate cu acest prilej (Cițcău, Gilgău, Glod, Rus, Ileanda, Răstoci, Letca, Băbușeni, Surduc, Jibou și Mirșid) sînt împodobite cu frunze și flori, iar entuziasmul e de nedescris. Acolo unde existau lucrări de artă importante, trenul își încetinește mersul, iar călătorii coborau și-l însoțeau pe jos, pentru a vedea ce era de văzut. La Cițcău și Gilgău gările erau înșesate de mulțimea sătenilor din împrejurimi, dornică să fie martora trecerii primului tren prin aceste meleaguri. La Ileanda trenul inaugurat e întîmpinat cu muzică. La Jibou mulțimea entuziasă întîmpină călătorii cu cuvîntări și o gustare consistentă urmată de bere bavareză. Zalăul-gară și capăt de linie din 1887 era o masă imensă de oameni, pentru care, la colțurile străzilor, cîntau 13 tarafuri. După o masă servită la prefectură, pe la orele 18.45 oaspeții și trenul sârbătorec fac cale întoarsă, iar la orele 22 ajung din nou la Dej, unde manifestările inaugurale iau sfîrșit cu un mare bal pentru oficialități⁷⁹. Într-o astfel de atmosferă entuziastă, la Dej se întregia unul din principalele triumphiuri feroviare din nord-vestul țării, iar Sălajul își făcea cale deschisă spre zonele Bistriței, Clujului, Banatului, Brașovului și spre rețeaua feroviară românească, peste Carpați.

După inaugurare, pe linia Cluj—Dej—Zalău circulau zilnic două trenuri de persoane și două trenuri mixte (de mărfuri și călători), iar pe linia Dej—Bistrița o altă pereche de trenuri mixte. Unul din trenuri le personale, spre exemplu, pleca din Cluj la ora 7.25, sosea în Dej la 9.31, iar la 9.46 continua spre Jibou, de unde la 12.36 lua plecarea spre Zalău, unde ajungea la ora 13.36⁸⁰.

La 9 ani după darea în folosință a liniei Dej—Zalău, la 2 octombrie 1899 se vor inaugura încă două secțiuni ale căilor ferate someșene de extremă importanță pentru Sălaj: Jibou—Baia Mare (cu 10 gări de-a-lungul a 58,480 km) și Ulmeni Sălaj—Cehul Silvaniei (în lungime de 19,38 km)⁸¹. În acest fel Jiboul, cu gara, depoul nou înființat și celelalte dependențe ale căilor ferate, devine cel mai important nod de cale ferată de pe cursul mijlociu al Someșului. Tot în 1899, la 29 decembrie, e dat în exploatare tronsonul feroviar Șimleul Silvaniei—Marghita, iar la 16 iunie 1900 linia Abrud—Satu Mare⁸². În felul acesta se ajunge la cei 194 km

⁷⁵ I. Văleanu, *Satul din pădure, Căpilna*; mss. în posesia familiei Băieșu, din Dej.

⁷⁶ J. Kádár, *op. cit.*, p. 197; A. Egyed, *op. cit.*, p. 159, nota 27.

⁷⁷ *Szolnok—Doboka vármegye közlönye*, nr. 40 din 5 octombrie 1890, p. 1—2.

⁷⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—196.

⁷⁹ Vezi nota 77.

⁸⁰ J. Kádár, *op. cit.*, p. 194—196; V. Topan, *Din istoricul liniei de C.F. mss Dej*, 1970, p. 4 (colecția E. Lazăr din Dej).

⁸¹ J. Kádár, *op. cit.*, p. 196; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 129; *Buletin tehnic informativ*, Regionala C.F.R. Cluj, nr. 1, 1984, p. 117.

⁸² Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 129; *Buletin tehnic* ... 1, 1984, p. 11.

de drum feroviar pe care-l are Sălajul în prezent, ceea ce reprezintă o densitate medie de 50,5 km/1000 kmp, densitate superioară celei de pe întreaga țară (46,4 km/1000 kmp)⁸³.

Până la finele secolului al XIX-lea, ansamblul căilor ferate someșene însuma peste 300 km de cale ferată, 36 gări, 119 cantoane, depouri importante la Dej și Jibou, revizii de vagoane, întreținere a liniilor și materialului rulant, cit și un atelier de reparații și o policlinică — amândouă înființate în 1894. Valoarea totală a fondurilor fixe din cadrul Societății de cale ferată „Someșana” se ridica, în 1900, la 11.427.104 florini. Până în 1898, din zona complexului feroviar de pe Someșuri, s-au transportat, printre altele: 226.23 călători, 10.881 mobilier, doage, lemn de construcție și de foc, 1—106 mc sare, 1.036 mc materiale construcție (piatră, var, țiglă), 1.345 mc cereale și produse legumicole, 630 mc mangal, cit și pinzeturi, pielărie, spirit, bere etc.⁸⁴. Mare parte din aceste materiale, avind ca destinație Ungaria și-au făcut drumul spre beneficiari de-a-lungul Someșului sălăjan, ca urmare a traficului mare de pe liniile ferate someșene în scurtă vreme cheltuielile pentru realizarea acestora au fost amortizate.

Concepute ca mijloc de introducere a progresului tehnic în transporturi, dar și ca instrument de exploatare și de înstrăinare a bogățiilor Transilvaniei, căile ferate someșene au servit aproape patru decenii mai mult acestui scop. Ca pozitivă poate fi considerată influența pe care acestea au avut-o în dezvoltarea economică a zonei, în înlesnirea legăturilor dintre comunitățile românești intra și extracarpatice, dar mai ales în dinamizarea transportului de călători, cu mutații majore în profilul serviciilor poștale (făcute până atunci cu diligența și căruța poștală), cu atragerea spre oraș a unui mare număr de lucrători agricoli, care, în acest fel, au contribuit la dezvoltarea muncitorimii de pe Someș. Încă înainte de 1900, în cadrul societății de căi ferate „Someșana” lucrau peste 940 persoane, dintre care 490 erau angajați permanenți, iar ceilalți ca „zilieri”⁸⁵. Majoritatea acestora aveau obligația de a munci 12—16 ore pe zi, fără a avea dreptul la concediu de odihnă, asociere, greve sau alte forme de luptă pentru drepturi și libertăți democratice⁸⁶. Plățile, ca în întreaga Transilvanie, erau cu 25% mai mici decât în Ungaria, iar în Ungaria cu o treime inferioare celor din Austria⁸⁷.

În legătură cu apariția și rostul căilor ferate someșene ne-au rămas în literatură, pagini antologice, unele dintre acestea chiar de la scriitorii și publiciști someșeni. Într-o evocare „Din trecut” spre exemplu, în septembrie 1902 și publicată în 1905 în reviste „Familia”⁸⁸, Augustin Paul (Delaletca)⁸⁹ făcea o plastică paralelă între călătoriile pe vechile drumuri și cele de pe modernele (pe atunci) căi ferate, folosindu-se în acest sens de un dialog în grai sălăjan cu un bătrîn letcan, poreclit „Cătana”, pentru că, de tînăr, acesta fusese recrutat între honvezii lui Kossuth, apoi în oastea împărătească și astfel, în 12 ani a umblat toată împărăția austriacă, din Sălaj pînă prin Galiția și Lombardia, și chiar prin Țara Românească pe jos, nu cu „carul de foc” cum i se spunea trenului, în sat, pe acele vremuri⁹⁰. Într-o altă creație a lui Augustin Paul, rămasă ca document memorialistic, în volumul de proză „Între Someș și Prut”⁹¹, apărut în 1905, îl găsim pe autor întorcîndu-se acasă de Crăciun, cu trenul, de la Cluj, de-a-lungul Someșului, în compania eminentului tribun al națiunii române dr. Teodor Mihali⁹², care mergea la proprietatea sa de la Chizeni împreună cu prietenul său din copilărie Ioan Ghețic, din Vărai — director al Liceului din Năsăud — care s-a coborît la Răstoci⁹³.

Succesul drumului de fier și al trenului s-a reflectat și în folclorul literar someșan de la cumpăna veacurilor XIX și XX. De atunci a rămas prin Sasa și satele vecine (comuna Ileanda) cîntecul de recrut care, printre altele, zice: „Gată inamă cufăru/Că m-așteaptă

⁸³ T. Moraru—V. Sorocovschi, *op. cit.*, 119.

⁸⁴ J. Kádár, *op. cit.*, p. 86—87.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 233—236; *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, București, 1964, p. 101 sqq.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Aug. Paul (Delaletca), în *Familia*, 21 din 22 mai—4 iunie 1905, p. 248—249.

⁸⁹ St. Mindruț, în *ActaMP*, 8, 1984, p. 615—641.

⁹⁰ Aug. Paul, loc. cit.

⁹¹ Aug. Paul, *Între Someș și Prut*, p. 180.

⁹² E. Lazăr, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 817—826; idem, în *Tribuna Cluj-Napoca*, nr. 48 din 1 decembrie 1988; p. 10; idem, în *Familia*, Oradea, nr. 11 din noiembrie 1989, p. 10.

⁹³ V. Șotropa—N. Drăganu, *Istoria școalelor năsădene*, Năsăud, 1913, p. 345—346.

ghezăsu / Ghezăsu de la Ileanda / Mă tăt strigă, haida-haida!''⁹⁴. Căile ferate someșene au cunoscut o puternică dezvoltare și în primii ani ai secolului nostru, mai ales după trecerea acestora în administrația C.F.R.⁹⁵. Se impune însă a menționa că după această preluare peste căile ferate someșene se abătuseră și catastrofe distrugătoare greu de închipuit. Prima și cea mai mare dintre acestea a fost cea din timpul vremelniceii ocupații horthyste din nord-vestul Transilvaniei (1940–1944), care a culminat în septembrie–octombrie 1944, cînd invadatorii, în retragere de data aceasta, au jefuit întregul parc de material rulant (locomotive și vagoane) și instalațiile de telecomunicații, iar inventarul imobil l-au distrus în întregime⁹⁶. O lucrare monografică în legătură cu Regionala CFR Cluj scria despre aceste evenimente de înfrîntoare amintire că „Niciodată și nimeni, de cînd există calea ferată, nu a uzat de un sistem de distrugere atît de bestial cum au făcut trupele hitleriste și hortiste în timpul retragerii lor în 1944. Aceste distrugeri au ajuns vîrfurile lor maxim în porțiunea de cale ferată amplasată pe raza Regionalei Cluj... metru cu metru, pas cu pas au minat șinele; au aruncat în aer podurile, podețele, tunelurile și lucrările de artă; au aprins și aruncat în aer gările, depourile și atelierele, după ce mai întîi le devastaseră de ce aveau mai valoros. Au răpit parcul de locomotive și vagoane, iar ceea ce nu au putut duce le-au dat foc, făcînd cimitire de vagoane și locomotive prin stații..., iar personalul a fost retras împreună cu arhivele unităților”⁹⁷. Au rămas mărturie la ceea ce afirmate mai sus o seamă de fotografii, care ajută să ne închipuim distrugerile la care au fost supuse, spre exemplu, gara, depoul, revizia de vagoane, liniile și podurile de cale ferată de la Dej sau marele pod peste Someș de la Ciocmani⁹⁸.

Printr-o muncă titanică, sub impulsul unui înflăcărat elan patriotic și al devisei „Totul pentru front, totul pentru victorie” pînă în vara anului 1945, căile ferate someșene au fost refăcute aproape în întregime. Doar valoarea refacerii podului CFR de la Ciocmani s-a ridicat la 33.428.001 lei⁹⁹. În 1947 se redau în circulație tronsoanele feroviare Ilva–Vatra Dornei și Deda–Sărățel, întregindu-se astfel circuitul ferovial intracarpatic Dej–Deda–Brașov–Sibiu–Cluj–Dej¹⁰⁰. În 1949 realizîndu-se secțiunea de cale ferată Făureni–Tecuci (90 km) se întregeste și marea magistrală extracarpatică dintre București–Roșiori–Craiova–Timișoara–Arad–Baia Mare–Jibou–Dej, Beclean–Suceava–Iași–Tecuci–București¹⁰¹. Așa cum se poate vedea, amîndouă marile magistrale feroviare circuitale ale României au o secțiune (cotangentă comună), între Dej și Beclean, iar Sălajul are acces direct la aceasta prin linia someșană Dej–Jibou–Baia Mare. După 28 decembrie 1949 cînd se inaugurează linia Salva–Vișeu, legăturile feroviare ale Sălajului și întregii Transilvanii se extind pînă la Sighet și Cîmpulung pe Tisa, care pînă atunci rămăseseră multă vreme izolate de țară¹⁰².

Studiîndu-se curenții de trafic feroviar din nord-vestul României Ciceu–Deda–Sărățel, Teiuș–Apahida și Vatra Dornei–Ilva Mică puternic influențați de traficul de tranzit inter-

⁹⁴ Informator N. Lazăr (a lui Ionuț Ștefan) (1984–1986, satul Sasa, com. Ileanda, nr. 42, poreclit Vlădicu.

⁹⁵ G. Minzat, op. cit., p. 93–94: „Pînă în 1923 linia ferată de la Apahida în jos pînă la Dej și de aici la Rodna Veche, Borghorund, Baia Mare etc. era proprietatea unei societăți particulare pe acțiuni numită „Calea someșană”, cu majoritatea acțiunilor în mîinile unui vienez cu numele Biozi. După preluarea imperiului român guvernul a numit un comisar pe lîngă această societate, pe inginerul Cornel Mesaroșiu, care fiind ales în cele din urmă din partea societății ca director, cu multă pricepere și cu mină de fier a consolidat stările anarhice create la această instituție de corpul funcționarilor format din elemente curat ungurești. În anul 1923 linia a fost preluată în administrația statului. Șeful gării Mihail Alexandrescu; șeful atelierului (de reparat vagoane) Francisc Vidovski; șeful serviciului de întreținere ing. Gustav Rosner, ing. Carol Nagy.

⁹⁶ C. Botez, op. cit., p. 312–313; *Monografia economică a Regiunii Cluj*, partea a VII-a: transportul feroviar, Cluj, 1958, p. 26–27; E. Lazăr, 100 de ani de transport feroviar someșan – comunicare la sesiunea de comunicări științifice, Dej, 18–19 februarie 1982, p. 5.

⁹⁷ Vezi nota 96.

⁹⁸ Ibidem

⁹⁹ Ibidem, p. 27–28.

¹⁰⁰ C. Botez, op. cit., p. 59, 321.

¹⁰¹ Idem, p. 330.

¹⁰² Ibidem; Vezi și nota 96, p. 28; Al. Cebuc–C. Mocanu, op. cit., p. 123, arată că tronsonul feroviar de frontieră Sighet–Cîmpulung pe Tisa, a fost inaugurat la 19 noiembrie 1872.

național prin Halmeu și Valea lui Mihai, s-a impus atenției necesitatea reglării corespunzătoare a acestor curenți și a construirii în acest scop a unei mari stații de triere a materialului rulant în locul lor de întâlnire, la Dej. Lucrările de construire a triajului de la confluența Someșurilor au început în 1949, pe temeliiile dispărute puse cu ani în urmă, iar darea acestuia în exploatare s-a făcut în anul 1953. Inițial, triajul Dej avea 25 km cale ferată — cu grupe de primire (5), triere (16), tragere, coloană sonoră și alte servicii, cu posibilități de prelucrare zilnică a 1.200 vagoane (față de 550 în vechea stație Dej-călători)¹⁰². În zona triajului a fost înființată și o nouă Revizie de vagoane (în 1954), iar la 31 martie 1955 se dă în folosință Depoul nou, construit în zona triajului. De la bun început, acesta avea capacitatea de remizare a 60 de locomotive cu aburi, repararea a 55 și pregătirea pentru drum a 48 de locomotive, existind, în același timp, posibilități de dublare a acestor capacități pentru eforturi minime. Depoul Dej devenise în acel moment cel mai mare și mai modern din țară, după depoul de la Timișoara. Valoarea lucrărilor de la Dej-Triaj s-a ridicat, pînă la inaugurare, la 33.428.000 lei¹⁰⁴.

În perioada amintită, de asemenea, sînt refăcute și dezvoltate unele gări, precum cele de la Dej-călători, Căței, Căpîlna, Răstoci, Surduc, Var, Jibou asigurîndu-se cu instalații de semnalizare și telecomandații noi, rampe de încărcare-descărcare, magazine de mărfuri și bagaje. La Dej, se reînființează Policlinica CFR și Restaurantul Gării, clubul CFR (1951) și Biroul de Voiaj (1953)¹⁰⁵. Lucrări importante se întreprind pentru refacerea, dezvoltarea și modernizarea Depoului Jibou, astfel încît, pînă în 1957, spre exemplu, se mecanizează zenk-canalul (1954), se realizează instalația de ventilație mecanică (1955), sînt puse în funcție dispozitive de ridicare a pompelor de aer pentru montare și demontare a bielorlor, se mecanizează transportul și coborîrea osiilor de locomotive. Pînă în 1958, Depoul Jibou dispunea deja de 7 canale de spălare a locomotivelor (în vreme ce la Dej existau 11, la Cluj 7 și la Bistrița 2 asemenea canale)¹⁰⁶. Ca urmare numărul mediu zilnic de locomotive echipate pentru transport în Depoul Jibou se ridica în 1957 la 17, iar în 1958 la 58 (la Dej—73, iar la Cluj—72)¹⁰⁷. Pînă în 1955, pentru linia Dej—Jibou—Zalău și celelalte linii feroviare sălăjene, demnă de menționat este și realizarea unor sisteme de centralizare electro-mecanică și electronică¹⁰⁸.

Cursul impetuos al dezvoltării și modernizării comunicațiilor feroviare pe Someșuri a fost însă întrerupt cu brutalitate de inundațiile fără precedent (trei mari viituri) dintre 12 și 15 mai 1977¹⁰⁹. Tăvălugul de ape ale Someșului și afluenților săi, ridicat la cota 3,30 m, a distrus zeci de km de cale ferată (69), mai multe poduri (16) între care și cele de la Ciocmani și Dej¹⁰⁹, lucrări de artă, instalații, edificii din zona complexului feroviar de pe Someș, valoarea stricăciunilor ridicîndu-se la 44.813.000 lei, în vreme ce pierderile impuse prin stagnarea activității se ridicau la suma de 13.535.000 lei¹¹⁰.

Și de această dată, într-un timp foarte scurt, rețeaua feroviară de pe Someș a fost refăcută, apoi dezvoltată, modernizată complet, automatizîndu-se toate sistemele de semnalizare și telecomandă. De asemenea, în 1971, a fost dublată linia Cluj—Dej—Beclean, iar în 1988 linia Dej—Ileanda. În 3 iunie 1978 se dă în exploatare linia ferată electrificată Dej—

¹⁰² C. Botez, *op. cit.*, 28, 28, 207.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 194; S. Florea, în *Lupta CFR*, București, nr. 1694 din 10 octombrie 1981, p. 4.

¹⁰⁵ Vezi nota 96, dar p. 55; *Gazeta Someșul*, Dej, 1 mai 1964 scria: „Recent a fost dată în folosință în stația Dej-Triaj instalația de centralizare electrodinamică tip CR 3”; G. Minzat, *op. cit.*, afirmă că Biroul de voiaj (pe atunci numit Birou de plasare) s-a înființat în 1924 și funcționa în condiții bune, șef de birou fiind Anastasiu Oprca.

¹⁰⁶ Vezi nota 96, dar p. 79, 115—116, 151.

¹⁰⁷ *Ibidem*. La p. 74 se spune că valoarea noilor instalații date în exploatare se ridica la 43 milioane lei.

¹⁰⁸ E. Lazăr—I. Rus—R. Wagner, în *Făclia*, Cluj, din 13 mai 1971, p. 3; I. Mărgineanu, *Dramatism, eroism, solidaritate, optimism*, București, 1971, p. 3—3f3; *Cronica deșteznă*, Dej, 1970, p. 4.

¹⁰⁹ E. Lazăr: vezi nota 96, dar p. 6.

¹¹⁰ *Ibidem*; vezi și E. Lazăr, începuturi ale transportului feroviar pe Someș — comunicare la sesiunea jubiliară, Dej, 18 februarie 1982.

¹¹¹ Arhivele Depoului Dej. Registru de inventar pe 1981; T. Pop, Modernizarea parcului de locomotive pe căile ferate someșene — comunicare la sesiunea centenarului căilor ferate someșene, Dej, 18 februarie 1982 (manuscris aflat în colecția E. Lazăr din Dej); E. Lazăr, în *Făclia*, Cluj, 17 februarie 1974, p. 2; C. Ștefănescu, în *Făclia*, Cluj, 24 aprilie 1982, p. 1.

Deda (94 km) și Sărățel—Bistrița (12·km)¹¹¹, iar în 1984 linia Dej—Cluj¹¹², urmînd ca în viitorul apropiat electrificarea să se extindă și pe alte sectoare someșene.

Ca urmare a dezvoltării extensive și intensive a transportului feroviar de pe valea Someșului, față de 357 km de cale ferată la începutul secolului XX, în prezent Regulatorul de Circulație înființat la Dej în 1956 în cadrul Regionalei CFR Cluj coordonează activitatea pe 568 km de drum feroviar, fiecare, din nord-vestul României, raza sa de acțiune (activitate) ajungînd pînă la Zalău, Baia Mare, Seini, Sighet, Cimpulung pe Tisa, Rodna Veche, Ilva Mică, Bistrița Birgăului, Deda, Gherla etc. Numărul total al stațiilor și haltelor coordonate din Complexul CFR Dej se ridică la 74. Dintre acestea, numai prin cele două stații din Dej (Dej—călători și Dej—Triaj) trec zilnic peste 50 trenuri de persoane și minimum 70 trenuri de marfă. Dacă se au în vedere și trenurile de marfă ce nu se descompun sau se formează în stația Dej—Triaj (cu o capacitate de prelucrare zilnică de peste 4.800 vagoane), numărul mediu al trenurilor ce sosesc și pleacă din acest nod feroviar se ridică la peste 220¹¹³.

Depourile de locomotive Dej, Jibou și Cluj — inima de oțel și energia liniilor ferate someșene — de asemenea au ajuns la noi dimensiuni. În Depoul Dej, spre exemplu, unde în anul 1981 se înregistrau doar două locomotive, în 1900 s-a ajuns la 16, în 1940 la 40, iar în 1944 ... la ... niciuna, dar în 1981 erau inventariate peste 200 locomotive, dintre care 92 cu aburi (scosse din uz 64 L.D.E 281 D.H., iar 12 electrice, capabile să transporte anual, peste 81 miliarde tone kilometrice echivalente de mărfuri și călători)¹¹⁴. În prezent Depoul Jibou este unica unitate specializată, în țară, pentru repararea și întreținerea locomotivelor cu aburi existente în rezerva de stat¹¹⁵.

Crescînd complexitatea sarcinilor de transport și comunicații de pe liniile someșene, acestea au continuat să se modernizeze, iar în același timp au fost înființate secții și servicii noi, precum cele ce ținneau de centralizare și telecomandă (C.T. 2 din 1945) și instalații de forță și tracțiune electrică (I.F.T.E. din 1978)¹¹⁶, fiecare dintre acestea meritînd o monografie aparte, cuprinzînd apariția, rolul și dezvoltarea specifică.

Numărul de oameni ai muncii care lucrează în Complexul de căi ferate de la confluența Someșurilor se ridică astăzi la peste 4.000 însumînd la trecutul său o bogată și recunoscută tradiție și competență profesională, fapt pentru care, an de an, unitățile feroviare de pe Someș se situează printre primele locuri din țară, iar ca urmare le sînt conferite înalte distincții — ordine și medalii — pentru merite profesionale¹¹⁷. Afirmarea în acest fel a unităților de feroviar de pe căile ferate din nord-vestul României, în altă ordine de idei, este și rodul preocupărilor consecutive pentru promovarea progresului tehnic, pentru formarea angajaților în cultură muncii, creației și disciplinei profesionale liber consimțite. În acest sens se acționează prin multiple mijloace, dintre care amintim doar Școala Personalului, Biblioteca și Clubul Complexului CFR Dej¹¹⁸. Așa cum se înțelege din statutul fanfarei feroviarilor dejeni (din 1909)¹¹⁹, precum și din alte documente privind activitatea cultural-artistică, științifică și profesională, multe manifestări au fost organizate pentru răspîndirea cunoștințelor, între acestea

¹¹² N. Chertes, în *Făclia*, Cluj, nr. 11735 din 26 august 1984, p. 4.

¹¹³ Conform informațiilor primite de la șefii de unități: A. Filip—Depou, I. Turdeanu—Regulatorul de mișcare, Șt. Petroșan—Stație; I. Răducanu—C.T. 2; E. Herneac—L. 7; I. Olteanu—Revizia de vagoane; Ana M. Epuran—I.F.T.E.; D. Bucșa—Drumuri și poduri; S. Chiuian—camionaj; I. Ungurușan—Financiar, Mon. Luca—Policlinica CFR.

¹¹⁴ J. Kádár, *op. cit.*, p. 194—196; T. Pop, *op. cit.*, p. 2—6; S. Flore, *op. cit.*, p. 4; Arhivele Depoului Dej. Registrul de inventar. În prezent — afirma A. Filip, șef de depou — dispunem de 22 locomotive Diesel electrice, 66 L.D.E., 8 L.D.G. și 27 electrice. Primele L.D.E. intrate în Depoul Dej sînt din anul 1967, aprilie 1; cele Diesel hidraulice din 1975 iar cele electrice din anul 1978.

¹¹⁵ După Gavril Pop — recepționar în cadrul Direcției Tracțiune și Vagoane, București.

¹¹⁶ *Complexul feroviar Dej* (sinteze statistice), Cluj, 1982 (pliant).

¹¹⁷ E. Lazăr, în *Someșul*, Dej, nr. 353 din 25 mai 1963, p. 1—3, idem, în *Făclia*, Cluj, nr. 8776 din 14 februarie 1974, p. 1; idem, în *Făclia*, Cluj, 8510 din 26 martie 1974, p. 1; I. Constantinescu, în *Făclia*, Cluj, din 16 februarie 1983; p. 1; D. Vatâu, în *Făclia*, Cluj, din 22 decembrie 1981, p. 2; *Scînteia*, 12.2233 din 20 decembrie 1981, p. 2; *Foaie volantă de la Complexul CFR Dej*, nr. 10, iulie 1978, p. 1—4.

¹¹⁸ E. Lazăr, în *Someșul*, Dej, nr. 346 din 15 decembrie 1964, p. 4; V. Chioreanu, în *Făclia*, Cluj, din 17 octombrie 1981, p. 2.

¹¹⁹ *Statutul fanfarei Căilor Ferate Someșene*, Dej, 1909 (în l. maghiară); E. Lazăr, în *Făclia*, Cluj, nr. 8054 din 4 octombrie 1972, p. 2.

înscrindu-se și aniversarea a „80 de ani de cale ferată Dej—Zalău” în 1970¹²⁰ și „Centenarul tronsonului feroviar Dej—Apahida”, sărbătorit, cu un an întârziere, în 1982¹²¹.

Activitate merituosă au desfășurat feroviarii dejeni în ultimele decenii și în domeniul sportiv — la tenis de masă și aeromodelism — ridicindu-se dintre ei chiar campioni naționali și internaționali¹²². E de menționat preocuparea pentru condițiile generale de muncă și viață a ceferiștilor someșeni, pentru aceștia construindu-se în ultimii ani un adevărat cartier, cuprinzând mai multe blocuri de locuințe un cămin pentru nefamiliști — cu 180 locuri — cantină cu 200 locuri, grădiniță pentru copii, etc¹²³. Pentru sănătatea muncitorilor ceferiști de pe Someș lucrează un personal medico-sanitar de aproape 100 inși. Doar în anul 1989 aceștia au asigurat asistența medicală pentru 61.095 feroviar și aparținători ai acestora, dintre aceștia 12.604 funcționind pe linia Dej-Zalău¹²⁴. Tot din grija pentru sănătatea muncitorilor feroviar se lucrează, la Dej, la amplasarea unei Policlinici noi și a unui spațiu de spitalizare corespunzător cerințelor contemporane.

După un secol de activitate, de-a-lungul arterelor de fier ale nord-vestului țării, se poate aprecia că în zona răspîntiei de drumuri de la confluența Someșurilor au apărut și s-au dezvoltat unități puternice, capabile în permanență să răspundă comandamentelor progresului economic și social, asigurării transportului de mesaje, mărfuri și călători rapid și în condiții de siguranță deplină, contribuind astfel la împlinirea aspirațiilor de prosperitate generală a României.

EMIL LAZĂR

CENT ANNÉES DE TRANSPORT FEROVIAIRE PAR LA VALLÉE DE SOMEȘ

(R e s u m é)

Après une brève incursion dans l'histoire du transport des messages, des marchandises et des personnes dans le monde (en général) et sur le territoire de la Roumanie en particulier on souligne quelques — uns des moments les plus importants du développement des voies de communication dans le Nord-Ouest du pays, dans le bassin de la rivière de Someș, surtout dans sa portion du département du Sălaj.

La réalisation et la mise en fonction de la voie ferrée Dej—Zalău au mois d'octobre 1890 sont considérées comme des événements décisifs dans l'évolution des transports sur la vallée de Someș.

L'apparition et le développement du transport ferroviaire dans la région sont traités dans le contexte politique, social et économique de l'époque d'une manière qui met en évidence les causes qui ont imposé la nécessité de cet ouvrage et les facteurs qui ont stimulé son accomplissement; sont soulignés, ensuite, les efforts dramatique pour la reconstruction et la modernisation des voies ferrées et du matériel roulant après les destructions provoquées par les deux guerres mondiales, et les grands inondations du mois de mai 1970.

On met aussi en valeur l'importance de cette artère de circulation de la région en liaison avec les autres régions de la Roumanie et dans ses connexions avec les pays de l'Europe. Cette artère contribuant considérablement à l'épanouissement général du département Sălaj dans les cent ans de son existence.

¹²⁰ E. Lazăr-Dejeanu, în *Făclia*, Cluj, din 16 octombrie 1970, p. 2; Programul aniversării a 80 de ani de transport feroviar pe linia Dej—Zalău, Dej, 1970.

¹²¹ Programul sesiunii de comunicări „100 de ani de transport feroviar pe Someș” Dej, 18—19 februarie 1982;

¹²² Așa cum a fost, spre exemplu, tenismenul Dorin Giurgică și aeromodelistul I. Nițescu.

¹²³ S. Florea, *op. cit.*, p. 4.

¹²⁴ Dare de seamă statistică. Arhivele Policlinicii CFR Dej; *Foaia volantă* ... p. 4

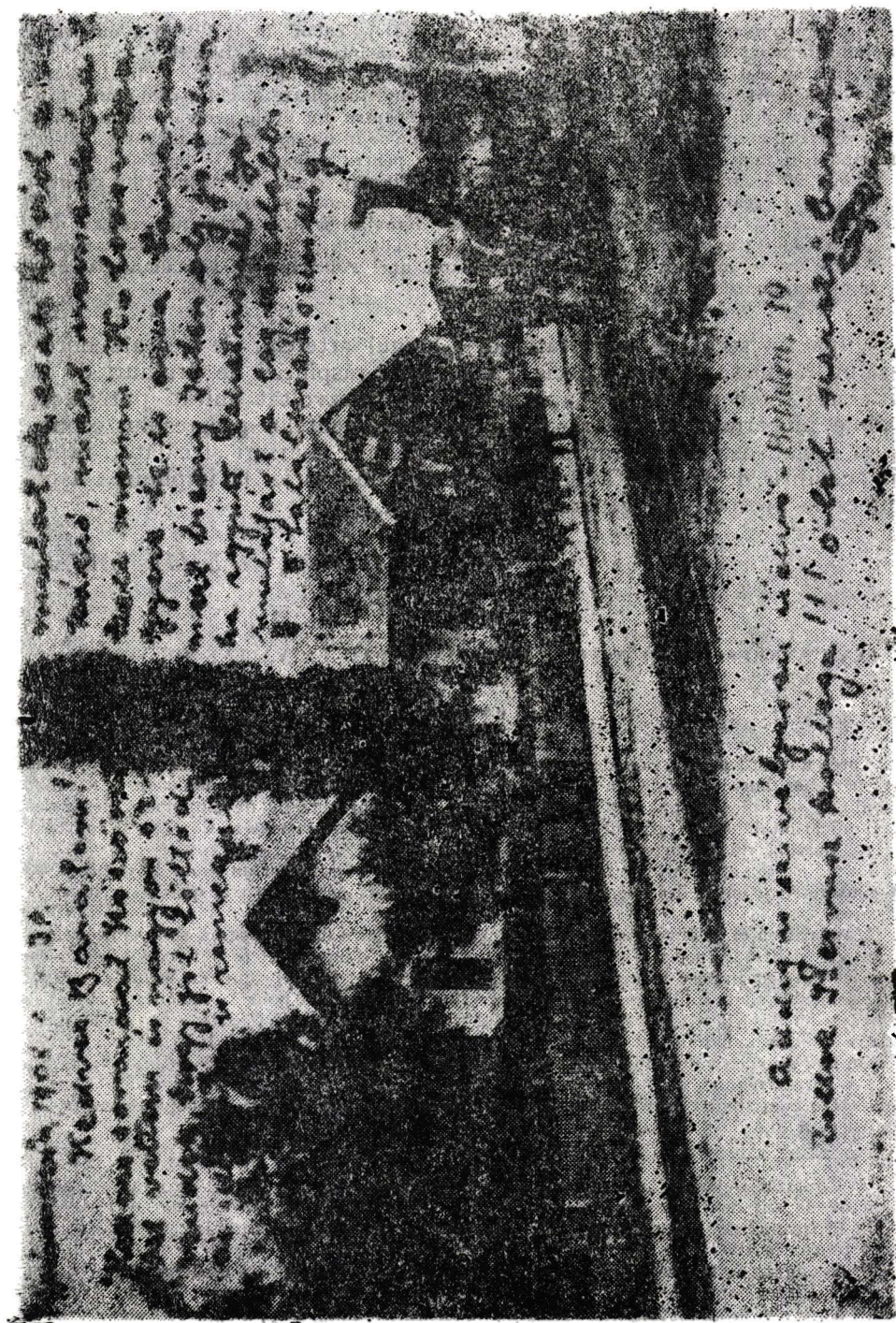


Fig. 7. Carte poştală — scrisă în 30 august 1908 — cu imaginea locomotivei 1 — 19 staţionând într-o gară pe căile ferate someşene

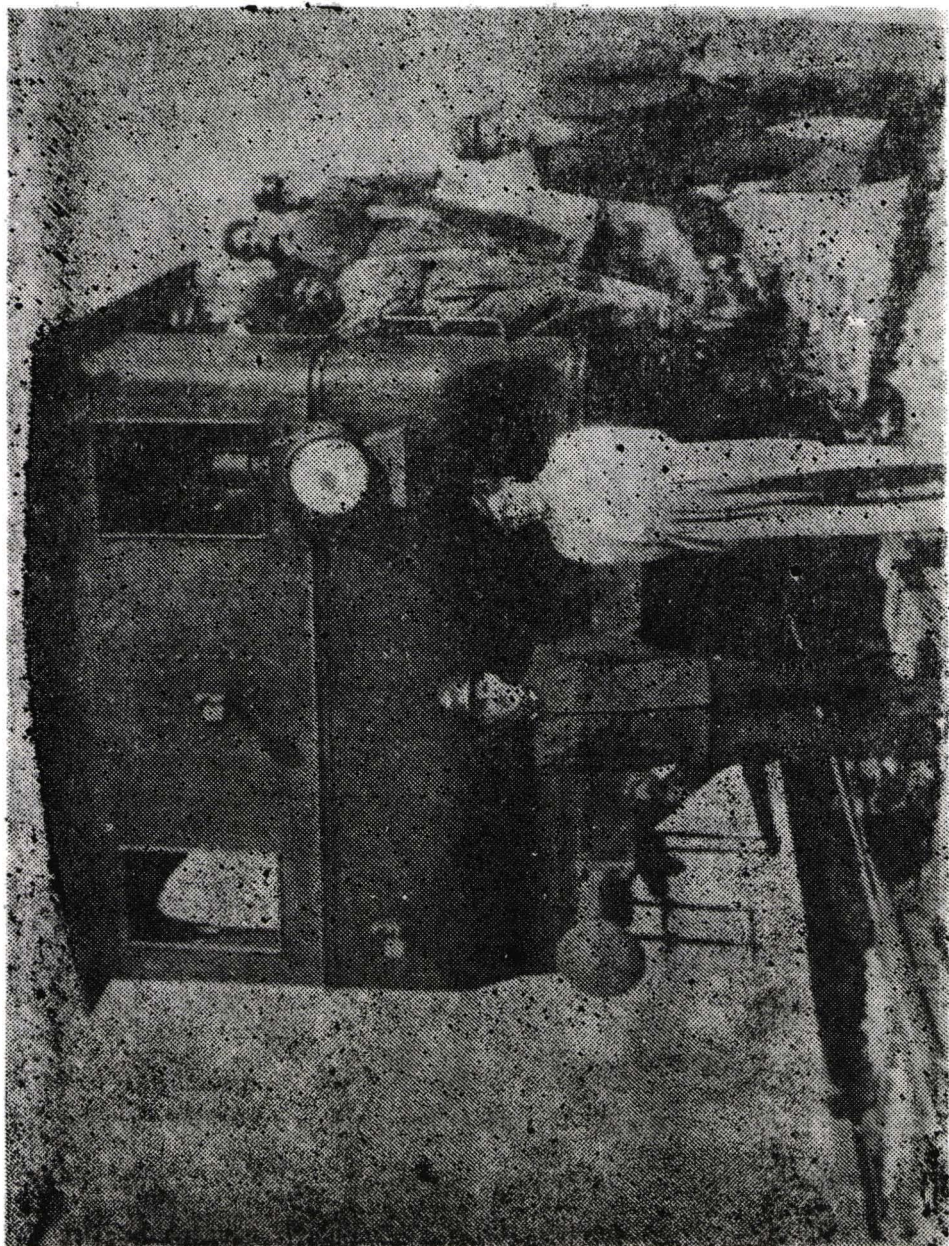


Fig. 2. Locomotiva 1—19 (văzută din spate) și personalul însoțitor și de manevră în anul 1908.

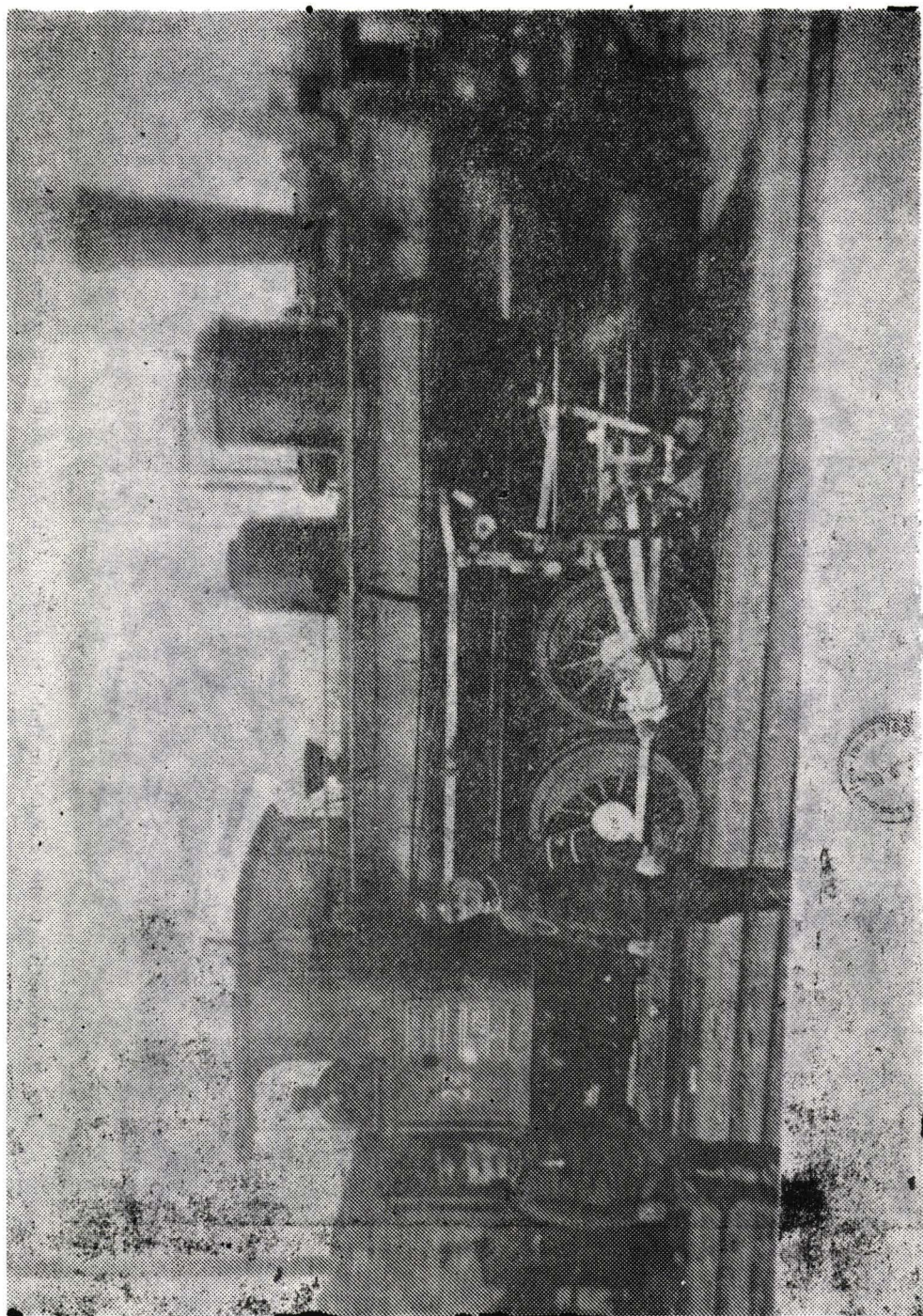


Fig. 3. Locomotiva 370-021 pe căile ferate someșene.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

CONTRIBUȚII SĂLAJENE LA ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI MARII UNIRI

Primele consemnări despre desfășurarea actului revoluționar al Marii Uniri în Sălaj apar în presa interbelică sălăjeană de la începutul deceniului III, ele fiind cu rare excepții, relatări ale unor evenimente locale în care autorii lor au fost implicați nemijlocit. Aceste relatări, de regulă fără pretenții științifice, au meritul că, la puțini ani după consumarea evenimentului epocal, al Marii Uniri, au adus la cunoștința opiniei publice și a istoricilor problemei fapte reale, brute, ce altfel ar fi rămas, poate, pentru totdeauna uitate. Astfel, Ioan Deleu¹ și Alexandru Aciu² au publicat în *Gazeta de Duminică* câteva relatări despre evenimentele anilor 1918—1919 din zona Șimleu-Crasna, aflată temporar (din ianuarie 1919 până la jumătatea lunii aprilie 1919) dincolo de linia demarcațională provizorie.

Ulterior în deceniul IV, după cîteva ani de tăcere, apar în presa locală alte două relatări demne de consemnat: Grațian O. Mărcuș — *Expediția de la Mal. Un episod din anul 1918*³ și Leontin Ghergariu — *O familie de luptători naționali: II Victor Deleu (1876—1940) — un făptuitor pentru Unire*⁴.

Ca lucrări speciale, e drept, nu de prea mare întindere, apar în anii 1932 și 1938 două însemnări memorialistice aparținînd foștilor comandanți ai Gărzilor Naționale Române din zona Șimleu-Crasna: Coriolan Meseșian⁵ și Alexandru Aciu⁶.

La jubileul de un sfert de veac al Marii Uniri, „primul jubileu îndo-liat, întepenit la o piatră de hotar”⁷, contribuția Sălajului la înfăptuirea marelui act este evocată în cîteva pagini din lucrările: *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918* și *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918*⁸. O emoționantă evocare a drumului parcurs de delegații sălăjeni pînă la Alba Iulia — cetatea Marii Uniri — precum și a atmosferei înălțătoare de pe Cîmpul lui Horea din 1 Decembrie 1918, publică, în 1943, preotul Aurel Ghilea — refugiat din teritoriul vremelnice ocupat. Articolul este intitulat: „Amintiri de la 1 Decembrie 1918”⁹.

Trei lucrări dedicate aspectelor militare ale procesului de integrare a județelor românești din vestul țării în cadrele statului național unitar

¹ *Gazeta de duminică*, Șimleu Silvaniei, nr. 31 din 5 august 1923.

² *Idem*, nr. 40 din 2 decembrie 1923.

³ *Gazeta Sălajului*, Zalău, nr. 18 din 1 mai 1937.

⁴ *Țara Silvaniei*, Zalău, nr. 1/1940, p. 68—72.

⁵ C. Meseșian, *Un episod al ostătecilor*, Șimleu Silvaniei, 1932.

⁶ Al. Aciu, *Șimleu sub linie demarcațională* în volumul T. Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 315—317.

⁷ *Tribuna*, Brașov, 1 Decembrie 1943 — număr festiv, p. 85.

⁸ Ambele lucrări au apărut la București în 1943.

⁹ *Tribuna*, Brașov, 1 Decembrie 1943 — număr festiv, p. 84—85.

român analizează pertinent și situația județului Sălaj în perioada ianuarie-aprilie 1919¹⁰.

De asemenea, în perioada interbelică, apar frecvent în presa sălăjeană, regională și centrală, articole care se referă la evenimentele anilor 1918—1919. Nereferindu-se în mod expres la contribuția locuitorilor sălăjeni la Marea Unire, aceste articole nu fac obiectul analizei noastre.

Timpe de aproape 15 ani (1943—1957) nu au apărut informații demne de semnalat¹¹ referitoare la evenimentul aflat în studiu.

În anul 1960, apare lucrarea 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România* de V. Liveanu. Întocmită pe baza unui material documentar inedit, lucrarea analizează în cadrul problematicei enunțate și situația din unele localități sălăjene¹². Informațiile din această lucrare au fost preluate apoi integral în alte lucrări apărute cu ocazia semicentenarului Marii Uniri¹³.

Anul 1968 constituia un an de referință în studierea și începutul publicării organizate a informațiilor referitoare la contribuția Sălajului la Marea Unire. Astfel, au apărut, până în prezent, un număr apreciabil de articole, studii și culegeri de documente semnate de următori autori: Paul Abrudan¹⁴, Liviu Botezan¹⁵, Valentin Dărăban¹⁶, Doru E. Goron¹⁷,

¹⁰ Gen. D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921, p. 46—48; C. Kirîșescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, București, [1924], p. 541—543, 546, 552—555; C. Drăgănescu, *Campania 1918—1921*, curs predat la Școala superioară de război în anii 1926—1929, p. 81—82.

¹¹ vezi în acest sens *Studii — revistă de istorie*, nr. 5/1957, p. 127—140 și *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, I-II/1958—1959, p. 313—342.

¹² vezi p. 484—485, 497—498, 529 și 534.

¹³ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, București, 1967; *Desăvîrșirea unificării statului național unitar român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968; Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968; *Maramureșul și Unirea (1918)*, Baia Mare, 1968; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, București, 1970 și 1972 (ediția a II-a).

¹⁴ *Aspecte ale luptei sălăjenilor pentru desăvîrșirea unității de stat a României în Năzuința*, Zalău, nr. 40 din 9 noiembrie 1968; *Contribuția Sălajului la desăvîrșirea unității de stat a României*, *idem*, nr. 1062—1065 din 11, 18, 25 octombrie și 1 noiembrie 1978; *Documente inedite privind participarea sălăjenilor la revoluția din 1918 și Unirea Transilvaniei cu România*, în *Acta MP*, 5, 1981, p. 473—505; *Din însemnările participanților la lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România*, *idem*, 7, 1983, p. 295—307; *Documente politice privind desfășurarea evenimentelor politico-militare din Transilvania după Adunarea Națională de la Alba Iulia*, *idem*, 9, 1985, p. 441—489.

¹⁵ *Mișcări țărănești din toamna anului 1918 și rolul lor în înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România în Năzuința*, Zalău, nr. 42 din 22 noiembrie 1968; *Mișcări țărănești din județul Cluj în anii primului război mondial* (în colaborare cu C. Enea) în *Acta MN*, 1971, p. 341—355.

¹⁶ Deleu. *O familie de luptători naționali în Sălaj — II. Victor Deleu*, în *Acta MP*, 5, 1981, p. 707—735; *Marea Unire în memoria sălăjenilor în Năzuința*, Zalău, nr. 1325—1327 din 29 octombrie, 5 și 12 noiembrie 1983; *Marea Unire în memoria sălăjenilor în Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 45 din 10 noiembrie 1983; *Voința și puterea locuitorilor Sălajului în Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, noiembrie 1983 (toate patru în colaborare cu D. E. Goron); „*La Alba Iulia se bucura cu noi toată istoria noastră*” — interlocuitor Paul Gaga, *participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în Năzuința*, Zalău, nr. 1225 din 28 noiembrie 1981.

¹⁷ *Participanți sălăjeni la Marea Unire în Năzuința*, Zalău, nr. 1017 din 30 noiembrie 1977; *Victor Deleu la Iași, la 8 iunie 1917*, în *Acta MP*, 2, 1978, p. 235—238; *Participanți sălăjeni la Marea Unire în Rev. Arh.*, București, 1979, supliment, p. 178—182; *Voluntarii*

Cornel Grad¹⁸, Ion Ivănescu¹⁹, Ionel Penea²⁰, Ioan Tomole²¹, Vasile Vetianu²² și Wagner Ernest²³. Au mai publicat, fără pretenții științifice, articole ocazionale depre desfășurarea evenimentelor Marii Uniri în Sălaj următorii: Ioan Lupa Crișan^{23a}, Grațian C. Mărcuș²⁴, Ioan Muscă²⁵, Radu Selejean²⁶, Eugen Teglaș²⁷ și Mioara Vergu²⁸.

Înainte de a încheia această succintă enumerare a autorilor și lucrărilor care au abordat problema în discuție, se impun câteva considerații

români ardeleni și buncovineni în lupta pentru desăvîrșirea statului național unitar român în Marmăția, Baia Mare, 1979–1981, p. 312–323; Deleu. O familie de luptători naționali în Sălaj — II. Victor Deleu în *Acta MP*, 5, 1981, p. 707–735; Marea Unire în memoria sălăjenilor în *Năzuința*, Zalău, nr. 1325–1327 din 29 octombrie, 5 și 12 noiembrie 1983; Marea Unire în memoria sălăjenilor în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 45, din 10 noiembrie 1983; *Voința și puterea locuitorilor Sălajului în Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, noiembrie 1983 (ultimele patru în colaborare cu V. Dărăban); *Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916–1918)* în *Acta MP*, 11, 1987, p. 331–345 (în colaborare cu C. I. Stan); 1 Decembrie 1918. Toate drumurile țării duc la Marea Unire — Sălaj în *Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, decembrie 1988 (în colaborare cu C. Grad); *Consilii și gărzii naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare* în *Acta MP*, 12, 1988, p. 469–619 (în colaborare cu C. Grad și Wagner E.).

¹⁸ Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Săltmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918–martie 1919) în *Acta MP*, 5, 1981, p. 507–555; *Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român. Linia demarcațională provizorie (ianuarie–aprilie 1919) în Sălaj* în *Acta MP*, 6, 1982, p. 251–262; 1 Decembrie 1918. Toate drumurile țării duc la Marea Unire — Sălaj în *Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, decembrie 1988, (în colaborare cu D. E. Goron); *Consilii și gărzii naționale în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare* în *Acta MP*, 12, 1988, p. 469–619 (în colaborare cu D. E. Goron și Wagner E.).

¹⁹ Sălăjenii în Marele Sfat al țării și în Consiliul Dirigent în *Acta MP*, 8, 1984, p. 455–457.

²⁰ Rolul consiliilor naționale române din județul Sălaj în pregătirea actului istoric de la 1 Decembrie 1918 în *Năzuința*, Zalău, nr. 1017 din 30 noiembrie 1977; *Ecouri ale actului Unirii în presa vieneză*, în *Acta MP*, 2, 1978, p. 241–248; *File sălăjene din cronică Unirii în Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 45 din 10 noiembrie 1983; *Activitatea Legiunii române din Praga* în *Acta MP*, 8, 1984, p. 449–454.

²¹ Sălajul prezent pe Cîmpia Libertății în *Năzuința*, Zalău, nr. 964 din 1 decembrie 1976; *Atitudinea populației sălăjene față de actul Unirii Transilvaniei cu România* în *Acta MP*, 2, 1978, p. 249–255; *Aspecte ale revoluției populare din toamna anului 1918 în Sălaj* în *idem*, 8, 1984, p. 445–447; *Lupta românilor din „Țara Silvaniei” pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905–1918)*, Cluj-Napoca, 1985.

²² Un luptător pentru Unirea de la 1 Decembrie 1918. Petre Borzescu și crezul statornic al unei vieți în *Năzuința*, Zalău, nr. 1050 din 18 iulie 1978; *Cartea Șimleului*, București, 1985.

²³ *Consilii și gărzii naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare* în *Acta MP*, 12, 1988, p. 469–619 (în colaborare cu C. Grad și D. E. Goron).

^{23a} Sălăjenii și lupta pentru Unire în *Năzuința*, Zalău, nr. 698 din 30 noiembrie 1973. ²⁴ Pe marginea articolului „Alba Iulia, 1 Decembrie 1918. Sălajul prezent pe Cîmpia Libertății în *Năzuința*, Zalău, nr. 965 din 8 decembrie 1976.

²⁵ Contribuții sălăjene la desăvîrșirea statului național unitar român de la 1 Decembrie 1918 în *Năzuința*, Zalău, nr. 1433 din 23 noiembrie 1985; Contribuții sălăjene la Marea Unire în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 47 din 19 noiembrie 1987.

²⁶ *Veacuri de luptă și împliniri în România literară*, București, nr. 48 din 30 noiembrie 1978.

²⁷ „Sîntem mîndri că trăim într-o țară liberă, prosperă și demnă” în *Scînteia*, București, nr. 12.827 din 19 noiembrie 1983.

²⁸ „Ne-am dus să vedem cum înflorește țara” în *Scînteia tineretului*, București, 21 noiembrie 1983.

critice. În primul rînd, accentuăm că primele consemnări ale desfășurării actului Marii Uniri în Sălaj au fost publicate cu ocazia unor evenimente aniversare și la îndemnul unor foști participanți la evenimentele tumultuoase ale anilor 1918—1919 și, drept urmare, aceste consemnări nu sînt lipsite de unele erori de informare, care, din păcate, au fost preluate și amplificate și de alți cercetători ai perioadei.

În ceea ce privește lucrările ultimelor două decenii, trebuie să arătăm că majoritatea se bazează pe documente inedite de arhivă, memorii ale veteranilor Unirii etc., dar, așa cum am menționat anterior, unele din aceste lucrări preiau erorile de informare din lucrările mai vechi și, ceea ce este mai grav, le amplifică involuntar. Astfel, Vasile Vetîșanu²⁹ reia informația eronată referitoare la situația plasei Șimleu Silvaniei în perioada decembrie 1918—1919 și mai adaugă alte erori. Același Vasile Vetîșanu consemnează — fără a verifica corectitudinea informației — opinia lui Petre Borzescu că, la Șimleu Silvaniei, în noiembrie 1918, în parcul orașului s-ar fi desfășurat o mare adunare națională³⁰, la care ar fi participat Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș și Iuliu Maniu, ceea ce este o pură invenție.

Enumerînd personalitățile istorice din Sălaj, Paul Abrudan³¹ afirmă greșit că Alexandru Vaida ar fi originar din Sălaj. Același Paul Abrudan, transcrie greșit unele documente de epocă³², numele unor localități sălăjene (vezi cazurile Ileanda, Tămașa, Tămășești) și cronologia unor evenimente (nespecificarea stilului — vechi sau nou — duce la desincronizări evidente)³³.

Recordul greșelilor îl deține cel mai harnic cercetător — pînă acum al perioadei, Ioan Tomole. Astfel, în culegerea *Lupta românilor din „Tara Silvaniei” pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905—1918)*, (Cluj-Napoca, 1985), Ioan Tomole comite o serie de erori grave care anulează, în final, intenția laudabilă de a pune la îndemîna publicului și a specialiștilor un instrument de lucru complet și coerent. Enumerăm cîteva dintre greșelile flagrante: traduceri anapoda din limba maghiară în limba română, cu efect hilar; greșeli de transcriere; localizări geografico-istorice fanteziste; nerespectarea cronologiei și a obiectului lucrării etc., pe scurt o înșiruire incoerentă de date și fapte ce nu aduc prea multe noutăți, ci, dimpotrivă introduc confuzii și în probleme deja elucidate de cercetările anterioare.

Nici semnatarii acestor rînduri, autori împreună cu Wagner Ernest ai lucrării *„Consilii și gărzi naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare”*³⁴, n-au fost scutiți de o serie de inexactități, nu esențiale, dar regretabile. Astfel, chiar titlul era formulat corect astfel: *Consilii și gărzi naționale române în Sălaj (Contribuții documentare)*. De asemenea, pentru preluarea corectă a informațiilor, semnalăm îndreptarea cîtorva

²⁹ V. Vetîșanu în *Cartea Șimleului*, București, 1985, p. 160—163.

³⁰ *Idem* în *Năzuința*, Zalău, nr. 1050 din 19 iulie 1978.

³¹ P. Abrudan în *Năzuința*, Zalău, nr. 40 din 9 noiembrie 1978; *idem*, nr. 1062 din 11 octombrie 1978.

³² *Idem* în *Acta MP*, 5, 1981, p. 490—505.

³³ *Idem* în *Acta MP*, 9, 1985, p. 441—489.

³⁴ *Acta MP*, 12, 1988, p. 469—619.

erori de corectură. La p. 498—499, la pozițiile 76 și 126, numele corect al comandantului G. N. R. este Victor Sima și nu Viscot Sima (informație preluată de la Paul Abrudan); la p. 499, la pozițiile 127 și 135, datele corecte sînt 5 ianuarie 1919 și respectiv 20 noiembrie 1918. Tot la tabelul întocmit (p. 497), trebuiesc amintite localitățile Dragu (C. N. R. și G. N. R. se constituie în noiembrie 1918) și Fodora (președinte C. N. R., constituit la 12 noiembrie 1918, fiind Alexiu Ilieș). La poziția 31, localitatea Ciaca: președinte C. N. R. — Ioan Aluaș (cf. documentului nr. 32, p. 535). Mai menționăm că documentul de la p. 506 apare nenumărat, el trebuind să poarte în acest caz nr. 1/A, iar totalul documentelor inedite publicate fiind de 74. Tot dintr-o regretabilă eroare de corectură, la p. 502, notă subsol 143, apare I. Tomoaie în loc de I. Tomole.

Nutrim ferma convingere că viitoarele cercetări vor scoate la lumină alte noi date și fapte privitoare la evenimentul tratat, completînd patrimoniul informațional-documentar existent, și, în același timp, vor permite aprofundarea și clarificarea unor aspecte controversate sau nu îndeajuns studiate pînă acum.

CORNEL GRAD — DORU E. GORON

CONTRIBUTIONS PAR LES AUTEURS DE SĂLAJ Á L'HISTORIOGRAPHIE DE LA GRANDE UNION (1918)

(R e s u m é)

Les auteurs donnent un aperçu de la bibliographie concernant la Grande Union (1918). Elle comprend des articles parus dans divers quotidiens et revues, et aussi dans des ouvrages à part. Des erreurs de documentation, parfois très graves, sont signalées et corrigées.

PAGINI DE ISTORIE CONTEMPORANĂ ROMÂNEASCĂ

În istoria mai veche sau mai recentă a umanității sînt numeroase neamurile care au fost mereu persuadate, obsedate de timpul prezent, trăind intens, cu voluptatea irepetabilității sale. Alte neamuri, în condiții istorice modelatoare, dovedesc printr-o filosofie de masă, obsesia trecutului al unui anume trecut-moment marcat ori condiționat al traiectul evoluției lor ulterioare. Din cea de a doua categorie face parte și neamul românesc, încercat în lunga sa istorie de multe feluri de potrivnicii și factori negativi. Decurg din asemenea concepție un declarat gust și aplicare pentru *istorie*, încercarea de a o cunoaște și explica, de a-i folosi învățămintele. Acestea toate, pentru a scruta mai încrezător ziua de mîine, viitorul.

Obsesia pentru istorie la români comportă însă în contemporaneitate și explicația aparte, ce decurge din adversitățile declarate, adeseori lipsite de cel mai elementar suport justificativ, din negarea unor realități de ordin arheologic, documentar, etnografic, lingvistic etc. Într-o vreme a tendinței spre înțelegere mutuală, a unificării cultural-informaționale, respectului reciproc ce se acordă celor mai mari sau mai mici și încercărilor de atenuare a prejudecăților, pe seama istoriei românilor apar idei, „teze”, lucrări defăimătoare. O înțelegere a „nevoii de istorie” este, deci, mai mult ca necesară, în acest sens — prin exemple — ea devenind explicitară.

Un cunoscut ziarist din primele decenii ale acestui veac, din București, Ion Grecu, scria în ziarul „Adevărul” la 29 ianuarie 1915: „Chestiunea teritoriilor locuite de români din statul ungar n-a fost niciodată de o actualitate atît de necontestată ca-n zilele noastre, cînd dezlănțuirea marelui război european — așteptat cu teamă, de toată lumea — a pus la ordinea zilei rezolvarea într-un fel sau altul a problemei naționalităților. Ororile acestui război fără seamăn în istorie, pierderile enorme de vieți și dezideratele economice ce vor rezulta pe urma lui probabil vor face cu neputință ca într-un viitor mai apropiat să se mai poată dezlănțui o asemenea furtună. Pacea care se va încheia va fi, pruin urmare, o pace încheiată pentru una sau mai multe generații și popoarele interesate, direct sau indirect, în acest război vor trebui să se resemneze decenii întregi la cîștigurile ce le vor putea dobîndi în acest război. *Toată truda noastră, a generației de azi, trebuie să tindă ca rezolvarea problemei naționalităților să se facă cît mai în congruență cu aspirațiile noastre naționale: să nu mai rămîină nici un rest care să poată provoca în viitor mari sforțări războinice*”(subl. n.)

O astfel de realitate surprindea și cunoscutul geograf francez, Emm de Martone, ce îndeplinise în timpul lucrărilor Conferinței de pace de la Paris (1919/1920) funcția de secretar al Comitetului de studii, fiind concomitent un avizat cunoscător al situației din sud-estul Europei. El aprecia într-un studiu intitulat *Transilvania* la 17 august 1918: „Transilvania, Banatul și Oltenia formează reduta unde se păstrează populația dacă romanizată ... Există în afara Regatului României o masă compactă de aproape 5 milioane de români, care populează o regiune de munți și de coline ce formează un gen de bastion dominînd cîmpiile Dunării de jos și mijlocie. Această masă este absolut pură în jurul munților, mai mult sau mai puțin amestecată cu ungurii și germanii în cîmpiile și bazinele inferioare. Ea reprezintă incontestabil elementul cel mai vechi și cel mai viabil al populației, care crește mai repede decît celelalte și trebuie în mod firesc să le absorbă”¹.

¹ Vezi alături și de alte puncte de vedere identice ale unor diplomați, oameni politici, militari, ziariști etc. din străinătate, în seria *Documente 1918 la români*, I—IV București, 1984, 1986.

Rezultatul pe plan național, în ceea ce-i privește pe români, la încheierea primei conflagrații mondiale — consfințit de altfel prin tratatele de pace semnate de marile puteri — este cunoscut: recunoașterea unificării depline a principalelor provincii românești, a românilor din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banat cu Țara mamă și realizarea României Mari.

Ne interesează acum și cum anume a evoluat stăruința statală în epoca interbelică pentru a desăvîrși sub raport economic, politic, social, cultural acest proces finalizat în 1918. Pînă la criza economică devastatoare din anii 1929/33, cu excepția unor cancanuri de presă, problema națională, granițele României, nu apare ca o obișnuință prezență, nici chiar în cercurile ungare cele mai revendicative. Odată însă cu respectiva criză, ea devine, treptat, o evidentă realitate, care masca abil, păturilor lucrătoare, realitățile economice și politice dezastruoase cu care se confrunta Ungaria (și desigur nu numai ea), abătîndu-le atenția într-o altă direcție, considerată obsesivă.

De pildă, în 1929, în *Magyar Szemle* (vol. VII, p. 136—145) Sulica Szilard semna articolul *Magyarország szerepe a román színházi kultúra fejlődésében*, iar filologul, de origină slavă dar maghiarizat L. Treml, în „La nouvelle Revue de Hongrie” (dec. 1932) scria „L'Âme roumain et la Transylvanie”, prin care introducea în largă circulație publică idel false despre așa-zisa apartenență maghiară a unor artiști din România ca Hefner, Flechtenmacher, Wachmann etc.

La acea vreme în România atacurile exterioare, ce deveneau tot mai concertate, erau privitye cu detașare, dar cu atenție.

Totuși, într-un ziar ca „Universul” (4 iunie 1933) apărea articolul *Granița noastră de vest*, semnat de istoricul Al. Lapedatu, afirmîndu-se: „Este, evident, și aceasta o psihoză ca toate psihozele prin care a trecut și va mai trece societatea omenească, în vremuri turburi și nesigure ca cele de față. Căci ori de cîte ori lumea s-a găsit în impasuri grele și în neputința de a ieși din ele, ea a căutat și a aflat cauze imaginare acolo unde ele nu sînt și nu pot fi cele reale, crezînd în ele ca într-un talisman. Căci de buna seamă, dacă n-ar fi venit catastrofala criză economică și financiară, din alte cauze, firește, decît cele preconizate de revizionisti, după cum de un deceniu de la așezarea păcii, nu s-a pus chestiunea revizuirii tratatelor, ea nu se punea nici azi”. Cunoscutul academician sesiza — întărind cu noi argumente — că: „Poziția noastră etnică pe granița de vest este mult mai tare ca ea să poată fi clătînată. Ea stă la adăpostul impresionant de puternic al românînei, care stăpînește nedisputat, de aproape 2000 de ani, ambele versante ale Munților Apuseni ai Transilvaniei, de la Mureș pînă la Tisa”. Iar pe de altă parte, că „mișcarea antirevizionistă a cuprins întreaga țară. Sentimentul și voința ei s-au manifestat cu tărie și hotărîre de zile mari. Încă odată s-a făcut dovadă că poporul român înțelege să-și apere și păstreze cu orice chip drepturile și poziția sa cîștigată cu uriașe jertfe de sînge și suferință”.

În ciuda unor reale și largi drepturi acordate minoritarilor — adeseori revoltînd cercurile românești ce acuzau o prea mare toleranță —, locuri în Parlament și Cameră pentru conducătorii partidelor acestora, mai ales a celor maghiare, în mod abil unii din liderii lor, stimulați de cercurile externe, cîștigă prozeliti (între care și pe generalul american Banholtz), lărgind astfel mișcarea revizionistă. Li se răspunde, dar nu prin totale măsuri. Astfel, adresa pentru răspunsul la mesaj, în Cameră, preciza (cum notează „Viitorul” din 17 decembrie 1934): „Cu toate acestea, constatăm că, după 15 ani, de cînd maghiarii participă la viața politică a României, vin ei înșiși, acum, să ne ceară să scoatem situația lor din legiunile acestora internaționale și să o primim în sine, izolată, aci acasă, în România, adică după formula lui Ion I. C. Brătianu, formula pe care o repetă și mult regretatul Duca, de cîte ori stătea de vorbă cu maghiarii: nu la Geneva, la București se rezolvă problema dv. Nu peste hotare, ci aici în Țară, de comun acord și în bună înțelegere, putem să rezolvăm

* Al. Lapedatu (1876—1950), istoric, profesor universitar, director al Institutului de istorie națională din Cluj (cu I. Lupaș), președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice—secția Transilvania (din 1921) și al celei Centrale (din 1940—1947), de patru ori ministru al cultelor și artelor, ministru al Ardealului, președinte (1936—38) și secretar general al Academiei Române, susține conferința *Problema granițelor noastre* în cadrul Astei, la Lișeu, Andrei Șaguna din Brașov, la 17 februarie 1932, în aceeași lună vorbind la Radio București (6) despre *Însemnătatea istorică a Ardealului*, iar la 13 decembrie la Fundația Carol, în cadrul Universității libere, despre *Abolirea protectoratului rusesc în țările române*. Despre figura lui, vezi în Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese*, Cluj-Napoca, 1985, ediție îngrijită, note, cuvînt înainte de I. Opriș.

neînțelegerile și nemulțumirile dv., născute în urma situațiunii în care vă găsiți și din altele împrejurări mai puțin favorabile”.

De altfel, virfurile politice românești dovedesc unanimitate în a urma o politică unitară și consecvență în ce privește problema națională. În acest sens senatorul I. Botez, raportor la citatul mesaj din 17 decembrie 1934 credea potrivit să afirme: „Politica noastră externă — și trebuie să recunoaștem că noi nu avem decît o singură politică externă indiferent de partidele care sunt la guvern (subl. n) — urmează de la război încoace linia ei firească, dictată de tradiție, de legături istorice și de afinități etnice. Țara noastră e pivotul celor două sisteme politice, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, care constituie o garanție de pace în Europa centrală și orientală”. El accentua: „Hotarele noastre sunt definitive și indiscutabile. Ele sunt consfințite prin tratate și prin forța morală care rezultă din drepturile noastre milenare și din jertfele marelui război” („Viitorul”, 17 decembrie 1934).

Ca o reacție firească față de campania revizionistă declanșată de cercurile ungare — și sprijinită abil de citeva mari puteri —, o serie de intelectuali români explică mecanismele, scopul ei. Luînd poziție Nicolae Iorga — în *Contra dușmăniei dintre nații, români și unguri* sau în *Cum apărăm noi Ardealul* — sprijinind organizarea, în 1937, a expoziției de artă populară secuiancă în sala Ligii culturale de la București —, scria: „Ura este numai în straturile de sus, hrănită de zăire, de cărți, cultivată prin școli. Jos, oamenii care depun aceeași muncă se pot înțelege între dinșii. Țăranul român și țăranul ungur, locuind același pămînt, cînd sînt lăsați în seama lor, fără ațîțări, duc buna casă de odinioară”. Iar cu ocazia retipăririi *Neamului românesc în Ardeal și Țara românească* (1939), savantul explica nevoia retipăririi „ca o întărire, necesară, a sufletelor într-un ceas de mare primejdie, care nu se combate cu teama și descurajarea”.

Ca stegar al unei concepții naționale, N. Iorga observa cu cunoscuta-i ironie: „În timpurile din urmă s-au ivit tot felul de teorii: că istoria Românilor ar trebui scrisă obiectiv, ca să nu se supere nici vecinii din dreapta, nici vecinii din stînga, nici toți adversarii noștri, care ei ne supără pe noi, dar noi nu avem dreptul să-i supărăm măcar spunînd adevărul despre noi înșine”.

Alături de un asemenea savant stau toți istoricii generației mature interbelice, și nu numai ei! Îi găsim pe R. Vulpe, Gr. Florescu, Sc. Lambrino, C. Daicoviciu, Șt. Meteș, S. Dragomir, Gh. Brătianu, Al. Lapedatu, etc. care susțin, cer măsuri concrete de la autorități. Pe de altă parte, Academia Română, Institutul social român, Institutele de istorie, muzeele, conducătorii arhivelor, universitarii susțin și încurajează, prin premiile academice, prin larga publicare a izvoarelor, cercetările de teren de toate tipurile, un curent național prin care oamenii să cunoască adevărul. Acum vor apare numeroase monografii arheologice, istorice, sociologice etc.

Într-un memoriu adresat ministrului culturii naționale de către C. Daicoviciu și D. M. Teodorescu (1938) sînt inserate critici la adresa lipsei de mijloace materiale suficiente pe seama cercetărilor arheologice și a publicațiilor de istorie, autorii dorînd să convingă că „în domeniul muncii științifice și mai ales al muncii arheologice avem nevoie, absolută nevoie, de o continuitate și de o riguroasă regularitate” (Apud I. Opriș, *Protejarea marturiilor culturale-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, 1988)³.

Evenimentele au evoluat — cum se cunoaște — în defavoarea României, silită să cedeze în citeva luni din fatidicul an 1940 o seamă de teritorii⁴. Mai ales arbitrajul de la Viena, dictat de reprezentanții Germaniei și Italiei la 30 august, din rațiuni de ordin politico-strategic și militar, la presiunea Ungariei, a declanșat o violentă reacție românească. Luările de cuvînt reclamator și-n sens reparador au constituit pînă la revenirea Transilvaniei de nord la trupul țării în 1944/45.

Postul ministru al Ardealului, Al. Lapedatu, se exprima astfel într-un memoriu intitulat *O graniță imposibilă*: „Granița impusă prin arbitrajul de la Viena pentru delimitarea

³ Continuînd să propună măsuri de îmbunătățire și după dictatul de la Viena, cînd o misiune ungară relua seapărurile de la Porolissum, publicînd informații deformate, C. Daicoviciu scria (1943) Ministerului Propagandei Naționale: „Propagandei ungurești în jurul castrului de la Porolissum noi îi vom putea răspunde cu cercetarea metodică și obiectivă a castrului legionar de la Turda, a castrului mari și mici de la Micia, Hoghiz etc., de la așezările dacice și romane ce se află în Ardealul nostru”, cf. Ioan Opriș, *Protejarea marturiilor culturale-artistice din Transilvania și Banat după marea Unire*, București, 1988.

⁴ Detalii la M. Mușat, Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea II, 1933—1940, București, 1989.

dominațiunei ungare și române în Transilvania este, din oricare punct de vedere ar fi privită și examinată, o imposibilitate — imposibilitate istorică-geografică, imposibilitate etnică-politică, imposibilitate socială-economică", căci „granița româno-ungară de la Viena trebuie socotită ca o graniță de oportunitate politică și războinică, așadar temporară. Căci cei ce au impus-o știu prea bine că problema Transilvaniei nu este o chestiune de granițe înăuntrul acestei provincii, ci de dominațiune integrală a ei, printr-unul din cele două neamuri — români și unguri — prinse în cea mai înverșunată luptă pentru dobândirea acestei dominațiuni". Lucid, istoricul considera că luptele vor continua "pînă cînd unii sau alții vor fi răpuși. Iar aceștia nu vor fi, desigur, stăpînii de fapt ai Transilvaniei, prin autohtonie, numărul și drepturile lor imprescriptibile și nici cei ce au dovedit o mai mare putere de rezistență și vitalitate vreme de două mii de ani, de cînd îndură, aci, acasă la ei, cu tenacitate și eroism într-adevăr uimitoare, cele mai grele încercări ale soartei și năpraznice lovituri ale istoriei. Nu vom fi aceia noi, românii. Să avem deci toată încrederea și nădejdea că aceia ce s-a petrecut în timpul din urmă, într-un timp așa de tragic și într-un tempo atît de fulgerător — rașluirea din nou a Basarabiei și Bucovinei de nord și cedarea silită a jumătății de nord-est a Transilvaniei — nu este și nu poate rămîne definitiv. România întreagă se va reface"⁸. În *Memoriul Transilvaniei și Banatului către marea opinie publică europeană și mondială*, trimis în numeroase cercuri oficiale din străinătate imediat după consfătuirile de la Salzburg și Roma, pregătitoare ale raportului teritorial, se arată: „Transilvania și Banatul trăiesc clipe de îngrijorare și de adîncă durere sufletească"; căci „unirea lor cu România, înfăptuită după primul război mondial, ca rod al unor lupte de veacuri pentru libertatea națională, a fost cel mai strălucit triumf al principiului naționalităților, realizat în secolul al 20-lea. Astăzi ele se văd însă iarăși amenințate de puterile întunecate ale trecutului susținute de o propagandă tenace și temerară, lipsită de temeiul adevărului, propagandă cunoscută sub numele de „revizionism maghiar". Autorii memoriului argumentau: Pe acest teritoriu de vest, atît de imprudent revendicat, neamul nostru trăiește compact, de veacuri, mai sensibil și mai dirz pentru apărarea libertății dobîndite, decît toți ceilalți români, dirz și oțelit, prin trecutul de suferinți și revoluții, a căror simplă amintire ne înfioară. Unirea Transilvaniei și Banatului a putut ieși din războiul mondial, dar n-a fost rezultatul direct, rezultatul unui simplu fapt de armă. Ea este rezultatul logic și firesc al unei situații geografice, a unei evoluțiuni sociale, politice și psihologice, care cu fatalitatea unei legi naturale, a trebuit să ducă la concluzia întemeierii statului român, cuprinzînd toate provinciile locuite în majoritate de români". Autorii lui conchideau: „Nimeni nu se poate legăna cu iluzia deșartă că neamul românesc compus din peste 16 milioane suflete, așezat în continuitate geografică, în o unitate culturală desăvîrșită și cu conștiința națională netăgăduită, va suferi în liniște dezmembrarea sa, după ce a cucerit și a înfăptuit odată unitatea sa națională, care este ținta și singura condiție de desăvîrșire a tuturor popoarelor civilizate. Nimeni nu va putea crede că poporul românesc se va resemna și va suferi în liniște ca peste 4 milioane de suflete românești să fie îndepărtate din trupul națiunii și zeci de mii de km. pătrați să fie rupți din teritoriul național. Este în interesul Europei întregi ca la gurile Dunării și în puternica fortăreață a Carpaților de est să stăpînească un popor vrednic și numeros și să fie realizat prin el un regim consolidat, capabil să susțină pacea și liniștea"⁹.

Dar Istoria este ... istorie! În ciuda rațiunii, cesiunile pe seama României s-au făcut. Împotriva lor, însă, poporul român — prin cele mai diverse mijloace — a protestat fără odihnă, înfățișînd judecății și logicii drepturile sale legitime.

Sărbătorind 22 de ani de la unirea declarată de 1 decembrie la Alba Iulia, în 1940 presa arăta: „Astăzi spre Alba Iulia aleargă conștiința unității neamului întreg să se adape din cel mai pur românism, să-și plece capul pe altarul care sintetizează toate unirile noastre, să se înfioare de chemarea celor ce din negura anilor și din tărimuri nevăzute au dreptul să ne ceară socoteala". Căci „Românismul însingurat se întoarce spre un trecut de epopeică suferință a cărei vâpaie a străfulgerat inimi și a presărat în lungul și în latul țării, salba de morminte scumpe. În răsunset funebru de clopot și vuiet jalnic de buciuni, ne îndreptăm ființa din cetatea de scaun a Bucureștilor către Alba Iulia, cetatea istorică a răstîgnirii și învierii naționale"¹⁰. Asemenea sentimente, de loc de cedare sau de resemnare, animau toate

⁸ Memoriu adresat prof. Gr. T. Popa, în Biblioteca Academiei R.S. România, Secția manuscrise, (în continuare BARS), Fond Al. Lapedatu, VIII, mss. 20.

⁹ Memoriu dactilografiat, 20 p., în BARS, fond. cit., XIX, varia 23.

¹⁰ „Universul", an 57, nr. 333,3 decembrie 1940, articolul *Alba Iulia, un simbol și o poruncă*.

conștiințele. Iuliu Maniu, de pildă, cuvînta, în acest sens la Radio București în seara anului nou 1941: „Urez neamului românesc ca zguduitorile tragediei din anul care trece să cutremure conștiința fiecărui român. pentru a o ridica la înălțimi vrednice de marile tradiții ale gînteii noastre latine. Urez poporului românesc să-i fie sufletul stăpînit, în anul care vine, de un adevărat fanatism național, capabil să reînăpătească cel mai mare bun pămîntesc: unitatea națională”. Și, tot el, preciza: „Urez îndeosebi fraților despărțiți de noi în anul care a trecut, credință tare și iubire desăvîrșită și încredere deplină în voința noastră de a-i ajuta și în hotărîrea noastră de a nu-i lăsa răsăriți, ci de a-i aduna iarăși în același mînunchiu, care a fost risipit — nu din vina neamului nostru, ci din lășitatea și nevrednicia acelor care au avut în mină îndrumarea soartei noastre”⁸.

Din toate păturile sociale, din mijlocul celor mai diverse categorii profesionale, prin asociații ori individual, vin proteste, se reclamau conducerii statului situații ce priveau lupta pentru refacerea unității naționale. Oameni de cele mai diferite formații și crezuri, tineri ori bătrîni își ofereau serviciile. Printre cele mai active organisme a fost *Comitetul central al asociației românilor refugiați și expulzați din Ardealul cedat*, organizat în toamna anului 1940 la București⁹. Într-un memoriu adresat generalului Ion Antonescu, respectiva asociație afirma: „O frîntură de neam, lovită cum nu se poate mai crunt de destin, cu conștiința prezenței lui Dumnezeu în suferința ei, cere să fie integrată armonios în viața statului spre a participa cu energia brațelor și puterea sufletului lor la opera de reclădire și reintregire a neamului”. Aceasta pentru că „Noi am trecut Carpații în Țară cu credința tare cit munții că drumurile pribegiei noastre sunt drumurile reîntoarcerii izbăvitoare ale neamului. Noi am trecut Carpații și am venit în Țară pentru a ne integra vremelnic dar mesianic în sufletul comprimat al Țării, care va trebui s-o reasezăm în hotarele vechi ale Daciei Traiane Noi am trecut Carpații pentru a ne întoarce victorioși la pămîntul desmoștenit care ne vorbește inimii noastre într-un graiu dulce ce ne este nouă înțeles mai mult decît stăpînitorilor vremelnici, căci în el trăiește duhul istoriei noastre și tradiția marilor jertfe ce le-am făcut pentru apărarea și întregirea lui”. În numele tuturor ardelenilor ei cereau conducătorului statului român: „Chemați la muncă și la viață pe toți acei care scot și aduc la lumină, din adîncul veacurilor, singura taină a stăruinții și vitalității noastre: TAINA UNIRII”¹⁰.

În Transilvania cedată, unde se petreceau fapte crude îndreptate contra românilor, aceștia stăruie, prin mijloacele lor, a se opune tratamentului aplicat de regimul hortist. Ei se adresau, într-un manifest, difuzat din Cluj la 2 noiembrie 1941, „De acolo de unde stăruie și pulsează viața românească cu aceeași intensitate și cu aceeași trează conștiință vă trimitem vouă fraților liberi acest stăruitor mesaj, ieșit din cea mai sfîntă conștiință românească. Înțelegeți-ne ultima fărîmă de așteptare! Un an de grele suferințe s-a scurs. Pe plaiurile strămoșilor noștri au amuțit doinele ... Nu uitați de Trăsnea, Ip, Huedin, Bobota, Mida, Aghireș, Girba și Cluj. Nu uitați mormîntul lui Simion Bărnuțiu de la Bocșa, al lui Octavian Goga de la Ciucea, nu uitați Hordoul lui Gh. Coșbuc. Aduceți-vă aminte de mucenicul sfințelor noastre oprîmări din coasta delurilor de la Șiești, leul Vasile Lucaciu. Prea mult am suferit, prea multe vieți s-au stins, prea mult amar s-a strîns în suflete. Îndurați-vă de calvarul pe care îl ducem cu toată mucenicia ... Iubiți frați! Durerea noastră este nesfîrșită, amărăciunea ne socrumă, Mareșalul vostru și al nostru este așteptat în fiecare cîtun românesc din ținutul Mureșului superior, de pe Valea Someșului, Năsăudului etc. ... Fraților, nu uitați! Ungurii vor să ne sugrume legea și graiul românesc. Vă așteptăm!”¹¹.

În serviciul susținerii refacerii unității naționale au lucrat, în ciuda grelelor obstacole, numeroși factori. Cîteva exemple sînt edificatoare cit privește radioul și presa românească. La Radio București, emisiunea din 23 octombrie 1940 insera în cadrul ciclului *Momente culminante ale graiurilor românești*, la ora 18 și 10 conferința *Dacia lui Mihai Viteazul* de Al. Lapedatu. Același istoric trebuia să vorbească la radio la 22 iunie 1941, orele 20 și 45’

⁸ BARSR, fond. cit., XVIII, varia 6,5.

⁹ Asociația, cu sediul în str. Vasile Boerescu 3, reprezenta cei peste 150.000 de refugiați, în 1941 delegații ei depunînd un memoriu generalului Ion Antonescu care și primea în audiență delegația formată din dr. Seb. Bornemiza, dr. Leon Scridon, dr. Laurian Gabor (fost primar al Clujului), dr. Dtru Nacu (fost prefect și deputat de Sălaj), protopop Aurel Ghilea (fost deputat de Sălaj), dr. Iulian Domșa (fost prefect și deputat de Sălaj), dr. Romul Fernigan, prof. Leonid C. Popa, protopop Valer Roșca și dr. Anton I. Mureșanu.

¹⁰ Memoriu, 12 p., semnat de Dtru Nacu pentru președinte și Anton I. Mureșanu ca secretar general, în BARSR, fond. cit., XIX, varia 25.

¹¹ Manifest dactilografiat, luc. cit., supra, XIX, varia 22.

despre *Cetățile de margine ale Moldovei*¹². Revista enciclopedică lunară „Conferința” publica prima din conferințele istoricului în numărul său din noiembrie 1941, iar Mitropolia Olteniei, Râmnicul și Severinului pregătea, tot acum, numărul special al revistei „Renașterea” închinat Basarabiei. O altă revistă cea a refugiaților ardeleni „Ardealul” pregătea în 1941 tipărirea a trei numere speciale închinare sărbătoririi zilei de 3/15 mai 1848, deci „Blajului și generației de la 1848 de pe întreg cuprinsul românismului, indiferent de granițele trecătoare ale acelor vremuri”, Ardealului și eroilor. Căci, afirma directorul publicației dr. Anton Ionel Mureșeanu: „Înțelegând să luptăm prin toate mijloacele pentru triumful dreptății și refacerii României în hotarele ei etnice și firești, edităm în capitală săptămânalul Ardealul; organ de presă prin care difuzăm nu numai vigoaroasa noastră protestare contra tratamentului barbar, care se aplică fraților noștri rămași sub stăpânire străină, dar suntem o tribună de informare și documentare pentru toate problemele ardeleni legate de ființa noastră națională”¹³. Săptămânalul sibian „Transilvania” socotea la 8 aprilie 1941, prin redactorul său Ion Breazu, că ASTRA „a decis să-și concentreze toate puterile spre o singură țintă: recuperarea Transilvaniei robite. Purtați de acest gând-care suntem siguri stăpânește toate conștiințele românești-am hotărât să transformăm Transilvania; revista instituției noastre, care intra acum în al 72-lea an de existență, în organ de luptă pentru reintregirea Transilvaniei între hotarele statului român, așa cum această provincie a decis prin libera ei voință la 1 decembrie 1918”¹⁴.

Sub egida Societății „Transilvania” — fondată în 1867 —, în anul 1941 se programaseră în vederea largii cunoașteri a realităților românești publicarea unor lucrări de popularizare ca: *Geografia Transilvaniei, Istoria Transilvaniei, Demografia Transilvaniei, Continuitatea românilor în Dacia, Drepturile românilor asupra Transilvaniei, Secuii, Luptele românilor din Transilvania și Banat, Bogățiile Transilvaniei, Reforma agrară în Transilvania și Banat, Cum respectă Ungaria arbitrajul de la Viena* ș.a.¹⁵.

Pe plan guvernamental — mai ales după larga răspindire a volumului editat în Ungaria, în limba germană, *Siebenbürgen* — s-a luat măsura înființării Institutului român din Germania, în fruntea căruia a fost numit cunoscutul filolog Sextil Pușcariu, iar în cadrul Academiei Române ministrul propagandei, Nichifor Crainic, anunța la 11 aprilie 1941 intenția guvernului de a crea un Institut permanent pentru studiul românilor de peste hotare¹⁶.

În anul 1943, la finele său, Cercul juridic transilvan din Brașov, organizat pe lângă Curtea de apel județean, cu dr. I. Mateiu președinte și dr. Em. Micu secretar, dădea publicității știrea despre pregătirea volumului închinat semicentenarului Memoradumului: „însușindu-se din comandamentele permanente ale victorii noastre naționale, în fața milenarului proces purtat cu dureroase sacrificii, dar cu neatinșă mândrie, de întreaga națiune românească

¹² Cf. BARSR, fond. cit., XVIII, varia 2, 16, 34, 47.

¹³ *Ibidem*, varia 2, 32. Adresa din 5 martie 1941, nr. 149 către Secretarul general al Academiei Române.

¹⁴ *Ibidem*, varia 2, 33. Revista avea în comitetul de conducere pe C. Daicoviciu, S. Dragomir, S. Opreanu, Ionel Pop, I. Mușlea, Șt. Manciulea, P. Râmneanu.

¹⁵ *Ibidem*, varia 2, 30 a. Societatea cuprindea în conducerea ei personalități ca G. Popa Lisseanu, C. Tăslăuanu etc.

¹⁶ *Ibidem*, varia 8,8. În acest sens se creează un grup de publicații în cunoscută serie *Biblioteca Res Transylvanica*, editate la Sibiu, între ele figurând de exemplu. *Transylvanie dans l'antiquité*, de C. Daicoviciu. În mod direct activitatea editorială a fost îndreptată spre explicarea situației istorice de fapt a diverselor provincii românești, vremelnice cedate, fiind urmărită la nivel înalt de către Mihai Antonescu și avizată de generalul Ion Antonescu. Concomitent, sub egida Ministerului Propagandei Naționale sint editate lucrări ca: V.O. Hommenau, *Madjarisches Allzumtdjarisches, I. Someșan, Alter und Entwicklung der rumänischen Landwirtschaft in Siebenbürgen*, I. Moga, *Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus* ..., Z. Picișanu, *Der Ausrottungskampf Ungarn gegen seine nationale Minderheiten*, G. Vălsan, *Siebenbürgen* ..., Z. Picișanu, *Was heisst ungarische Nationalität?*, G. Brătianu, *Die geschichtliche Mission Ungarns*, G. Vălsan, *Die Karpaten wiege der rumänentums*, I. Lupas, *Siebenbürgen* ..., S. Mehedinți, *Die geopolitische Lage Rumäniens* și, tot de el, *Rumänien an der Ostgrenze Europas*, S. Dragomir, *Die Siebenbürgische Frage*, S. Manuilă, *Die Volkepolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens*, Gr. Antipa, *Die Donau*, Al. Marcu, *Il Risascimento Romano e l'Italia in cerca della latinità dei Romeni*, G. Brătianu, *Italia e la Romania nella realizzazione della loro unità nazionale*, Em. Bucuța, *Il Danubio Romano*, I. Conca, *L'unità geopolitica dello stato romeno* ș.a., în total 22 lucrări.

pentru cauza sfântă a dreptății Transilvaniei". Întrucât în luna mai 1944 urmau să se desfășoare serbările: „Pentru a putea preamări așa cum se cuvine, jertfa acelor martiri ai neamului și convingși că nici o jertfă nu este prea mare pentru împlinirea singurei rațiuni de existență a generației noastre: refacerea României Mari ...”¹⁷.

În același an Institutul de istorie națională din Cluj, aflat vremelnice la Sibiu, în refugiu, publica sub egida sa și a Astrei, un volum dedicat istoriografiei române între anii 1918–1943.

Asociațiile culturale n-au stat nici ele mai prejos: Astra înscrisă în programul adunării generale din 24 noiembrie 1940 (ce fusese aminată din cauza dictatului de pe data de 8–9 septembrie) conferințele lui Ioan Lupaș — Problema transilvană în timpul domniei regelui Carol I — și Olimpiu Boitoș, Progresul cultural al Transilvaniei după Unire. Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor deschidea ședința de inaugurare din 12 mai 1941 anunțând conferințele: 15 mai 1848 (la sala Ateneului român) și Expansiunea românilor în Evul mediu în dreapta Dunării. Societatea pentru ajutorul studenților și elevilor meseriași români „Transilvania”, din București, invita la 27 aprilie 1942 la a 75 adunare generală a membrilor ei, pe cei interesați, în localul din str. Sf. Ecaterina 2, menționând „De bună seamă, că s-ar cuveni să sărbătorim aniversarea — de trei sferturi de veac — într-un cadru solemn”, dar „ne vedem siliți a amina desfășurarea unei festivități solemne, pînă ce o pace înțelegătoare între neamuri se va stabili și pe aceasta planetă bintuită de tot felul de cutremure”. Președintele ei I. Chioreanu cerea prezența membrilor „în vederea unei consultări frățești profitînd de momentul întîlnirii și întru comemorarea venerațiilor noastre înaintași”¹⁸.

Uneori colective, alteori pe cont personal, luările de poziție vădesc o uimitoare hotărîre și încredere, totodată, în viitorul României. Ne amintim acum — în argumentarea celor afirmate — scrisoarea generalului N. Rădescu, în urma căreia acesta a fost internat în lagăr la Tirgu Jiu, către ambasadorul german Killinger. Ea venea ca răspuns la cuvîntarea acestuia din urmă ținută în fața coloniei germane din București la sala „Aro”, în 1943, și în cadrul căreia au fost proferate o serie de invective la adresa poporului român. Generalul Rădescu acuza direct: „Ceea ce se desprinde din cuvîntarea Dv., este impresia care rămîne că, în limbajul Dv., cuvintele au altă semnificație decît în mintea celorlalți. Altfel nu s-ar putea explica cum unei înșirui de ofense i s-a dat titlul de omagiu. Ceea ce s-a publicat în ziare, dacă este vorba să se pună în concordanță titlul cu conținutul, ar fi trebuit să fie intitulat *insulta României*, iar nu *Omagiul României*. O alta constatare de făcut este că Dv. ați reușit să stabiliți un record neatins în lumea diplomatică. În adevăr, nu se cunoaște nici un caz cînd un reprezentant al unei țări străine să-și îngăduie *insulta în masă a cetățenilor țării pe lângă care este acreditat*. Mai mult încă: faptul să rămînă fără urmări. Dv. ați avut curajul să o faceți, săvîrșind astfel o strălucită performanță, de care cel puțin deocamdată, puteți fi mîndru”. Generalul român arăta în continuare: D-le ministru, am avut credința că multe din nenorocirile care s-au abătut asupra acestei țări, sunt toate datorate amestecului străin, suportat de voie sau de nevoie în treburile noastre”, el subliniind că „Nu poate fi ticălos patriotul român care cu inima sîngerindă de nenorocirile ce i-au copleșit țara, încearcă să-și exprime gîndul asupra ceea ce crede că ar fi bine de făcut pentru a fi înlăturate o parte cel puțin din suferințele (ei). Ticălos este, dle. ministru, străinul căruia neconvenindu-i atitudinea patriotului, profitînd de situația privilegiată ce deține și nesocotind cea mai elementară îndatorire ce i-o impune ospitalitatea de care se bucură, nu se mulțumește să-i smulgă pînea de la gură, spre ași potoli el foamea, dar îl acoperă apoi de injurii și amenințări, încercînd astfel să-l înfricoșeze și să facă să amuțească glasul care grăiește adevărul”. În final, autorul protestului profețea: „Vă credeți, puternic și abuzăți, depășind orice măsură, de această putere trecătoare. Dar n-ar strica poate să vă amintiți că tot puterea lui Dumnezeu rămîne cea mai mare, iar pe acei ce i-o înfruntă nu-i lasă fără răsplată. Ca bun cunoscător al istoriei, știți apoi, că domnia celor trufași n-a fost niciodată de prea lungă durată, ASTFEL că s-ar putea întîmpla ca într-o zi și trufia dv. să fie înfrîntă. Ziua aceasta dle ministru, va fi ziua răzbușării tuturor celorlora pe care i-ați apasat și batjocorit. Iată răspunsul pe care m-am simțit dator să-l dau cuvîntarei dv.”¹⁹.

¹⁷ *Ibidem*, varia 2,94.

¹⁸ *Ibidem*, varia 2,74.

¹⁹ *Ibidem*, varia 16,6.

Adunînd într-un mănunchi idei și atitudini ca acestea, nevoia de istorie, de cunoaștere și înțelegere a ei, adînc resimțite de poporul român, se poate ușor observa. Deopotrivă, fără să alunece în naționalism ori șovism, preocupările de luminare a trecutului istoric, specifice istoriografiei naționale și pe măsura interesului public, pot fi mai bine percepute, ele sprijinindu-se pe rațiuni adînci ce decurg din înșiși acest trecut istoric.

Ca neam și țară, fixați în cadrele geografice determinatoare ale bazinului dunărean, cununii carpatice și zonelor nord-pontice, românii/România deci, probează o vădită vitalitate, fiind prin istoria lor un punct de referință în sud-estul european. Ele reprezintă un element de o profundă stabilitate, progresist în respectiva zona.

IOAN OPREȘ

SEITEN DER ZEITGENOSISCHEN RUMANISCHEN GESCHICHTE

(Zusammenfassung)

Unser Artikel vereinigt im Rahmen der Idee der Behauptung der rumänischen nationalen Einheit unveröffentlichte Archivdokumente sowie Pressenachrichten aus der Zwischenkriegszeit und den Jahren der zweiten Weltkriege. Verbände, Organisationen und Institutionen nehmen hier Stellung, zahlreiche Persönlichkeiten unterstützen und verteidigen in der Öffentlichkeit die Notwendigkeit des fortdauernden Kampfes für die Sicherung der Verteidigung und für die weitere Entwicklung Rumaniens.

LUPTELE ARMATEI ROMÂNE PENTRU ELIBERAREA SĂTMARULUI ÎN OCTOMBRIE 1944

După victoria insurecției armate, declanșată la 23 august 1944, obiectivul strategic imediat al guvernului și armatei române a fost eliberarea Transilvaniei de nord de sub ocupația fascistă și integrarea ei în Patria-mamă. Aceasta însemna anularea urmărilor odiosului Dictat de la Viena, prin care teritoriul țării fusese sfîrtecat datorită politicii de forță a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, deziderat la îndeplinirea căruia năzuia din toată ființa sa întregul popor român. Iar în momentul cînd s-au creat condițiile necesare, la chemarea înflăcărată a patriei, armata, sprijinită plenar de masele populare, a pornit cu bărbăție și eroism lupta decisivă pentru alungarea ocupanților hitleriști, pentru dezrobirea teritoriului național.

Odată cu înfrîngerea ofensivei dezlănțuite de trupele germane și ungare, la 5 septembrie 1944 în podișul Transilvaniei și la 11 septembrie la vest de Munții Apuseni, armata română a preluat inițiativa și, printr-un mare efort, a aruncat inamicul la nord de Mureș și peste frontiera vremelnică, stabilită prin Dictatul de la Viena. Din capetele de pod cucerite peste Mureș și Arieș, unitățile române s-au încheștat pe viață și pe moarte cu dușmanul. În aceste lupte au căzut aproape 11.000 de ostași români pe pantele sudice ale Dealului Sîngeorgiu și înălțimile de la Oarba de Mureș.

Printr-un efort legendar, marile unități ale Armatei 4 române au înfrînt cele opt divizii hitleriste și horthyste, care se apărau în cazematele de beton armat și lucrări de fortificații de campanie, alungîndu-le spre vest.

Noua ofensivă din Transilvania, declanșată la data de 9 octombrie 1944, cuprinde luptele desfășurate de trupele Armatei 4 române și de cele sovietice vecine, și este cunoscută sub numele de Bătălia Clujului”.

În dimineața zilei de 9 octombrie, după o puternică pregătire de artilerie, unitățile Armatei 4 pornesc la ofensivă. Înfrîngînd înverșunata rezistență a dușmanului, trupele noastre îl scot din poziții, obligîndu-l să se retragă. Urmărindu-l zi și noapte, unitățile sovietice și românești eliberează Clujul la 11 octombrie și Oradea în 12 octombrie. Apoi, prin lupte grele, ostașii români forțează Someșul Mic la Apahida, Jucu și Bonțida, determinînd inamicul să se retragă pe tot frontul din Transilvania. Fără odihnă, unitățile noastre urmăresc dușmanul peste Munții Meseș și Făget, ajungînd în cîmpia vestică, pe pămîntul Sălajului și Sătmăruului.

Trecută dincolo de Munții Apuseni, Armata 4 română, comandată de generalul de corp de armată Gheorghe Avramescu, înaintează pe un front cuprins între riul Someș și Șimleu Silvaniei, pe direcția generală Carei, încadrată la dreapta de Armata 40 sovietică și la stînga de Corpul 104/Armata 27 sovietică, avînd Corpul 2 armată la flancul drept și Corpul 6 armată la flancul stîng.

În ziua de 18 octombrie, la orele 18, corpul 2 armată, cu diviziile 21 și 11 infanterie și Divizia 8 cavalerie aflate în linie, a ajuns pe aliniamentul: Oarța de Jos, Ulciug, nord Benesat; iar pînă seara a depășit localitățile Stremț, Odești, Băița, intrînd pe teritoriul Sătmăruului.

A doua zi, 19 octombrie, continuă înaintarea pe direcția generală Oarța de Sus — Socond — Viile Satu Mare — Satu Mare.

Prin lupte grele, unitățile Diviziei 11 infanterie au înfruntat rezistența dușmanului și până la ora 10 au eliberat localitățile Cuța și Soconzel; iar până la ora 12 — și comuna Socond. Luptele continuă împotriva unui batalion inamic aflat în pădurea de la vest de Soconzel.

La ora 13, pe o ploaie torențială, adversarul contraatacă avangarda din Socond cu două batalioane de infanterie, 2 tancuri grele și 4 tunuri de asalt, obligând-o să părăsească satul. Prin introducerea rezervei, contraatacul inamic a fost oprit.

Subunitățile înaintază spre Șandra și Hodișa, dar sunt oprite de focul dușman. În schimb, batalionul 2 din Regimentul 2 dorobanți, care înainta spre Tătărești, a eliberat satele Solduba, Homorodu de Sus, Homorodu de Mijloc și Tătărești.

Unitățile Diviziei 21 infanterie, până la orele 20 eliberează localitățile Hodod, Ciuta, Corni, Bicaz și Stina.

În ziua de 20 octombrie, la orele 6, pe un timp ploios și drumuri desfundate, Divizia 11, având în avangardă un batalion din Regimentul 3 dorobanți și o baterie de tunuri, a reluat înaintarea cu grosul pe direcția Gerăușa — Arduș — Satu Mare, sub focul artileriei inamice, care trăgea dinspre Rătești, până în apropiere de Hodișa, unde erau amplasate rezistențe dușmane foarte puternice.

Batalionul 2/Regimentul 19 infanterie, aflat în flangardă pe stînga Diviziei 11, lichidează inamicul de pe Dealul Mare și pe la orele 10 pătrunde în satul Șandra.

Terenul complet desfundat și ploaia continuă îngreuiază foarte mult operațiile militare. Artileria a trecut cu foarte mare greutate pantele dintre Socond și Hodișa.

În dimineața zilei, batalionul 2/Regimentul 2 dorobanți, aflat în flangarda pe dreapta a Diviziei 11, se instalează în dispozitiv pe înălțimile de la nord-vest de satul Tătărești. După ce respinge un contraatac inamic la ora 8 dimineața, peste două ore, cînd marea unitate primește ordin să schimbe direcția de înaintare spre nord-vest: Moftinu Mare—Carei, și astfel batalionul rămîne izolat, înfipit în dispozitivul dușman, acesta dă un nou contraatac din spate, flancuri și de front, „cu circa un batalion și 15 care de luptă”. După două ore de lupte crîncene, „inamicul reușește să încercuiască complet batalionul, așezînd cele 15 tancuri, în grupuri de cîte 5, în spate, dreapta și stînga batalionului”. Ajutoarele trimise de marea unitate nu reușesc să străbată prin cercul de foc dușman. Ostașii batalionului luptă cu bărbăție pînă se termină muniția, apoi se bat cu patul armei și baioneta. Cea mai mare parte dintre ei au căzut morți și răniți.

În timpul acesta, pe baza ordinelor superioare, divizia schimbă direcția de înaintare și, drept urmare, batalionul rămîne izolat. Dar nici Divizia 133 sovietică, aflată la flancul dreapta al batalionului, nu reușește să înainteze la vreme în sprijinul acestuia. Și astfel, batalionul luptă pînă este nimicit cu totul.

Din cauza terenului desfundat, deplasarea unităților cu mijloace auto era aproape imposibilă. În plus, artileria inamică era foarte activă, încît înaintarea se putea face numai pe jos.

La ora 14, după lupte aprige, batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți a ocupat satul Gerăușa, și către orele 15 a fost oprit de rezistențele dușmane pe pantele de la vest de localitate.

Pînă seara, Divizia 11 a ajuns cu unitățile pe aliniamentul: vest Șandra — vest Gerăușa — Tătărești.

La ora 18, inamicul contraatacă cu infanterie și tancuri atît dinspre pădurea Rossgarden, cit și dinspre Beltiug, spre Șandra. Luptele au durat două ore.

În seara zilei, Corpul 2 armată ajunsese cu Divizia 21 la marginea satului Babța—Corni—Stina; cu Divizia 8 cavalerie — la Bicaz; cu Divizia 11 — pe linia: Socod—Șandra—Gerăușa.

La 21 octombrie, luptele sînt reluate pe tot frontul. La ora 9 Divizia 21 pornește la atac și cu Regimentul 24 infanterie ocupă satul Dobra, cu Regimentul 11 infanterie ocupă Babța, Racova și jumătate din localitatea Hurez. Divizia 8 cavalerie înaintează pe direcția Șandra și ajunge la Beltiug, unde, avangarda, este primită cu foc de armament greu.

În sectorul Diviziei 11 s-au dat lupte deosebit de grele. La ora 6,30 inamicul a contraatacat satul Șandra cu un batalion însoțit de care de luptă, atît dinspre Beltiug, cit și din pădurea Rossgarden. Intervine Regimentul 19 infanterie, care reușește să oprească contraatacul dușman. Tot atunci, adversarul contraatacă cu infanterie și tancuri batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți, comandat de maiorul Crăciunescu, aflat în Gerăușa, încercîndu-l. Ostașii luptă cu dirzenie, încercînd să rupă cercul dușman. În sprijinul lor este trimis batalionul 2/Regi-

mentul 3 dorobanți, comandat de căpitanul Săraru, care însă este oprit cu foc puternic pe liziera de nord a satului Medişa. Atunci este împinsă înainte Compania 11 pionieri a diviziei, dar și aceasta este fixată pe teren de către inamic. Batalionul căpitan Săraru și pionierii dau atac după atac, dar nu reușesc să urce dealul Gerăușa, din cauza focului dușman. De la un subofițer german, căzut prizonier, se află citeva date despre batalionul încercuit. Spre orele 17, în Gerăușa focurile se răresc. Batalionul terminase muniția. Ostașii se luptă cu bărbăție cu patul armei și baioneta, până când o bună parte cad morți și răniți. A doua zi, când batalionul Săraru nimicește forțele dușmane și recupă Gerăușa, găsește acolo 41 de morți și 129 de răniți români, împreună cu medicul batalionului, sublocotenentul dr. Ioan Zamfirescu, care le dădea primul ajutor.

În timpul luptelor de la Tătăraști și Gerăușa, Divizia 11 a pierdut 923 de oameni, morți, răniți și dispăruți, dintre care 34 ofițeri, 17 subofițeri și 872 soldați și gradați.

În ziua de 22 octombrie, pe o ploaie mărunță și deasă, Divizia 21 înaintează la nord de Dobra, eliberează localitatea Aciș, ajunge pe liziera de sud a satului Giungi; Divizia 11 eliberează Arduțul, unde dușmanul a opus o mare rezistență cu 1-2 batalioane de infanterie și citeva tancuri; Divizia 8 cavalerie, până la ora 8 eliberează satele Belțug și Rătești, înaintează pe la sud de Arduț, iar la ora 18, cu Regimentul 4 roșiori a cucerit liziera de sud a satului Mădăraș. În timpul luptelor, Corpul 2 armată a pierdut 113 oameni, morți, răniți și dispăruți.

În 23 octombrie, marile unități ale Corpului 2 armată urmăresc inamicul în retragere și, prin lupte dirze, înfrâng rezistențele acestuia. Divizia 21, până la ora 5,15 eliberează localitatea Pișcari și Moftinul Mare; Divizia 11 înaintează la vest de Mădăraș, și la ora 12,15 ajunge la 500 m sud de Ciochești. Până seara, Divizia 1 cavalerie ajunge, cu Regimentul 11 roșiori, la Baba Novac; Divizia 11 înaintează spre gara Satu Mare; iar Divizia 21 se află în contact cu dușmanul pe aliniamentul Moftinul Mare—Ghilvaci—Terebești.

În 24 octombrie luptele sporesc în intensitate. Inamicul se apără cu disperare în fața orașelor Satu Mare și Carei, iar trupele române atacă cu înverșunare.

La ora 10, Divizia 8 cavalerie debarșează la atac pe direcția Satu Mare și, la ora 11, ajunge pe liziera de sud a pădurii Composesorului — 1500 m sud pădurea Cioncașului; Divizia 1 cavalerie, introdusă recent în linia întâi, este oprită de focul inamic la sud de pădurea Homorod. Până la ora 18, această mare unitate înaintează până la nord-vest de pădurea Composesorului, la liziera de est a pădurii, Baba Novac și eliberează satul Gelu. Divizia 11 reia atacul pe direcția Satu Mare, cucerește ferma Homorod și liziera de vest a satului Curtieș; Divizia 21 acționează pentru manevrarea pe la nord a forțelor dușmane din Carei.

Ziua de 25 octombrie, care marchează eliberarea întregului teritoriu național de sub ocupația fascistă, a debutat cu reluarea luptelor și creșterea lor în intensitate. La ora 2, Regimentul 3 călărași din Divizia 8 cavalerie a cucerit Sătmărelul. În zorii zilei, această mare unitate reia înaintarea; cu Regimentul 4 roșiori, la ora 8, eliberează Doba, și la ora 10, după ce nimicește rezistențele inamice, pune stăpânire pe satul Boghiș. La ora 13, Divizia 8 cavalerie depășește frontiera română-maghiară, urmărind dușmanul pe teritoriul Ungariei pe direcția Csengeruffalu.

În cursul nopții, inamicul s-a retras din Carei și Satu Mare, după ce a opus o slabă rezistență. Urmărind inamicul, Divizia 11 a ajuns la orele 7 la nord de pădurea Composesorului și la 3,5 km est de Sătmărel. Pe la prinz, marea unitate a trecut granița româno-maghiară, în urmărirea dușmanului. Divizia 21, manevrând Căreul pe la nord, a înaintat pe direcția Căpleni, eliberând satele Căpleni, Cămin, Lucăceni, Urziceni. La ora 14,45, Regimentul 24 infanterie depășește vechea graniță și trece pe teritoriul Ungariei, urmărind inamicul pe direcția Merk.

Astfel, la 25 octombrie, orașul Carei a fost eliberat de Divizia 9 infanterie, comandată de generalul Constantin Ionașcu, iar Satu Mare — de Divizia 133 sovietică, cu sprijinul Diviziei 11 infanterie română, aflată sub comanda generalului Edgar Rădulescu, care a învăluit pe la sud-vest rezistențele fasciste din zona Satu Mare.

În luptele pentru eliberarea părții de nord-vest a Transilvaniei, armata română a acționat cu 28 divizii, un corp aerian și două brigăzi de artilerie antiaeriană, totalizând 274.919 militari, care au eliberat 872 localități, dintre care 8 orașe și 18 localități mai importante, și, alături de trupele sovietice, au dus lupte grele pentru eliberarea orașelor Cluj, Oradea, Salonta și Satu Mare, au străbătut 4 masive muntoase și au forțat 5 cur-

suri de apă, printre care Mureșul, Arieșul și Someșul. În timpul luptelor, armata română a provocat inamicului numeroase pierderi materiale și umane: peste 11.000 de militari dușmani au fost uciși sau făcuți prizonieri; s-au capturat o mare cantitate de armament, muniție și tehnică militară. În luptele purtate în perioada 1 septembrie—25 octombrie 1944, armata română a pierdut 49.744 oameni, dintre care — de-a lungul celor șapte zile, cât au durat luptele pentru eliberarea teritoriului sătmărean —, au căzut peste 1.500 de militari români din unitățile Corpului 2 armată.

Ziua de 25 octombrie, care a marcat desăvârșirea eliberării teritoriului național vremelnice cotopt de fasciști maghiari și germani, a fost consacrată ca Ziua Armatei Republicii Socialiste România. Ea va aminti întotdeauna generațiilor viitoare eroismul și spiritul de sacrificiu cu care au luptat ostașii noștri pe frontul antihitlerist, de singele vărsat pe câmpul de luptă pentru libertatea și independența patriei.

PAUL ABRUDAN

Anexo

1. Divizia 11 infanterie Regimentul 19 infanterie

Jurnal de operații pe luna octombrie 1944

18 octombrie 1944

Am primit ordin de marș. Itinerariul: Moțiș—Oarța de Jos—Oarța de Sus—Stremț—Soconzel.

La ieșirea din satul Moțiș ne-a fost semnalat inamicul din stînga pe care l-am crezut în retragere, evitîndu-ne.

După ce am înaintat cca 2 km, avangarda a fost primită cu foc de infanterie și brînduri, iar Batalionul 2/Regimentului 19 infanterie, capul grosului, a fost primit cu foc de artilerie.

Se dă un atac din mișcare, cu avangarda, care manevrează satul pe la dreapta.

Batalionul 2 se desfășoară înapoia avangărzii, definitivînd manevra batalionului 1/Regimentul 19 infanterie cu o companie pe la dreapta satului, iar restul acoperă stînga batalionului 1, mergînd călare pe creasta ce conduce la Orțița.

Acțiunea a fost fulgerătoare și inamicul prins ca într-un clește cedează o poziție puternică și destul de bine organizată.

Atacul continuă viguros, ajungînd în fața satului Oarța de Jos și Orțița, unde inamicul caută să opună o nouă rezistență.

Regimentul, sprijinit de o acțiune rapidă de intervenție a artileriei, se angajează la atacul celor două localități.

Batalionul 1 atacă Oarța de Jos, iar batalionul 2 se interpune între cele două localități și manevrează rezistențele inamice de la Orțița.

Atacul ambelor batalioane se dă în strigăte de „Ura”, și, inamicul presat, este silit să cedeze.

Înaintarea este deschisă.

Batalionul 1 își atinge obiectivul la ora 22, trecînd prin Stremț—Soconzel, unde se oprește; batalionul 2 sosește în zorii zilei de 19 octombrie în Soconzel.

A fost o zi glorioasă pentru regiment, soldîndu-se cu azvîrlirea inamicului dintr-o poziție puternică. În urma acestei operații, regimentul a fost citat prin ordin de zi pe divizie.

19 octombrie 1944

Continuăm urmărirea. Itinerar: Socond—Viile Satu Mare.

Primele case din Socond apar. Totul pare liniștit. Cînd să intrăm în Socond, batalionul 2 este primit cu foc de arme automate de pe stînga, din marginea pădurii.

Comandantul batalionului face față la stînga și batalionul, la un semnal, atacă în strîgăte de „ura”, desfășurîndu-se din dispozitiv de marș.

După un foc bine plasat și un asalt asupra lizierei pădurii, inamicul lasă 6 morți pe teren și dispăre.

Batalionul 1 reia înaintarea.

Depășim satul.

Între timp primim informația că în satul Șandra ar fi inamic, a cărui scurgere urmează să se facă tot prin fața batalionului 1, iar după creasta dinspre nord o coloană inamică de 200 de căruțe se retrage spre Gerăușa.

În timp ce luăm poziție de atac și alarmăm batalionul, ni se anunță o coloană formată din 7—8 mașini, ce se îndreaptă spre Socond, venind de la Șandra.

Atac sondă.

— 4 tancuri, 2—3 tanchete și cîteva mașini debarcă infanterie, care pornește asupra batalionului.

Ne replem pe sat și de acolo spre intrarea de sud, punînd piedică focul întregului armament al regimentului.

Intervine divizia cu Regimentul 3 dorobanți pe stînga satului, și cu Regimentul 2 dorobanți pe dreapta.

Artileria nu poate interveni la timp din cauza drumurilor desfundate.

Către seară, inamicul este stăvilit. Începe ploaia.

20 octombrie 1944

Zi posomorită. Inamicul părăsește noaptea satul, după ce-l pradă și pe acesta, cum făcuse și cu restul (localităților) de pînă acum.

Atacul îl pornim pe ploaie. Din cauză că în contraatacul din ziua precedentă s-au observat și focuri din spate, deci partizani, se procedează la o curățire radicală.

Case, șuri, căpițe cu paie ard ca torțele.

La 9,30 am pornit, ajungînd către ora 11,30—12 la Odișa.

Batalionul 2 are misiunea: atacul satului Șandra. La ora 17 primim un raport de la compania anticar, pe care o trimiseseam întărire batalionului 2, că mergînd spre Șandra a fost atacată din față și stînga cu pistoale-mitralieră. Compania primește ordin să atace, pentru a-și croi drum la batalion.

Batalionul 2 ocupă Șandra, dar este contraatacat, fără a cîștiga satul. Căpitanul Severeanu, comandantul companiei a 5-a, rămîne pe poziție, în timp ce o parte din batalion se repliază pe sat.

21 octombrie 1944

Satul Șandra devine o piedică pentru continuarea înaintării diviziei spre nord.

Batalionul 1 trece prin satul Șandra și reia atacul, dar este oprit cu foc de la pădurea 1 km nord Șandra.

Batalionul 2 este regrupat în apărare pe creasta de est satul Socond, cu fața spre nord, închizînd intrarea dinspre nord în sat.

Atunci cînd situația părea mai grea, atît pentru regiment, cit și pentru divizie, se anunță că la stînga (satul Șandra) a sosit o nouă divizie română.

Inamicul, presat, rupe lupta în cursul nopții.

22 octombrie 1944

Continuăm înaintarea. Itinerar: Șandra—G. Cionchești—Satu Mare

Pornim la ora 8. Înaintăm cu greu pe drumurile desfundate. Trecem prin Gerăușa, unde s-au dat lupte grele. Pînă seara la ora 7 ajungem la Adrud. Avangarda a fost primită, la ieșirea de nord, cu focuri.

23 octombrie 1944

Plecăm la ora 7 pe direcția Satu Mare. După pornire și parcurgerea a 4—5 km, avangarda este din nou oprită. Valea Homorod, sud Satu Mare este apărată de inamic.

24 octombrie 1944

La ora 1,30 suntem alarmați și primim misiunea de a ne instala cu ambele batalioane la stînga șoselei ce duce la Satu Mare prin Homorod.

Locul ocupat este aeroportul Satu Mare.

Tragerile inamice de artilerie și branduri au fost foarte puternice, dar cu rezultat minim, pentru că oamenii s-au îngropat la teren.

La ora 18, legîndu-ne la nord cu aliații, am petrecut Homorodul și am ajuns în satul Curtieș. Se proiectează un atac de noapte, care s-a aminat.

25 octombrie 1944

Ni se schimbă direcția. Satu Mare revine pentru atac exclusiv sovieticilor.

La ora 5,30 pornim cu batalionul 1, mereu în legătură cu sovieticii, la dreapta, iar cu batalionul 2 înapoi stîngii. Direcția: Sătmărel—Oar—Cenge—Porcsalma. Misiune: manevră pe la vest Satu Mare.

Înaintăm cu vigoare peste cîmp. La ora 14,30 am trecut frontiera română. La căderea serii ajungem în Porcsalma.

Comandantul Regimentului 19 infanterie

Major

MIHĂILESCU LUCĂ

Arh. M. Ap. N., fond 1040, dos. 5, f. 20—25.

2. Divizia 11 infanterie

Regimentul 2 dorobanți

Jurnal de operații pe luna octombrie 1944

19 octombrie 1944

Se primește ordin de înaintare pe direcția: Stremț—Soconzel—Socond—Gerăușa—Viile Satu Mare.

Regimentul reia înaintarea cu batalionul 1. Batalionul 2 (aflat în flangarda diviziei) își continuă înaintarea pe direcția Cornul—Gruiulești cota 533 — Solduba—Homorodul de Mijloc—Tătăraști, obiectivul zilei, pe care se va opri.

Regimentul 19 infanterie fiind oprit la ieșirea din Socond, intervine Regimentul 2 dorobanți cu batalionul 1, la sud-vest Socond.

Peste noapte inamicul a fost silit să se retragă, și regimentul intră în Socond în dimineața zilei de 20 octombrie 1944.

Batalionul 2, ocupă, prin luptă, satul Cornul Gruiulești, trece prin Solduba, ocupă Homorodu de Mijloc și împinge pe inamic spre satul Tătăraști, unde este oprit la cca 500 m de sat de un foc foarte puternic de artilerie și arme automate.

În cursul nopții, batalionul ocupă poziție în fața satului Tătăraști, împingînd patrula, cu arme automate, în sat.

Sub presiunea focului de branduri și arme automate, inamicul părăsește satul și ocupă poziție de apărare la nord-vest de așezare.

20 octombrie 1944

Cu toată presiunea regimentului, inamicul rezistă pe Șandra și Homorod.

La ora 13 se schimbă direcția pe Șandra—Rătești—Moftinu Mare—Careii Mari.

Batalionul 2, în dimineața zilei ocupă satul Tătăraști și se oprește pe înălțimile de la nord-vest de sat.

La ora 8, inamicul, prin patrula de recunoaștere, încearcă să se infiltreze în sat. Acțiunea n-a reușit, inamicul fiind respins de puternicul foc al batalionului.

La ora 10, batalionul este atacat din spate, flancuri și front de cca un batalion cu 15 care de luptă, reușind, după două ore de luptă, să încercuiască complet batalionul, așezînd cele 15 tancuri în grupuri de cîte 5, în spate, dreapta și stînga batalionului.

În această situație, batalionul terminând complet muniția, iar efectivul reducându-se la mai puțin de 50% luptători, este silit să capituleze. Pierderi 352 oameni.

21 octombrie 1944

Regimentul rămâne în Socond din cauză că inamicul rezistă încă pe înălțimile nord-vest Socond.

Timp ploios.

. . . .

25 octombrie 1944

Regimentul reia înaintarea. Inamicul este în continuă retragere spre vest. La ora 15, regimentul trece frontiera maghiară la 1 km sud-vest Oar. Seara cantonează la Parcsalma. Timp schimbător.

Comandantul Regimentului 2 dorobanți

Colonnel

ILIE RADU

Arh. M.Ap.N., fond 1023, dos. 6, f. 28—30.

3. Divizia 11 infanterie

Regimentul 3 dorobanți

Jurnal de operații pe luna octombrie 1944

19 octombrie 1944

Regimentul se pune în mișcare și ajunge în zona sud-est liziera Socond. Aici a fost atacată avangarda Diviziei 11 infanteriei (batalionul din Regimentul 19 infanterie), fiind forțată să se replieze.

Regimentul 3 dorobanți a primit ordin să intre în dispozitiv la sud-vest satul Socond, iar armamentul anticar în poziție de comunicația principală.

Contraatacul inamic a fost oprit datorită intervenției rapide a armamentului anticar al Regimentului 3 dorobanți, unde au luptat eroii locotenent Lețu Ioan, comandantul companiei A.C., căzind rănit lângă tun, după ce a scos din luptă unul din carele inamice. De asemenea, și-a găsit moartea lângă tun, locotenentul Gașpar Dumitru, comandantul plutonului 1 A.C., stînd brav cu subunitatea sa și trăgînd personal cu unul din tunuri, sub bombardamentul tunurilor de asalt.

Situația este restabilă. Regimentul rămîne pe poziție.

20 octombrie 1944

La orele 7,30, regimentul începe mișcarea pe direcția Gerăușa. Dintr-un salt satul este ocupat.

La orele 14, regimentul primește ordin să atace inamicul de la Șandra, unde acesta rezista cu încăpăținare.

Se lasă noaptea. Regimentul se instalează în dispozitiv la nord-est de Șandra. O ploaie mărunță și deasă udase oamenii pînă la piele.

Batalionul 2 primește ordin să ocupe dealul cu viile Hago în dispozitiv de apărare. Noaptea se scurge greu. Spre Gerăușa se aud schimburi dese de focuri automate, duel de artilerie și branduri.

Cu batalionul 1, maior Crăciunescu, nu mai avem nici o legătură.

21 octombrie 1944

Spre Gerăușa se aud focuri tot mai dese. Comandantul batalionului 2, căpitanul Săraru, de pe dealul Viile Hago, raportează că inamicul se infiltrează pe dealul Gerăușa spre cota 166.

Canonada de artilerie și branduri se aude tot mai violent în spre Gerăușa. Rachete repetate se ridică prin ploaia mărunță și deasă, ce nu se mai oprea. Se verifică informația de către comandantul regimentului, care ia următoarele măsuri și raportează Diviziei 11.

— Fixarea inamicului cu foc de front cu compania 7-a, iar restul Regimentului 3 dorobanți va manevra dușmanul de la flanc pe la Medişa. Măsurile sînt aprobate.

Începe acțiunea. La ora 10,30, batalionul căpitan Săraru este oprit de foc puternic pe liziera de nord a satului Medişa. Se împinge compania 11 pionieri, ce aveam la dispoziție, pe dealul Particeului. Mișcarea este oprită. Artileria nu ne poate sprijini.

O luptă groaznică de încercuire se continuă în sectorul Gerăușa, între batalionul maiorului Crăciunescu și un inamic mult superior, fiind sprijinit și de care de luptă.

Batalionul căpitan Săraru atacă mereu, dar nu reușește să urce dealul Gerăușa. Se prinde un prizonier, subofițer neamț, care declară că batalionul 1 este încercuit.

Spre orele 17, focurile se răresc. Adjutantul batalionului, sublocotenent Zidaru Florea, rănit, scapă din cerc și raportează situația grea a batalionului 1, care, cu pierderi de peste 50% lipsit de muniție și hrană și copleșit de superioritatea inamicului, capitulează.

22 octombrie 1944

Divizia 11 infanterie reia mișcarea pe aceeași direcție. Rezistențele inamice de la Șandra și pădurea Rossgarden au fost lichidate.

Cu batalionul 2, căpitan Săraru, se ocupă din nou satul Gerăușa, unde se găsește sublocotenentul medic dr. Zamfirescu Ioan, medicul batalionului, între 129 răniți, pe care îi îngrijește, și pe care inamicul nu-l dusese în captivitate.

Regimentul continuă înaintarea, ocupînd satul Ardud.

Pierderi: 622 oameni.

23 octombrie 1944

La orele 8, regimentul reia mișcarea pe direcția Satu Mare.

24 octombrie 1944

Înaintează spre gara Satu Mare — Ferăstrău. Cînd ajunge la gara Amați, aceasta era ocupată de trupele sovietice.

Regimentul intră în dispozitiv de apărare la vest de șoseaua Viile Satu Mare, nord Halta Amați, pe aceeași linie cu trupele sovietice.

25 octombrie 1944

La ora 6,30, regimentul se pune în marș pe direcția Amați—Sătmărel—Ouar—Csenger—Porcsalma, avînd în față batalionul 1 din Regimentul 19 infanterie.

Regimentul intră în dispozitiv de apărare la vest de șoseaua Viile Satu Mare, nord Halta Amați, pe aceeași linie cu trupele sovietice.

La orele 14,20, trupele române trec vechea frontieră. Ardealul era eliberat. Se continuă urmărirea inamicului.

Comandantul Regimentului 3 dorobanți

Colonel

NICOLAE GR. ALECU

Arh. M.Ap.N., fond 1024, dos. 375, f.15—18.

4. Divizia 11 infanterie Stat Major

Jurnal de operații
pe luna octombrie 1944

19 octombrie 1944

În timpul nopții în sector liniște. În sectorul din stînga lupta a continuat și în timpul nopții.

La ora 6,30, Divizia 11 a reluat înaintarea. La ora 8,30 au fost cucerite satele Cuța și Soconzel. La ora 12 a fost cucerit satul Socond. Resturile unui batalion german sînt în curs de nimicire în pădurea de pe Dealul Mare.

La ora 13, inamicul a atacat avangarda în satul Socond cu 2 batalioane infanterie, 2 tancuri grele și 4 tunuri de asalt, obligînd-o să părăsească satul.

Contraatacul inamic a fost oprit. La Șandra și Hodișa inamicul nu cedează. O ploaie torențială împiedică foarte mult operațiile. Peste tot s-a constatat că inamicul este prezent. (. . .)

20 octombrie 1944

Pe timpul nopții schimburi de focuri de arme automate.

La ora 6 s-a reluat înaintarea. Inamicul a dezlănțuit un foc puternic de artilerie din direcția Rătești. Pe pantele nord-vest Hodișa sînt rezistențe foarte puternice.

Avangarda a pus stăpînire pe Dealul cu vilele Hago, după care lichidează rînd pe rînd rezistențele spre Gerăușa. Pînă la orele 10, avangarda a ajuns pe Dealul Gerăușa.

Terenul complet desfundat îngreuiază foarte mult operațiile. Cu foarte mare greutate a trecut artileria pantele dintre Socond și Hodișa.

La ora 11, Corpul de armată ordonă ca Divizia 11 să înainteze cu grosul pe direcția: Șandra—Rătești—Moftinu Mare—Careii Mari.

Din cauza terenului activ, deplasarea cu mijloace auto era aproape imposibilă. În plus, artileria inamică era atît de activă cît deplasarea nu se putea face decît pe jos.

Transmiterea ordinului s-a făcut de abia către ora 13, cînd avangarda se găsea deja înleștată în lupta pentru cucerirea satului Gerăușa, iar flangarda se găsea la nord-vest de Șandra și continuu contraatacătă.

Situația era foarte grea, făcînd imposibilă realizarea noului dispozitiv în cursul acestor zile.

La ora 14, batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți a ocupat, după lupte grele, satul Gerăușa, și către orele 15 a fost oprit pe pantele vest Gerăușa, de puternice rezistențe inamice.

De abia la ora 15,45 a început să se realizeze noul dispozitiv. La căderea întinericului, Divizia 11 se găsea astfel:

— Cu un batalion angajat în lupte grele la vest de Șandra.

— Cu un batalion oprit pe pantele vest Gerăușa.

— Cu un batalion rămas izolat în comuna Tătărăști, mult înaintat față de unitățile aliate (Divizia 133 infanterie sovietică), care veniseră în sector, avînd la stînga satul Medișa.

La ora 18, inamicul a contraatacat cu infanterie și care de luptă atît din pădure Rossgarden, cît și dinspre Beltiug spre Șandra. Luptele grele au durat două ore, avînd ca rezultat reprimirea elementelor ce se găseau la nord-vest de sat, pe liziera de nord-vest și vest a satului Șandra.

Pentru a ajuta această unitate, a fost trimis imediat și batalionul 1/Regimentul 19 infanterie, cu misiunea de a cuceri, în legătură cu batalionul 2, pădurea Rossgarden.

La căderea serii, inamicul ocupa o linie continuă de apărare, sprijindu-și apărarea pe pădurea Rossgarden — satul Rătești — pantele vest Gerăușa — pădurea Gorun — pantele nord-vest Tătărăști.

.

Timpul foarte nefavorabil. Începînd de la ora 15,30 a plouat continuu toată noaptea. Drumurile sînt complet desfundate.

21 octombrie 1944

Din informații rezultă că inamicul are care de luptă în satul Ardud și acoperirile sud Rătești.

Către dimineață, inamicul, printr-o acțiune îndrăznească, a atacat în sectorul Diviziei 133 sovietice, reușînd să ocupe satul Medișa, de unde apoi a înaintat pe Dealul Vărticelul.

O altă acțiune a fost dirijată la nord și la vest de satul Tătărăști și din pădurea Gorun către Homorodul de Mijloc.

Prin această acțiune, batalionul 2/Regimentul 2 dorobanți a fost încercuit în satul Tătărăști și în parte nimicit, restul capturat după lupte grele.

Prin acțiunea îndreptată de la Medișa spre sud și sud-vest, combinată cu un alt atac din Viile Palantului, a rupt legătura batalionului 1/Regimentul 3 dorobanți de la Gerăușa, cu flancurile și spatele său.

La ora 6,30, inamicul a atacat satul Șandra atît dinspre Beltiug (cu un batalion întărit cu multe aruncătoare), cît și prin pădurea Rossgarden (un batalion însoțit de care de luptă și tunuri de asalt). Atacul inamic a fost oprit, după lupte grele, de Regimentul 19 infanterie.

În fața acelei situații foarte grele, create în urma puternicelor atacuri inamice, Divizia 11 a hotărât să nu reia înaintarea decît după ce reface situația, și anume:

— Despresurarea batalionului de la Gerăușa.

— Reluarea legăturii cu trupele sovietice, cărora li s-a cerut insistent să atace spre Tătăraști, deoarece nu știam încă de soarta batalionului 2/Regimentul 2 dorobanți, pe carel credeam încă încercuit.

— Reluarea dispozitivului de atac.

Divizia 11 a dat ordin Regimentului 3 dorobanți (mai puțin batalionul 1), întărit cu Grupul 11 cercetare și compania 11 pionieri să atace imediat pe direcția Viile Hago—Gerăușa, pentru despresurarea batalionului 1/ Regimentul 3 dorobanți de la Gerăușa și reluarea legăturii cu sovieticii.

Divizia 11 rămîne cu un singur batalion neangajat în luptă.

Inamicul a dezlănțuit un puternic foc de arme automate și aruncătoare de pe Dealul Virticelul. O încercare de înaintare spre Dealul Gerăușa s-a izbit de un puternic baraj de artilerie și arme automate.

Toate încercările făcute pentru despresurarea batalionului de la Gerăușa au dat greș. Din informații culese ulterior de la răniții rămași în sat, rezultă că batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți a luptat încercuit pînă la ora 15, cînd a fost tras ultimul cartuș.

Pierderile în această luptă din batalionul 1 și Bateria căpitan Stănescu sunt foarte mari. Supraviețuitorii acestui măcel au fost luați prizonieri. Inamicul l-a lăsat pe doctorul batalionului să îngrijească răniții.

La ora 18 a sosit la Șandra Regimentul 4 roșiori, care a atacat imediat pădurea Ross-garden, însă a fost respins.

.

Timp nefavorabil. Toată ziua cerul a fost acoperit cu nori. Comunicațiile complet stricate din cauza ploilor.

22 octombrie 1944

La ora 7 s-a reluat înaintarea, ocupînd pădurea Ross-garden, împreună cu Divizia 8 cavalerie.

La ora 9 a fost ocupat Dealul Gerăușa, primele elemente intrînd în satul Gerăușa, unde au fost găsiți răniții batalionului 1. La ora 11, satul Gerăușa și pantele vest și nord-vest erau în mina noastră. Înaintarea continuă.

Pînă la ora 18 a fost ocupat și satul Ardud. La nord de acest sat, inamicul opune rezistență, obligînd avangarda să ia măsuri pentru noapte.

La căderea întunericului, Divizia 11 se găsea cu avangarda la nord de sat și cu grosul la intrarea de sud a satului Ardud.

Punctul de comandă al Diviziei 11 în Ardud.

Peste tot inamicul a zvrilit podurile în aer. Drumurile de care sunt încă desfundate și accesibile numai mijloacelor de transport hipo.

Timp defavorabil.

După o tragere mai intensă de artilerie și aruncătoare, la căderea nopții, liniștea a domnit în zonă.

Comandantul Diviziei 11 infanterie

General

EDGAR RĂDULESCU

Șef de stat major

Căpitan

DAN TETORIAN

Arh. M.Ap.N., fond 517, dos. 61, f. 153—160.

LES BATAILLES DE L'ARMÉE ROUMAINE POUR LA LIBERATION DE SĂTMAR, OCTOBRE 1944

(R e s u m é)

Après l'arrêt de l'offensive déclenchée par les troupes allemandes et hongroises, le 5 septembre 1944, dans le plateau de la Transylvanie et le 11 septembre, à l'ouest des monts Apuseni, l'armée roumaine a pris l'initiative et par un vif effort a jetté l'ennemi à Nord de Mureș, et au delà de la frontière passagère établie par le diktat de Vienne.

Puis, en décuplant ses efforts, les grandes unités de la 4-ème armée roumaine encadrées par les armées soviétique ont pris l'offensive en poursuivant les forces ennemies qui se retiraient vers ouest.

À partir de 18 octobre 1944, une part des divisions de la 4-ème armée ont lutté pour la libération du département Satu Mare. Par combats acharnés les soldats roumains ont brisé les résistances ennemies et le 25 octobre 1944, coopérant avec les armées soviétiques, ont libéré les dernières localités de Sătmăr, en poursuivant l'ennemi sur le territoire de Hongrie.

Les documents d'époque, compris dans l'annexe, rendent des aspects concernant le développement des combats sanglants portés, pour la libération de Sătmăr, par notre armée.

